

Thea Kolloen

Makt, frihet og identitet i et norsk høysikkerhetsfengsel

En kvalitativ undersøkelse av innsattes opplevelser og erfaringer i en total institusjon

Masteroppgave i sosiologi
Veileder: Johan Fredrik Rye
Trondheim, mai 2017

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Forord

De siste fem årene på UiO og NTNU har vært preget av både opp- og nedturer. Studietiden har definitivt bestått av mest oppturer, med et godt læringsutbytte og forberedelser til arbeidslivet. Gjennom min tid på universitetet har masteroppgaven vært det mest utfordrende, omfattende, men også læringsrike prosjektet.

Først vil jeg takke så mye til mine informanter som stilte til intervju, uten dere hadde aldri prosjektet vært mulig å gjennomføre. Intervjuene gikk over all forventning og jeg ble møtt av mange imøtekommende prosjektdeltagere som var spennende å jobbe sammen med. Jeg vil også takke Kriminalomsorgen og min kontaktperson i fengslet som la til rette for forskningsprosessen. Min seniorrådgiver hos Kriminalomsorgen har hele tiden vært tilgjengelig for spørsmål og har vært hyggelig å samarbeide med.

Jeg ønsker å rette en stor takk til min masterveileder Johan Fredrik Rye. Du har motivert meg gjennom hele prosessen, og har vist en stor interesse for prosjektet mitt. Etter hver veiledning gjentok du ”det kommer til å gå bra,” og det har gitt en stor motivasjon til å skrive videre, spesielt i de mer utfordrende periodene i prosjektet. Hele skriveprosessen har definitivt vært påvirket positivt av en tett oppfølging og gode tips.

Takk til min familie som har støttet meg disse fem studieårene – spesielt siste året da jeg har hatt mange prosjekter gående og full masterskriving. Mor, far, Gina og mine besteforeldre, takk for oppmuntrende ord og telefonsamtaler når jeg har trengt det. Dere har hele tiden hatt troen på meg, og det har vært en stor motivasjon. Jeg vil også rette en takk til vennene mine som har vist interesse for prosjektet og som har bidratt til avbrekk mellom arbeidsperiodene. Tusen takk til Linda Haugen som korrekturleste oppgaven, du har vært en god støttekontakt gjennom skrivingen. Vi ses i Oslo, Linda!

Takk til mine medstudenter på lesesalen som har vært tilgjengelige for spørsmål og innspill. Det har vært godt å støtte seg på andre i samme situasjon, og å ikke føle seg alene i ”masterbobla”.

Thea Kolloen,
Trondheim, mai 2017.

Abstract

This thesis is a sociological study of power, freedom and identity in a Norwegian maximum security prison. Inmates' experiences are analyzed through how they are affected by the institution and their reactions in the prison as a total institution. This master thesis has one main question: *How does the prison affect the inmates' identities, and how do they react to it?* Two sub questions are designed out of the main question: 1) *How does the prison as a total institution affect the inmates control over their own bodies and their clothing practices?* and 2) *How can inmates use clothes to create freedom and their own identities?* The sub questions investigate how inmates meet the prison structure and interpret it, and how they negotiate it through different adjustments. A qualitative method with interviews is used in the study.

I use Erving Goffman's theory about total institutions in the research project. The theory offers a way to study the prison and how the inmates are affected by it. Goffman's theory of total institutions suggests that the inmates' identities are influenced and shaped by the prison. Goffman also suggests that the inmates have secondary adjustments where they can negotiate their identities. The theories of a total institution and secondary adjustments is the starting points in this research project. Michel Foucault's definition of power is used to conceptualize power relations in the prison. I make use of Thomas Ugelvik's previous research, and this master thesis is inspired by his study in a Norwegian maximum prison of power and resistance.

My main findings suggest that the prison is problematic for the inmates on three different levels: 1) Physically because of the lack of freedom, 2) Social control because the prison decides what the inmates can do with their bodies, and 3) The prison dress up the inmates' bodies with prison clothes. In the analysis I propose that there is a distinction between the prisons physical and psychological impact. My main findings also suggest that it is possible for the inmates to negotiate their identities in the prison by using clothes. How much they affect their own situation depends on the participation in the relationship of power. Clothes can be used to negotiate identity of several reasons: 1) Normality, 2) Making a distance to the prison, 3) Making a distance to the old identity, 4) Symbolic resistance, and 5) To express affiliation. By using impression management, it is possible to negotiate identity because it offers the inmates' a way of being more than just an inmate. However, it can be discussed whether it is possible for all the inmates to exercise freedom and to make their own identities through clothes.

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning	1
1.1 Problemformulering	3
1.2 Oppgavens disposisjon.....	4
2.0 Teori og tidligere forskning	5
2.1 Fremveksten av de disiplinerende fengslene	6
2.2 Erving Goffman – totale institusjoner	8
2.2.1 Fengslets privilegiesystem, krenkelsesprosesser og mortifikasjon	9
2.3 Inntrykksstyring	11
2.4 Tidligere forskning i norske fengsler	13
3.0 Metode.....	15
3.1 Forskningsdesign – metodiske tilnærminger	15
3.2 Utvalg og rekruttering av informanter	16
3.3 Intervju som forskningsmetode	18
3.3.1 Intervjuguide	18
3.3.2 Gjennomføring av intervjuene.....	18
3.4 Etske retningslinjer og vurderinger.....	20
3.5 Forskerrolle	21
3.6 Forskningsprosjektets kvalitet.....	22
3.7 Koding av datamateriale: teori og empiri.....	23
4.0 Den totale institusjonens systemtrekk og påvirkning på innsatte	25
4.1 Fengslets rutiner og sosiale kontroll	25
4.1.1 Kropp og klær som verktøy for sosial kontroll i fengslet.....	27
4.2 Institusjonens krenkelser.....	29
4.2.1 Fengslet som en lagringsplass	32
4.3 Privilegiesystemets fordeler og trusler.....	33
4.4 Fengslets påvirkning på aktørene: aktørenes erfaringer og reaksjoner	35
4.4.1 Vaner = aksept? Innsattes identitet og utvisking av grenser	36
4.4.2 En selvfølge å søke frihet?	38

5.0 Innsattes sekundære tilpasningsformer og identitetsarbeid.....	39
5.1 Innsattes klesrutiner i fengslet og støttepunkter for identitet.....	39
5.2 Kroppens betydning i fengslet	41
5.3 Klærnes symbolske betydning gjennom inntryksstyring.....	42
5.3.1 Normalitet, vaner og kontinuitet.....	42
5.3.2 Avstand til fengslet og innsatt-rollen.....	43
5.3.3 Avstand til ”seg selv”	45
5.3.4 Symbolsk motstand	45
5.3.5 Uttrykke tilhørighet utenfor murene	48
5.4 Klærnes betydning i backstage og frontstage	50
6.0 Diskusjon.....	55
6.1 Identitet i spennet mellom makt og frihet.....	55
6.1.1 Struktur og aktør: en fleksibel institusjon?	58
6.2 Fengslets speiling av samfunnet: en reproduksjon av sosiale ulikheter?	60
6.3 Oppgavens funn versus tidligere forskning	62
7.0 Avslutning	63
7.1 Oppsummering	63
7.2 Prosjektets bidrag til forskningsfeltet.....	66
Litteraturliste.....	69
Vedlegg.....	73
Vedlegg 1. Prosjektgodkjenning fra Norsk senter for forskningsdata.....	73
Vedlegg 2. Prosjektgodkjenning fra Kriminalomsorgen.	76
Vedlegg 3. Informasjonsskriv til informanter og samtykke til deltakelse i studien.	78
Vedlegg 4. Intervjuguide til innsatte.	80
Vedlegg 5. Intervjuguide til ansatte.	83
Vedlegg 6. Tillatte effekter på celle.	85
Figurer	
Figur 1: Aktørenes motmakt og medmakt i møte med strukturen	59

1.0 Innledning

Temaene for forskningsstudien er makt, frihet og identitet i et norsk høysikkerhetsfengsel. Erving Goffman (1961) sin teori om totale institusjoner er oppgavens teoretiske rammeverk, der jeg ser på hvordan innsatte skaper mening i fengselsituasjonen de befinner seg i. Datamaterialet er samlet gjennom kvalitative dybdeintervjuer. Makt og frihet forstås i oppgaven som praktiske spørsmål der noe *utøves*, enten mentalt eller fysisk (Ugelvik 2011, s. 14). Forskningsstudien tar utgangspunkt i at makt og frihet forutsetter hverandre. Identitet tolkes å være i spennet mellom makt og frihet, der innsatte flettes inn i en rekke maktrelasjoner. Ifølge Thomas Ugelvik (2011, s. 14) kan innsatte bli frie gjennom å ta seg friheter og å gjøre motstand. Høysikkerhetsfengslet utgjør rammen for å studere makt, frihet og identitet i oppgaven. Andre former for straff som for eksempel lavsikkerhetsfengsel og elektronisk kontroll vil ikke diskuteres på grunn av oppgavens avgrensning. Grunnen til at høysikkerhetsfengsel er valgt som case er at det er denne form for straff som påvirker individers handlingsrom og frihet i størst grad. Ved å forske på fengsel og handlingsmønstre kan en belyse sosiale handlingsmønstre både innenfor og utenfor murene. Hvordan individer møter makt i dagliglivet, hvordan det foregår i konkrete situasjoner og hvilke konsekvenser det får, er også interessant på utsiden av fengselsmurene (Ugelvik 2011, s. 21). Som det kommer frem i oppgavens diskusjonsdel mener jeg at det lille fengselsamfunnet har flere likheter med storsamfunnet utenfor murene.

Goffman (1961, s. 20) sin teori om totale institusjoner brukes som et rammeverk for hvordan fengslet kan analyseres: individene kontrolleres gjennom faste rutiner og fratras materielle og sosiale holdepunkter for sin identitet. Innsatte gjøres avhengig av institusjonen og blir ikke lenger en del av samfunnet utenfor murene (Goffman 1961, s. 23). Videre oppfordres innsatte til å endre sin identitet etter institusjonens premisser, noe Goffman (1961, s. 48) kaller *privilegiesystemet*. Flere innsatte som ble intervjuet i forskningsstudien sonet ved en egen kontraktsavdeling i fengslet som på flere måter kan minne om et privilegiesystem. Kontraktsavdelingen tilbyr flere fordeler enn andre avdelinger i fengslet. For å få lov til å sone ved avdelingen må innsatte signere på at de skal følge alle kravene som stilles. Dersom regler blir brutt kan innsatte risikere og umiddelbart flyttes til en mer restriktiv avdeling. Kontraktsavdelingen er derfor et interessant case å studere i et makt- og frihetsperspektiv fordi det er det stedet i fengslet som innsatte har mest å tape. Fengslet som studeres har en kapasitet

på omtrent 144 soningsplasser, der dommene varer alt fra noen dager til mange år. Det er en stor overvekt av menn i fengslet, og få kvinner.

Forskningsstudien bruker klær som eksempel på hvordan identitet er i spennet mellom makt og frihet. Klærnes rolle i oppgaven er å si noe mer allment om innsattes hverdag og identitetsarbeid, og brukes som en inngang for å studere maktposisjoner og frihetspraksiser i fengslet. Fordi fengslet har en tydelig og formell sosial kontroll, egner arenaen seg som en ramme for å studere makt og frihet i praksis (Sykes 1958, s. 58). Fengsel er en legitim form for maktutøvelse, og blir brukt for å overvåke og kontrollere innsattes atferd (White og Perrone 2010, s. 278). Fengselsstraffen skal være en innskrenking eller berøvelse av frihet, og skal ikke være tap av andre grunnleggende menneskerettigheter (Kriminalomsorgen, ukjent, a). Mye av hverdagen til innsatte minner om samfunnet utenfor murene: gå på jobb, tjene penger og å være sosial med andre mennesker. Fengslet kan likevel analyseres som et lukket samfunn, på grunn av de høye murene som skiller fengselspopulasjonen fra resten av storsamfunnet. I forskningsstudien representerer klærne noe fra begge samfunnene. Ved å bruke klær som verktøy for å skape identitet, vil jeg undersøke om klesplaggene kan gjøres til et symbol på innsattes frihetsprosjekter. I tillegg til å bruke Ugelvik (2011, s. 14) sin definisjon av begrepet, forstår jeg frihet som å lage seg et eget handlingsrom der det er mulig å skape identitet.

Ifølge Ugelvik (2011) sin studie om makt og motstand i et norsk fengsel har også disiplinen grenser, og fengselsinstitusjonen har derfor ingen total makt over innsatte. Maktens grenser blir tydeliggjort i møte med innsattes motstand. Ugelvik (2011, s. 24) bruker et Foucauldiansk perspektiv i sin studie. I forskningsstudien ser jeg i likhet med Ugelvik (2011, s. 15) på hvordan innsatte skaper egne handlingsrom. Jeg bruker derimot en annen teoretisk innfallsvinkel til problematikken, ved å bruke Goffman der Ugelvik bruker Michel Foucault. Selv om jeg har valgt å bruke Foucault sin definisjon av makt i forskningsstudien, er Goffman oppgavens teoretiske utgangspunkt. Goffman og Foucault har tradisjonelt blitt sett som to motpoler i sosiologen. Dersom jeg i min forskningsstudie får lignende funn med Goffman sin teori, som Ugelvik får med Foucault, kan det ses som et funn. Fordi min oppgave legger stor vekt på identitet, bruker jeg teorien om inntryksstyring av Goffman (1992) for å se hvordan innsatte posisjonerer seg og uttrykker seg selv i fengslet. Ifølge Goffman (1992, s. 107) kan klær brukes for å gi spesielle inntrykk til andre. I lys av denne påstanden har jeg valgt å bruke klær som inngang til innsattes frihetspraksiser og identitetsarbeid, der jeg vil undersøke om klær kan fungere som en ”kompensasjon” for fengslet kontroll over innsattes kropp.

1.1 Problemformulering

Oppgaven forholder seg til tre innfallsvinkler til forskningsfeltet: 1) Fengsel som ramme for det som studeres: makt, frihet og identitet, 2) Totale institusjoner som en teoretisk tilnærming til fengslet, og 3) Identitet og inntryksstyring som spesialiseres med klær. Forskningsstudien utgangspunkt er at identitet befinner seg i et spenn mellom makt og frihet i fengslet. Identitet defineres av Anthony Giddens (1991, s. 53) som hvordan aktører tenker om seg selv og hvordan individer er i stand til å endre atferd avhengig av situasjoner. Giddens (1991, s. 53) ser identitet som et prosjekt med aktører som skapes og er i en kontinuerlig utvikling. I forskningsstudien tolkes identitetsbegrepet som en pågående prosess, der identitet skapes av omgivelsene og aktøren selv. Sannsynligvis vil også innsattes identitet variere noe ut fra Donald Clemmers (1940) begrep om prisoner, fordi kultur, normer og verdier varierer innenfor og utenfor murene. Oppgaven har som antakelse at alle individer søker frihet. I analysen fokuseres det på hvordan innsatte opplever, reagerer og forholder seg til makt, og hvilke konsekvenser det gir. Her brukes klær for å se hvordan innsatte uttrykker seg selv på bevisste eller ubevisste måter. Inntryksstyringen spesialiseres med klær for å studere om det kan ha en effekt for innsattes identitetsarbeid. Både innsatte og ansatte er intervjuet. Fengselsbetjenter som innfallsvinkel til problematikken er interessant fordi de representerer fengselssystemet, og håndhever institusjonens regler i praksis. Det legges ingen vekt på fengselsbetjentenes opplevelser av frihet i analysen, da det er innsatte jeg ønsker å studere. Innfallsvinklene med innsatt og ansatt vil ha mangler fordi de er farget av en systemforståelse og aktørforståelse. Ved å intervjuer både innsatte og fengselsbetjenter synliggjøres motsetningen mellom struktur og aktør i oppgaven.

Forskningsstudien tar for seg innsattes opplevelse av makt og hvordan klær kan brukes som en frihetspraksis for å ta tilbake kontroll over egen kropp og identitet. Hovedproblemstillingen er: *Hvordan påvirker fengslet innsattes identitet og hvordan reagerer innsatte på det?* Det er formulert to underproblemstillinger for å konkretisere hovedproblemstillingen: 1) *Hvordan påvirket fengslet som en total institusjon de innsattes kontroll over egen kropp og klesrutiner?*, og 2) *Hvordan kan innsatte bruke klær for å skape frihet og identitet i fengsel?* Den første underproblemstillingen studerer fengslet i lys av å være en total institusjon, slik Goffman (1961) beskriver den. Her legges fokuset på hvordan strukturen former aktørene, og hvilke konsekvenser det gir på individnivå. Den andre underproblemstillingen er inspirert av både Goffman (1961) og Foucault (1999) som mener at fengslet legger store begrensninger for innsattes handlingsrom. Her settes aktøren og individuelle frihetspraksiser i sentrum, med fokus på hvordan innsatte kan skape identitet gjennom inntryksstyring (Goffman 1992).

1.2 Oppgavens disposisjon

Oppgaven består av totalt sju kapitler. Kapittel to tar for seg teori og tidligere forskning. Her presenteres Foucaults (1999) historiske innramming av fengslenes fremvekst og opprinnelse. Videre vil Goffman (1961, 1992) sine teorier om totale institusjoner og inntrykksstyring bli redegjort for. Til slutt i teorikapitlet presenteres Ugelvik (2011) sitt forskningsbidrag om makt og motstand i et norsk fengsel.

I kapittel tre redegjør jeg for de metodiske avgjørelsene som ble gjort i studien og hvilke konsekvenser det har gitt for forskningsprosjektet. Her omtales gjennomføring av prosjektet, forskerrollen, etiske vurderinger og hvordan jeg har gjort kodingen til analysen.

Kapittel fire og fem består av oppgavens analyse som er todelt. De to kapitlene svarer på hovedproblemstillingen, og tar utgangspunkt i hver sin underproblemstilling med bakgrunn i Goffman (1961, 1992) sine teorier om totale institusjoner og inntrykksstyring. Makt, frihet og identitet er gjentakende temaer i de to analysekapitlene.

Sjette kapittel tar for seg oppgavens diskusjonsdel, der flere av funnenes betydning og implikasjoner blir problematisert. Funnene diskuteres også opp mot teori og tidligere forskning.

I sjuende kapittel oppsummeres oppgavens hovedfunn. Her poengteres svarene på hovedproblemstillingen og de to underproblemstillingene. Til slutt viser jeg mitt bidrag til forskningsfeltet og hvordan forskningsstudien kan bidra til videre forskning.

2.0 Teori og tidligere forskning

Forskningsstudien legger størst vekt på Goffmann (1961, 1992) sin teori om totale institusjoner, i tillegg til hans teori om inntrykksstyring. Fordi Goffman har lite fokus på fengslenes opprinnelse, anvendes Foucault (1999) sin historiske innramming av fengslenes fremvekst. Som omtalt tidligere bruker jeg Foucault (1999) sin definisjon av makt i forskningsstudien. For å avgrense oppgaven blir ikke Foucaults diskursanalyse omtalt i diskusjon av maktbegrepet. Fordi Foucault har et stort forfatterskap, refereres det kun til boken *Overvåkning og straff* utgitt i 1999. Av tidligere forskning redegjøres det for bidraget til Ugelvik (2011) om makt og motstand i et norsk fengsel. Ugelvik sin studie kan ses som et supplement til det teoretiske rammeverket i oppgaven.

Ugelvik (2011, s. 117) bruker blant annet mat som case for å studere det han kaller for innsattes *selvposisjoneringsarbeid*. I denne oppgaven bruker jeg Ugelvik sin forskning aktivt for å studere et tilsvarende fenomen. Ved å studere fengslets påvirkning på innsattes kropp og klesrutiner, ser jeg på hvordan klær kan brukes i et *identitetsarbeid* der identitet befinner seg i spennet mellom makt og frihet. Begrepene selvposisjoneringsarbeid og identitetsarbeid kan ses som to synonymer. Det at jeg bruker Goffman til å studere tilsvarende fenomen som Ugelvik gjør med Foucault, er interessant i et teoretisk perspektiv. Goffman er kjent for å være aktørorientert i studiene sine der han ser sosiale strukturer fra individenes ståsted. Foucault kan på sin side påstås å være mer strukturorientert. Likevel legger Foucault (1999) vekt på individene i strukturen, noe han ofte refererer til som *subjekter*. Foucault (1999) ser på subjekter som et produkt av møtet mellom individer, diskurser, institusjoner, maktrelasjoner og vitenskapspraksiser som skaper sannhet. Subjektivitetsforståelsen av Foucault skiller seg fra Goffman som ser på individene som uavhengige av diskursive relasjoner. Foucault (1999, s. XI) mener at innsatte har få eller ingen maktmidler til rådighet innenfor fengselssystemet. I oppgaven er denne påstanden interessant å utforske i et mikroperspektiv, da det kan åpne for nye måter å analysere mikromakt på. Tatt i betraktning at det legges mye vekt på empiri i oppgaven, kan også forskningsstudien ses som et forsøk på en syntese mellom to ulike tradisjoner med gjenforening av struktur og aktør. Grunnen til at oppgaven legger stor vekt på Goffman (1961) sin teori om totale institusjoner er at teorien tilbyr en fruktbar måte å analysere fengslet på. Det er likevel viktig å ta høyde for at fengslene kan ha forandret seg de siste tiårene siden Goffman skrev teorien.

Underveis i kapitlet defineres sentrale begreper som total institusjon, frihet, makt, motmakt, identitet og motstand. Begrepene kan virke uklare og abstrakte, i tillegg til at sosiologiske tradisjoner definerer begrepene noe ulikt. Oppgaven tar for seg Foucault (1999) sin definisjon av makt og Ugelvik (2011) sine definisjoner av frihet og motstand. Ugelvik omtales ofte som en Foucauldianer, og legger mye av det samme i begrepene som Foucault. I tillegg vil Thomas Mathiesen (1982) sine definisjoner av avmakt og motmakt bli redegjort for. De sentrale begrepene i oppgaven vil behandles mye på samme måte som teoretikerne definerer dem. Som det nærmere beskrives i metodekapitlet vil enhver forsker ha med seg ”forsker-briller” inn i feltet (Leseth og Tellmann 2014, s. 41). Det at første underproblemstilling har en teoretisk innfallsvinkel skal ikke være avgjørende for hvordan jeg ser datamaterialet, da det er informantenes virkelighet som gir grunnlag for funnene i oppgaven.

2.1 Fremveksten av de disiplinerte fengslene

I en forståelse av dagens fengsler er det viktig å se på historien som har ført til de avstraffelsene som eksisterer i dag. De følgende avsnittene illustrerer hvordan fysiske pinesler på 1600- og 1700-tallet har blitt erstattet med de siste århundrenes kontrollerte og veloverveide fengselsstraffer (Foucault 1999, s. XV, 27). Fengslenes fremvekst er tatt med i oppgaven for å vise hvordan begrunnelsen om straff har forandret seg, og fordi fengslene ikke ville eksistert uten disse tankeendringene. Foucault (1999, s. 122) fremhever kroppen som en gjenstand for kontrollerende makt både før og etter fengslenes opprinnelse. Fordi det ikke er mulig å besitte eller akkumulere makt, kan ikke makten lokaliseres til fengslet som en institusjon (Foucault 1999, s. 28, 29). Ifølge Foucault (1999, s. XIX) produseres makt hele tiden og finnes overalt i enhver relasjon. Makten utøves gjennom handlinger som er rettet mot å forme andre menneskers handlinger eller handlingsrom. Makten defineres som en type strategi i form av planer, manøvrer, taktiske handlinger, teknikker og funksjonsmåter. Hos Foucault (1999, s. 29) spiller også kunnskap en viktig rolle, da makt og kunnskap forutsetter hverandre. Med begrepet panopticon viser Foucault (1999, s. 176) hvordan innsatte til enhver tid observeres og at det dannes kunnskap om individene. Innsatte tar innover seg øvrighetens tvang og internaliseres herskerforholdet i fengslet på grunn av panoptismen. Å internalisere herskerforholdet kan minne om det Mathiesen (1982, s. 64, 65) definerer som avmakt der makten er til stede i alle deler av livet til aktøren. Individets avmakt kjennetegnes av å ikke motsette seg maktforholdet. Mathiesen (1982, s. 65) mener likevel avmakten kan gjøres om til motmakt, gjennom aktørens vilje til å utøve makt mot makt. Ifølge Mathiesen (1982, s. 71) er motmakt motstykket til makt, og handler om en form for motstand.

Avstraffelser på 1600- og 1700 tallet foregikk ofte med mange som vitner der myndighetene skulle åpenbare seg, blant annet for å skremme andre samfunnsborgere fra å begå kriminelle handlinger (Foucault 1999, s. 35). Ideen om å skremme potensielle lovbrøyttere fra kriminalitet kan minne om det som kalles allmennprevensjon i dag, noe det norske fengslet er en del av (Skog 2006, s. 278). Den pinefulle straffen sin funksjon var på den tiden å stemple avvikerne (Foucault 1999, s. 35). Et asymmetrisk mønster mellom kriminelle og myndighetene ble tydeliggjort gjennom øvrighetens makt med bruk av påført pine (Foucault 1999, s. 41, 151). Kroppen ble på denne måten til et straffeobjekt. Siste del av 1800-tallet begynte flere å protestere mot den fysiske måten å straffe på (Foucault 1999, s. 66). Humanitære problemstillinger og lover fikk økt oppmerksomhet, noe som resulterte i en avskaffelse av fysiske straffer og turtur på slutten av det 18. århundre. Etter hvert kom også strafferettsreformen med vekt på humanitære prinsipper og menneskerettigheter (Foucault 1999, s. 73). Strafferettsreformen satte rehabilitering av forbryteren i sentrum, ikke hevn. Dagens avstraffelser er fortsatt tuftet på idealene som strafferettsreformen bragte med seg, og står i sterk kontrast med offentlig hevn og tortur.

Foucault (1999, s. 188) beskriver hvordan fengslene oppstod som et resultat av behovet for å holde orden på menneskene som opptrådte i strid med loven etter at de fysiske avstraffelsene ble avskaffet. Fengslene fungerte som et administrativt apparat for å endre innsatte, der lovene skulle innprentes i menneskesinnet (Foucault 1999, s. 112). All atferd i fengslet var ment å overvåkes, vurderes og sanksjoneres. Avstraffelsesmetoden gjorde det mulig å kontrollere forbrytere på en helt ny måte, der kontroll og disiplin ble viktig. Det disiplinære apparatet gjorde det mulig å regulere alle bevegelser av menneskekroppen (Foucault 1999, s. 202). Av de straffene som gjennomføres i dag, er det høysikkerhetsfengsler som er mest treffende av det som Foucault beskrev på 1970-tallet. Innføringen av fengselsstraff illustrerer hvordan kroppen som straffeobjekt nå omfavnes på en helt ny måte sammenlignet med 1600- og 1700-tallet.

I kriminalomsorgsmeldingen nr. 37 (2007-2008) omtales fem grunnpillarer som straffen bygger på: 1) Formålet med straffen, 2) Humanistisk menneskesyn, 3) Rettssikkerhet og likebehandling, 4) En har gjort opp for seg når straffen er sonet, og 5) Normalitetsprinsippet (St. meld. nr. 37 (2007-2008), s. 19). Stortingsmeldingen legger vekt på flere av prinsippene som Foucault (1999, s. 73) viste til med strafferettsreformen. Normalitetsprinsippet og det humanistiske menneskesynet kan argumenteres for å være pillarene som best illustrerer endringene som straffemetodene bragte med seg. Det humanistiske prinsippet viser til

mennesket som unikt, og at straffen skal tilpasses til hva som er best for den domfelte (St. meld. nr. 37 (2007-2008), s. 21). Normalitetsprinsippet fremhever på sin side at innsatte har samme rettigheter som samfunnsborgere utenfor murene. Tilværelsen i fengslet skal være så lik som mulig som ellers i samfunnet. Normalitetsprinsippet kan ses som en av argumentene for at innsatte får lov til å ta med private effekter som klær under soning.

2.2 Erving Goffman – totale institusjoner

Fengsler er et av eksemplene som Goffman (1961) trekker frem i sin teori om totale institusjoner. I lys av første underproblemstilling er teorien interessant for å studere en påvirkning som skjer ovenfra (systemet) og ned (individene), der identitet ifølge teorien etterhvert viskes ut (Goffman 1961, s. 14). Goffman beskriver både trekk ved systemet som påvirker individene ovenfra, og ulike strategier hos individene som gjør de tilpasningsdyktige nedenfra. Teorien kan på flere måter tolkes som makroorientert, da Goffman beskriver totale institusjoner med egenskaper som virker å ha deterministiske konsekvenser for individene. Oppgaven forsøker ikke å bekrefte eller avkrefte teorien, men bruker den heller aktivt for å studere individenes tilpasning til systemet og hvorvidt de iscenesetter seg selv gjennom inntryksstyring som en motstandsstrategi til det strenge fengselsregimet. Kjennetegnene som beskrives av Goffman må ikke ses som en fasit på hvordan dagens institusjoner er, da teorien er flere tiår gammel og umulig kan favne alt ved Norges fengsler.

I boken *Asylums* presenterer Goffman (1961) sin studie fra et mentalsykehus på 1950-tallet, der over 7000 pasienter oppholdt seg samme sted over lengre tid. Her introduseres begrepet totale institusjoner som representerer ulike trekk ved et sosialt system. Systemtrekkene kan ikke identifisere alle institusjonenes kjennetegn, men enkelte elementer eksisterer i de fleste systemer (Goffman 1961, s. 5). Samlebegrepet kan brukes om flere type institusjoner som fengsler, psykiatriske sykehus, og klostre. Goffman definerer totale institusjoner som følgende:

Den totale institusjon kan defineres som et oppholds- og arbeidssted hvor et større antall likesinnede individer sammen fører en innelukket, formelt administrert tilværelse, avskåret fra samfunnet utenfor i en lengre periode (Goffman, E. 1961, s. X11)

Den totale institusjonen har kjennetegn som: 1) Samme rutiner hver dag som styres ovenfra, 2) Individene er avskåret fra samfunnet over lengre tid, 3) Avstand mellom de som bor (innsatte) og arbeider (ansatte) på institusjonen, 4) Arbeid og aktiviteter gis ny betydning innenfor institusjonen, 5) Identitet og personlige eiendeler byttes ut med institusjonens effekter,

og 6) Ansatte og klientene er ofte uniformerte og kan synlig skilles fra hverandre (Goffman 1961, s. 6, 7). Sistnevnte viser hvordan klær deler aktørene i fengslet inn i to grupper: fengselsbetjenter med uniform og innsatte med fengselsklær eller private klær. Totale institusjoner har ifølge Goffman (1961, s. 6) ofte en målsetting som gjør at ulike aktiviteter påtvinges aktørene. Aktiviteter som arbeid, sosialt liv, fritid og privatliv foregår innenfor et lite område på institusjonen, der det settes lite skiller mellom settingene. Fordi institusjonen kan bestemme over menneskene som bor på institusjonen, får de svært lite frihet. Normer, plikter og regler i institusjonen er laget for å bevare kontroll over beboerne.

Goffman (1961, s. 373) kritiserer totale institusjoner for den store påvirkningen de har for innsattes liv, der han mener institusjonen blir gjort til hele verden for den innsatte. Denne kritikken retter han mot systemet og hvilke konsekvenser det får for de innsatte. Aktøren gjøres avhengig av institusjonen, og har lite annet å støtte seg på enn det institusjonen tilbyr. Alle sosiale relasjoner som aktøren har til samfunnsborgere utenfor murene gjøres irrelevant. Ifølge Goffman (1961, s. 20) fungerer totale institusjoner som en slags lagringsplass for samfunnsborgere som ikke er ønsket i storsamfunnet. Han påpeker også at det foregår lite rehabilitering og endring av individet i institusjonen. Goffman sine påstander går her i mot Kriminalomsorgens og strafferettsreformens ideal om at fengslet skal rehabiliterer forbryteren mot et mål om å gjøres lovlydig (St.meld. nr. 37 (2007-2008), s. 35).

2.2.1 Fengslets privilegiesystem, krenkelsesprosesser og mortifikasjon

I Goffman (1961, s. 16) sine beskrivelser av totale institusjoner foregår en rolleberøvelse av aktøren. Det gjøres brudd med fortiden til individet der alle personlige eiendeler byttes ut med institusjonens effekter. Eksempler som Goffman (1961, s. 19-21) trekker frem er tap av personlige effekter som klær og selvbestemmelse over hverdagslige rutiner. Resultatet kan bli et brudd med tidligere identitet. Fordi beboerne i den totale institusjonen hele tiden kontrolleres, er det vanskelig å holde på gamle vaner og rutiner (Goffman 1961, s. 20). Resultatet kan bli en *krenkelsesprosess* av personligheten der individene fratras muligheten til å bestemme over seg selv på viktige livsområder (Goffman 1961, s. 23). Selvfølgeligheter på utsiden kan derfor ikke lenger tas for gitt. Ifølge Goffman (1961, s. 39) legger derfor totale institusjoner opp til at alle som bor der må skape seg nye rutiner i samsvar med institusjonen.

Goffman (1961, s. 23) beskriver totale institusjoner med trekk som virker krenkende for individenes kropper og identiteter. Ett av eksemplene som trekkes frem er at kroppslige

funksjoner som hygiene, avføring og søvn ikke lenger er privat. Goffman (1961, s. 29) trekker frem kroppsvisitasjon som et eksempel på krenkelse. Ansatte på institusjonen har tilgang til alle cellene og privatliv blir derfor begrenset. Institusjonens rutiner pålegger beboerne å spørre om tillatelse på de fleste goder. Rutinene oppleves som ydmykende for menneskene som bor på institusjonen (Goffman 1961, s. 22). Alt av rutiner settes av institusjonen, og innsatte har liten innflytelse på egen situasjon. Goffman (1961, s. 38) trekker frem mangel av påvirkning som et av de tydeligste kjennetegnene ved den totale institusjonen. Premissene for personlige og private territorier blir ubeskyttet for individene som resultat av institusjonens fulle myndighet til å bestemme. På grunn av krenkelsene blir det etter hvert vanskelig for aktøren å holde på sin tidligere identitet og forståelse av seg selv (Goffman 1961, s. 14).

Mennesker som bor på totale institusjoner tilbys ulike fordeler av det Goffman (1961, s. 48) kaller *privilegesystemet*. Eksempler er permisjoner, mer ansvar og diverse friheter. Privilegesystemets funksjon er å oppnå samarbeid i en gruppe som har grunn til å være i opposisjon (Goffman 1961, s. 48). På grunn av privilegesystemets virkninger motiveres innsatte til å tre inn i en institusjonalisert identitet, fordi det nye selvbildet innebærer en form for tilhørighet som individene søker. Tilhørigheten vil kun gjelde innad i institusjonen, og begrenses til institusjonsrelaterte behov og interesser. I sin ytterste konsekvens kan krenkelsene resultere i det Goffman (1961, s. 21) kaller for en *mortifikasjonsprosess*. Fordi tidligere støttepunkter for identitet blir fraværende, innebærer mortifikasjonsprosessen at det sosiale selvet etter hvert opphører og at en ny identitet dannes gjennom privilegesystemet. Krenkelsene tvinger beboerne i den totale institusjonen inn i en ny identitet som er uforenlig med den gamle (Goffman 1961, s. 23). Den nye identiteten kan derfor tolkes som et resultat av den totale institusjonens påvirkninger på individene.

På siden av privilegesystemet mener Goffman (1961, s. 54) det foregår en uformell atferd av beboerne som utfordrer systemet og reglene til institusjonen. Atferden kan være i gråsonen av ulovlig atferd eller taktikker for å få tilgang på forbudte goder. Det kan også være tilpasningsprosesser der individene skaper seg friområder for å unngå institusjonens oppsyn og kontroll. Strategiene og handlingene kaller Goffman (1961, s. 54) for *sekundære tilpasningsformer*. Atferden trenger ikke nødvendigvis å utfordre systemet direkte, men kan innebære å nyttiggjøre seg av institusjonens goder til egen fordel. Slike tilpasningsteknikker og strategier kan gi individene noe av kontrollen og identiteten tilbake, der de skaper frihet innenfor institusjonens rammer (Goffman 1961, s. 56).

2.3 Inntrykksstyring

I boken som kan oversettes til *Vårt rollespill til daglig* på norsk, beskriver Goffman (1992, s. 8) ulike trekk som han mente var typisk for samfunnet på den tiden han levde. Goffman (1992, s. 8) trekker frem rollespill, selvpresentasjon og inntrykksmanipulering som eksempler. Sosial orden skapes ifølge Goffman gjennom menneskelig samhandling der samfunnsborgere lærer sitt egentlige ”jeg” i interaksjon med andre. Selvpresentasjon og bekreftelse gjør mennesket bevisst på egen fungering, som igjen øker evnen til inntrykksstyring. Goffman (1992, s. 8) har en mikrointeraksjonistisk innfallsvinkel til sosial samhandling og ser aktøren som aktiv med mulighet for å påvirke eget liv. Når mennesker kommer sammen forsøker de å finne ulike holdepunkt og opplysninger om hverandre for å klargjøre situasjonen. Goffman (1992, s. 11) kaller disse opplysningene for meningsbærere. Et eksempel han trekker frem er stereotypier som gir forutinntagelser for hvordan mennesker fra et spesifikt sosialt miljø handler. I første møte mellom to mennesker er det derfor vanlig å bruke tidligere erfaringer som en forståelse av hvordan personen er (Goffman 1992, s. 11). Sett i lys av min oppgave vil sannsynligvis ordene fange, innsatt og fengsel vekke assosiasjoner for noen som aldri har vært i fengsel selv. I en tolkning av teorien til Goffman (1992) vil slike assosiasjoner og forutinntagelser påvirke et første møte mellom noen innenfor og utenfor murene.

I situasjoner der aktører kommer sammen mener Goffman (1992, s. 13) at mennesker målrettet prøver å gi inntrykk av seg til andre etter egne interesser. Videre skiller han mellom uttrykk som aktører *gir og avgir* (Goffman 1992, s. 12). Å *gi* inntrykk innebærer verbale eller tilsvarende symboler som benyttes åpent foran andre for å formidle opplysninger som aktøren selv eller andre forbinder med symbolene. Å *avgi* inntrykk omfatter en lang rekke handlinger som kan oppfattes som karakteristisk for den som handler og at det fremstår naturlig. Aktører kan bevisst i begge tilfellene av inntrykksstyring formidle feilaktige opplysninger til andre (Goffman 1992, s. 12). Hvor sannsynlig det er at de feilaktige opplysningene oppdages avhenger av andres kunnskap og opplysninger om det som formidles. Det kan også foregå en form for hemmelig forståelse mellom deltagere, der noe mer enn det åpenbare kommuniseres (Goffman 1992, s. 148). Informasjonen som deles står ofte i motsetning til definisjonen av situasjonen og rollen som aktøren har. En slik hemmelig inntrykksstyring kan bidra til at aktøren fastholder sin solidaritet bak kulissene. Uakseptable handlinger eller kommunikasjoner kan på denne måten gå ustraffet fordi det ikke oppdages (Goffman 1992, s. 148,149).

Goffman (1992, s. 104) mener det er en skillelinje mellom det som skjer i samfunnet, noe han kaller ”bak” og ”foran” kulissene. Min forskningsstudie bruker Goffmans begreper på engelsk og omtales som *frontstage* og *backstage*. I backstage forbereder aktøren det som skal uttrykkes i frontstage. Goffman (1992, s. 104, 105) trekker frem et eksempel med kropper som skal rengjøres, pyntes og kles opp i backstage, før aktøren skal treffe andre mennesker og gjøre et godt inntrykk i frontstage. Backstage kjennetegnes ved å være mindre tiltalende, mens det som foregår i frontstage er stilig og velholdt for å gi gode inntrykk blant andre. Noen steder i samfunnet er ifølge Goffman (1992, s. 105) backstage på grunn av samfunnets verdier. Hvilken type opptreden som foregår avgjør om det er backstage eller frontstage. Når det foregår lite inntryksstyring mister området og aktørene sitt fasadepreg. Fysiske utsmykninger, klær og sminke kan være uttrykksmidler for fasaden (Goffman 1992, s. 27,107). Goffman (1992, s. 106) viser hvordan backstage og frontstage kan variere med eksemplet om ferieturer, der omgivelsene påvirker hvordan en uttrykker seg. Fordi det ikke er like viktig å gjøre et godt inntrykk på ferie, viser Goffman til eksemplet om hvordan noen blir mer likegyldige til hvilke klær de bruker (Goffman 1992, s. 107). For de som normalt bor på feriestedet fungerer området som frontstage, men omgjøres for turisten til backstage fordi han eller hun ikke prøver å skape noen bestemt effekt hos de som er til stede. Likeså er kriminelle forbryteres oppholdssteder ifølge Goffman (1992, s. 106) unntak for fasader med inntryksstyring, fordi aktørene ikke trenger å spille ”ekte”.

I visse situasjoner mener Goffman (1992, s. 15) at aktører handler bevisst for å få frem ønskede reaksjoner hos andre. Her trekker han frem eksemplet med aktørers tilhørighet til ulike grupper, der mennesker bevisst uttrykker seg på en spesiell måte fordi gruppen eller den sosiale statusen krever et slikt inntrykk. Ifølge Goffman (1961, s. 21) tilbyr totale institusjoner få muligheter til å uttrykke identitet. I lys av teorien om totale institusjoner kan det tolkes to grupper i fengslet ut fra inntryksstyring: 1) Innsatte som uttrykker seg og gjengir seg selv på institusjonens premisser, og 2) Innsatte som bevisst tar tilbake kontrollen over egen kropp og identitet ved å iscenesette seg som noe annet eller mer enn en innsatt. Begge tolkningene har til felles at et selv uttrykkes, men aktørene meddeler informasjonen ulikt i form av hvilket inntrykk de vil andre skal få. Dersom det sosiale selvet er mortifisert av institusjonen, vil innsatte sannsynligvis uttrykke en institusjonsidentitet som resultat av privilegiesystemet. I analysen vil teorien om inntryksstyring brukes som et forsøk på å forstå hvordan innsatte iscenesetter seg selv med andre i form av et identitetsarbeid.

2.4 Tidligere forskning i norske fengsler

Ugelvik er en av de mest kjente forskerne innenfor nyere fengselsforskning i Norge. I sin bok *Fangenes friheter: makt og motstand i et norsk fengsel* observerer han innsattes ulike former for hverdagslig motstand i møte med fengselsinstitusjonen (Ugelvik 2011). Ugelvik ser på hvordan aktører forholder seg til makt og maktreasjoner, og hvordan innsattes motstandsformer kommer til uttrykk. Ifølge studien til Ugelvik (2011, s. 308) bidrar innsattes tilpasninger og motstandsformer til å forhandle autonomi og posisjoner i fengslet. Ugelvik (2011, s. 24) skriver at hans studie kan leses som et forsøk på å ta med Foucault inn i fengslet. Med et Foucauldiansk perspektiv ser han forholdet mellom makt og frihet som et gjensidig avhengighetsforhold, der makten er til stede i alle sosiale relasjoner (Ugelvik 2011, s. 12-14). Ugelvik (2011, s. 14) ser på makt og frihet som noe som utøves av innsatte. Han definerer begrepene som en praktisk og performativ størrelse: *"fangene tar seg friheter, gjør motstand, og blir dermed frie"* (Ugelvik 2011, s. 14). Å gjøre motstand handler om å vise at en er kapabel til å gjøre motstand og ikke fratras all autonomi (Ugelvik 2011, s. 20). De vanligste formene for motstand i Ugelvik sin studie var å finne muligheter for at tilværelsen skulle bli bedre eller enklere. Gjennom hverdagslige motstandsformer reforhandler og gjenoppbygger innsatte sin identitet innenfor fengselsinstitusjonen (Ugelvik 2011, s. 20).

I fengslet tilskrives innsatte egenskaper ut fra posisjonen av å være innsatt (Ugelvik 2011, s. 18). Ugelvik (2011, s. 15, 181) bruker mat som case for å se hvordan innsatte skaper alternative virkeligheter som kan erstatte den gamle. De alternative virkelighetene gir muligheter for å gjøre seg til noe mer eller noe annet enn en innsatt (Ugelvik 2011, s. 308). Maten i fengslet gjøres til symbol på hvem innsatte er, der innsatte utøver måltidsrelatert motstand mot fengslets kontrollregime (Ugelvik 2011, s. 115, 181). Ugelvik (2011, s. 191-195) fant tre typer matlaging som representerer ulike motstandsformer hos innsatte: 1) Praksiser som ikke bryter reglementet i fengslet, som for eksempel tilsetning av krydder, oliven eller hvitløk i maten. 2) Matlaging i gråsonen av reglene der fengselsbetjentene hadde grepet inn om det ble oppdaget, men med mindre alvorlige konsekvenser. Eksempler er triksing og oppvarming av mat på cella med bruk av skrivebordslampe. 3) Mer avansert matlaging som representerer regelbrudd i fengslet. Hjemmelagde stormkjøkken med metoder for oppvarming, koking og steking er eksempler. Gevinsten som innsatte kunne oppnå ble større jo mer risiko de tok med matlagingen (Ugelvik 2011, s. 206). Gjennom de tre typene for motstand blir maten et symbol på frihet, der innsatte setter et merke på situasjonen de er i (Ugelvik 2011, s. 204-206).

Ugelvik (2011, s. 18, 116) referer til innsatte som *fangesubjekter* som et resultat av statusen som innsatt og det å bli satt i fengsel. Gjennom ulike grader av motstand skaper innsatte symbolske og diskursive kontekster som tilskriver dem en ny posisjon. Ugelvik (2011, s. 117) referer til motstanden som innsattes hverdagslige *selvposisjoneringsarbeid*. I min forskningsstudie tolker jeg Ugelvik sitt begrep om innsattes selvposisjoneringsarbeid som et alternativ eller synonym til det Goffman (1961, s. 55) kaller sekundære tilpasningsformer. Jeg vil likevel påstå at Ugelvik er mer optimistisk enn Goffman, og særlig Foucault, med tanke på innsattes mulighet til å endre egen posisjon, og å ta tilbake autonomi og kontroll i fengslet. Ugelvik sin optimisme kan både skyldes at han er mer mikroorientert i forskningen sin og at fengslene de siste tiårene har blitt ”mykere” med større muligheter for å skape frihet og motstand. Ugelvik (2011, s. 25) ser på fengslet som en sosial arena med relasjoner, gjenstander, kropper og meninger. Innsatte har ulike relasjoner til gjenstander i fengslet som eierskap, rettigheter eller identifikasjon. I lys av perspektivet til Ugelvik ønsker jeg å se på innsattes eierskap og forhold til klær, og hvilken betydning det har for deres identitet. I likhet med mat, inngår klærne som en del av fengslets kontrollregime (Ugelvik 2011, s. 181). I forskningsstudien analyseres klær som mer en det rent funksjonelle: et symbol på motstand og kommunikasjon av hvem innsatte *er* - identitet, hvilket felleskap en er en del av og opplevelsen av å være unik i en institusjon som etter Goffman (1961) sin beskrivelse gjør individene like.

Det finnes nesten ingen forskning på klær i fengsel. Johan Galtung (1959, s. XI) skriver et par avsnitt om klær i fengslet på 1950-tallet. Gjennom observasjoner av fengselspopulasjonen fant han at de fleste innsatte i fengslet godtok fengselsklærne som en del av straffen (Galtung 1959, s. 54). Innsatte kunne allerede på 1950-tallet velge å ta med private klær inn i fengslet. Alternativet var å bruke fengselsklærne som fengslet delte ut. De fleste valgte ifølge Galtung (1959, s. 54) å spare sine egne klær og brukte derfor fengselstøyet som ble tilbudt under soningen. Han skriver at fengselsklærne ga han et trist inntrykk av de innsatte. Flere kom likevel med utsagn som ”*privattøy er best, da føles straffen mindre*” (Galtung 1959, s. 54). Utsagnet til den innsatte kan tolkes på flere måter: 1) Fengslet bruker klær til å straffe med, 2) Fraværet og savnet av private effekter som klær oppleves som en forsterkelse av straffen, og 3) Bevisst bruk av private klær symboliserer en avstand til fengslet. Tolkningene utgjør et interessant utgangspunkt i analysen, der det undersøkes om klær kan fungere som et verktøy for å skape identitet i fengslet.

3.0 Metode

Intervju ble valgt som forskningsmetode fordi det kan bidra til å skape en utfyllende dialog mellom informantene og meg som forsker (Fangen og Sellerberg 2011, s. 17). Å bruke intervjuer gjør det mulig for forskeren å ta del i informantenes opplevelser og meningsgrunnlag. Som forsker er det viktig å tydeliggjøre prosessen med innsamling av data for å styrke validiteten ved funnene, og jeg har derfor forsøkt å reflektere over valgene som er tatt gjennom forskningsprosessen. I starten av prosjektet hadde jeg også planlagt å gjøre observasjoner i fengslet. På grunn av manglende ressurser til å vise meg rundt ble ikke observasjon gjennomført. Å observere innsatte i fengslet hadde uansett reist etiske problemstillinger, da de i prinsippet skal samtykke til å bli observert (Cappelen 2014). Jeg fikk en kort omvisning på tøylageret der innsatte ikke var til stede. Tøylageret består av et rom med klær som innsatte tilbys.

3.1 Forskningsdesign – metodiske tilnærminger

I delkapitlet redegjøres det kort for oppgavens forskningsdesign for å vise tilnærmingene og rammene som ligger bak forskningsarbeidet. Forskningsstudien har en kvalitativ tilnærming. Å være opptatt av hvordan verden forstås i interaksjon med de sosiale omgivelsene som fengslet representerer, gjør fengselsbetjentene, innsatte og meg som forsker til sentrale individer i en meningsforståelse. Med utgangspunkt i aktørenes meningsforståelse plasserer forskningsprosjektet seg i idealisme tradisjonen, med vekt på at virkeligheten formes av individenes ideer og tro (Sohlberg og Sohlberg 2013, s. 48,49). I analysen legges det vekt på at det aktørene definerer som virkelig, kan gi reelle konsekvenser. Det antas derfor at virkelighetsdannelsen til informantene påvirker mentale tankemønstre og handlinger som uttrykkes utad.

Med den metodiske tilnærmingen beskrevet ovenfor vil oppgaven svare på problemstillingene ved bruk av empiriske dybdeintervjuer. Med dybdeintervjuer er det mulig å skape en relativt fri samtale som kretser rundt spesifikke temaer som er bestemt på forhånd (Tjora 2012, s. 104). Fordi jeg har besøkt flere høysikkerhetsfengsler tidligere, vil jeg ha en viss førforståelse av det som studeres (Dalen 2011, s. 16). Saker i media, tidligere forskning og teori jeg har lest kan også påvirke min førforståelse i prosjektet. Gjennom hele forskningsprosessen har jeg vært bevisst på denne problematikken, da forventinger kan begrense oppmerksomheten til forskeren (Thagaard 2013, s. 206). Jeg velger å se på tidligere erfaring med forskningsfeltet som en fordel, da det kan bli lettere å sette seg inn i informantenes situasjon. Kjennskap til feltet kan også gi fordelene om å stille gode oppfølgingsspørsmål i intervjusituasjonen.

3.2 Utvalg og rekruttering av informanter

For å svare på problemstillingen på best mulig måte er det viktig å planlegge utvalget på forhånd av datainnsamlingen (Leseth og Tellman 2014, s. 62). Av praktiske og etiske hensyn foregikk all rekruttering av informantene gjennom Kriminalomsorgen. Etter at søknad hos Norsk senter for forskningsdata (NSD - vedlegg 1) og Kriminalomsorgen (vedlegg 2) ble godkjent, fikk jeg tildelt en kontaktperson som skulle legge til rette for mine besøk i fengslet. Informasjonsskrivet til innsatte (vedlegg 3) ble hengt opp på samtlige avdelinger i fengslet der informanter kunne melde seg for intervju. Den opprinnelige planen var å intervjuer åtte innsatte. Da jeg kom til fengslet var det bare to innsatte som hadde meldt seg til intervju. En av disse trakk seg av ulike grunner rett før intervjuet skulle gjennomføres. I samråd med kontaktpersonen i fengslet ble informasjonsskrivet hengt opp på flere avdelinger, noe som gjorde at jeg til slutt fikk intervju med fem innsatte. Jeg fikk også tilbud om å intervjuer to ansatte. Siden jeg fra starten av prosjektet hadde vurdert å intervjuer fengselsbetjenter, så jeg det som en fin mulighet til å sammenligne erfaringer knyttet til ulike deler av fengselsystemet. Jeg hadde to reserveplaner dersom jeg ikke fikk nok informanter. Den første var å bruke ”snøballmetoden” med følgende strategi: 1) Innsatte rekrutterer innsatte, 2) Ansatte rekrutterer innsatte, 3) Ansatte rekrutterer ansatte (Repstad 2007, s. 57). Den andre reserveplanen var å intervjuer samme innsatt flere ganger. Ettersom jeg til slutt fikk sju informanter ble ikke reserveplanene nødvendige. Det er likevel mulig at snøballmetoden bidro til flere intervjuer da informantene jeg snakket med underveis kan ha vekket interesse hos andre som ble motivert til å delta.

Begge fengselsbetjentene som ble intervjuet er kvinner. Kravet til informantene i ansattgruppen var at de kjente fengslets regler godt (Fangen 2010, s. 52). Alle informantene i innsattgruppen er menn. Selv om kjønn ikke er et fokus i oppgaven er det interessant å reflektere over at det er kvinner som utøver makt over menn i utvalget. Fordi jeg var lite delaktig i rekrutteringsprosessen hadde jeg liten kontroll over utvalget, utover de kriteriene som ble stilt til informantene. Siden det ikke er noe krav om antall informanter i kvalitativ forskning, er det opp til forskeren å avgjøre hvor mange intervju som skal gjennomføres (Tjora 2012, s. 34, 35). Etter sju intervjuer satt jeg igjen med et rikt datamateriale, og jeg vil derfor argumentere for at intervju med fem innsatte og to ansatte ga et tilstrekkelig grunnlag for å svare på problemstillingen (Thagaard 2008, s. 53). Kvalitet er også viktigere enn kvantitet innenfor kvalitativ forskning. Hvert intervju varte dessuten i omtrent en og en halv time og det ble derfor god tid til å gå i dybden på temaene i intervjuguiden.

Flertallet av innsatte har sonet i både lavsikkerhets- og høysikkerhetsfengsel tidligere. Det var store variasjoner i soningslengde blant innsatte, og aldersspennet var på flere tiår mellom informantene. Nærmere beskrivelser av alder og soningslengde vil ikke bli gitt i oppgaven med hensyn til anonymisering (Tjora 2012, s. 159). Under ett av intervjuene kom det frem at begrepet *informant* var problematisk i informasjonsbrevet fordi innsatte kunne ha negative assosiasjoner til begrepet på grunn av tysting til politiet. Det er mulig at denne assosiasjonen bidro til at få informanter meldte seg til prosjektet. Problematikken illustrerer hvor viktig det er å tilpasse språket i informasjonsbrevet til informantene. Fengslet opplyste meg i tillegg om at det hadde vært flere forskere i fengslet det siste året og at flere innsatte hadde mistet interessen for å delta i forskningsprosjekter. Det at jeg ikke fikk like mange informanter som planlagt viser også hvor vanskelig det er å ha full kontroll over rekrutteringsprosessen. Ideelt sett kunne jeg hatt et større mangfold i innsattgruppen med både menn og kvinner, i tillegg til ulike nasjonaliteter. Jeg vil likevel si meg fornøyd med det endelige utvalget da jeg mener det ga grunnlag for å svare på problemstillingen (Fangen 2010, s. 52).

Forskningsstudiens reliabilitet kan påvirkes av hvilke kriterier forskeren setter for utvalget (Tjora 2012, s. 178). I min studie inkluderer jeg informanter ut fra spesielle kriterier, noe som gir studien et kriterieutvalg (Tjora 2012, s. 34). Målet med kriterieutvalg er å optimalisere informantenes bidrag til å kunne svare på problemstillingen. Vurderingene av utvalget ble gjort i lys av forskningsstudiens teoretiske og analytiske utgangspunkt. En slik strategi snevrer inn utvalget i oppgaven (Thagaard 2013, s. 60). To kriterier ble stilt til innsatte for å delta i forskningsstudien: 1) Norsk statsborgerskap, og 2) Sonet i fengslet sammenhengende de siste to månedene. Kriteriet om norsk statsborgerskap var for å unngå kommunikasjons- og språkutfordringer, da en tolk kunne blitt forstyrrende i intervjuet. Hensikten med det andre kriteriet var at informantene skulle ha et godt erfaringsgrunnlag til å fortelle om sin hverdag. Kjønn og etnisitet ble ikke spesifisert i informasjonsbrevet. Siden det kun ble satt krav om norsk statsborgerskap kunne jeg potensielt ha intervjuet innsatte med utenlandsk opprinnelse. Jeg ser i ettertid at et alternativ til det første kriteriet kunne vært å *snakke norsk*. Med bakgrunn i at det er svært få kvinner i fengslet jeg studerer, var jeg forberedt på at ingen kvinner ville melde seg til intervju. En fordel ved at innsattgruppen kun består av menn er at det hadde vært lettere å gjenkjenne kvinner i utvalget. Hensynet om anonymitet ble derfor lettere å innfri (Tjora 2012, s. 159).

3.3 Intervju som forskningsmetode

3.3.1 Intervjuguide

Intervjuguiden til innsatt og ansatt (vedlegg 4 og 5) ble brukt for å strukturere dybdeintervjuene slik at det var mulig å stille forberedt til hver samtale. En delvis strukturert tilnærming, også kalt semistrukturert tilnærming, ble brukt i intervjuene med en tematisk oppbygging (Thagaard 2013, s. 98; Tjora 2012, s. 126). Tilnærmingen har en halv-fast struktur som åpner for at informanten kan bevege seg inn på ulike temaer. En av fordelene med tilnærmingen er at den kan justeres etter hvem en snakker med, fordi alle informanter ikke nødvendigvis har forutsetninger for å svare på samme tema (Thagaard 2013, s. 98). Fastlagte spørsmål i intervjuguiden gjør det mulig å få sammenlignbare svar, noe som er fordelaktig for problemstillingen (Thagaard 2013, s. 98). Jeg forsøkte å unngå ledende spørsmål for å kvalitetssikre dataene. Temaene i intervjuguiden ble utarbeidet i lys av oppgavens problemstilling og teori, i tillegg til min egen nysgjerrighet i feltet. En fleksibel intervjustruktur gjør det mulig å lage flere hovedspørsmål med mulighet for spontane oppfølgingsspørsmål (Tjora 2012, s. 113). Underveis i intervjuene forsøkte jeg å formulere refleksjonsspørsmål som åpnet for at informantene svarte utfyllende. Ved at forskeren bruker intervjuguiden fleksibelt kan intervjuet fremstå som en mer naturlig samtale (Repstad 2007, s. 78). Dersom intervjuguiden hadde hatt en fast struktur med lite rom for digresjoner ville datamateriale trolig vært mer begrenset med færre tolkninger og analyseringer.

For å forske innenfor Kriminalomsorgen må intervjuguide sendes inn som en del av søknaden før forskningsprosjektet kan starte. Etter noe revidering ble intervjuguiden godkjent av Kriminalomsorgen og datoer for intervjuer ble satt. Før jeg besøkte fengslet for første gang ble det gjennomført et prøveintervju med en bekjent. Det var vanskelig å skape samme betingelser i prøveintervjuet, da min bekjent ikke har samme forutsetninger for å svare på spørsmålene. Prøveintervjuet var likevel en god erfaring før fengselsbesøkene for å bruke intervjuguiden i praksis og for å få tilbakemeldinger på formuleringer eller spørsmål som kunne bli bedre.

3.3.2 Gjennomføring av intervjuene

Intervjuene ble gjennomført av meg alene i tidsrommet oktober til november høsten 2016. På grunn av sikkerhetsregler fikk jeg utdelt en trygghetsalarm før hvert intervju. Alle intervjuene ble gjennomført på et besøksrom som var kjente omgivelser for informantene (Tjora 2012, s. 120). Det at vi kun var to til stede kan ha påvirket intervjusituasjonen positivt ved at informantene snakket åpent om sine erfaringer uten å tenke på at andre hørte hva som ble sagt

(Tjora 2012, s. 110). Med unntak av min båndopptaker var det ingen mulighet for avlytning eller videoovervåkning i rommet vi satt i. I tre av intervjuene var det fengselsbetjenter som banket på og kom inn i rommet for å stille spørsmål til informantene. Forstyrrelsene opplevdes ikke som noe problem da vi klarte å fortsette der setningen ble avbrutt. Grunnen til at forstyrrelsene gikk såpass greit skyldtes trolig at både jeg og informant var fokuserte underveis.

Det var lett å holde dialogen i gang med alle informantene og jeg opplevde de som åpne. Selv om jeg var alene med alle informantene, er det viktig å ta høyde for at de kan ha blitt påvirket av fengselskonteksten de er i. I flere av intervjuene var ikke oppfølgingsspørsmål nødvendig fordi informantene svarte utfyllende på det de ble spurt om. Informantene opplevdes som veldig reflekterende og holdt seg til tema. Noe av grunnen til at samtalene gikk så greit kan ha vært intervjuguiden som åpnet for en relativt fri samtale (Repstad 2007, s. 79). Lydopptaker ble brukt i alle intervjuene, for å bevare alt som ble sagt underveis. Lydopptakeren opplevdes ikke som noe hindring for at informantene fritt fortalte om sine erfaringer. Alle samtykket til bruk av lydopptaker (Repstad 2007, s. 85). Kroppsspråket til informantene og mine tanker underveis i intervjuene ble notert for å få med både non-verbale og verbale uttrykk. Transkriberingen ble gjort rett etter intervjuene i anonymisert form for å unngå at viktige detaljer ble glemt.

Før hvert intervju startet ble informantene gitt en utfyllende informasjon om prosjektet. Å være åpen om hensiktene med studien kan bidra til en tillitsfull atmosfære i intervjusituasjonen (Thaagard 2013, s. 110). Det var spesielt viktig å gi god informasjon til ansatte, da de ikke fikk et eget informasjonsbrev i forkant. Alle fikk mulighet til å stille spørsmål før intervjuene startet. Informantene fikk hvert sitt eksemplar av informasjonsbrevet med min og veileders kontaktinformasjon. Alle sa seg villige til å delta og signerte informert samtykke før intervjuene startet (Leseth og Tellman 2014, s. 67). Hvert intervju startet med nøytrale oppvarmingsspørsmål som navn, alder og bosted slik at vi ble kjent på en "ufarlig måte". I intervjuer der informant og forsker ikke kjenner hverandre fra før, kan det være en fordel å starte med nøytrale temaer for så å bygge opp til mer personlige spørsmål etter hvert (Thaagard 2013, s. 110). Ved overgang til nye temaer sørget jeg for å markere nytt tema slik at informanten kunne ta stilling til om han eller hun var klar for å gå videre. Avslutningen av intervjuet ble avrundet med åpne spørsmål slik at intervjuet fikk en nedtoning mot slutten. Ifølge Thagaard (2013, s. 111) har forskeren et ansvar for å nedtone det emosjonelle nivået mot intervjuets avslutning, blant annet for å ivareta informantens tillit til forskeren.

3.4 Etiske retningslinjer og vurderinger

I kvalitative forskningsprosjekt er det både formelle og uformelle retningslinjer som forskeren må forholde seg til. Tjora (2012, s. 39) viser til *generelle etiske betraktninger* der forskeren bør ha en slags etisk sans, uavhengig av formelle juridiske krav. Eksempler er respekt og tillit til informantene. Fordi innsatte er en sårbar gruppe, må jeg forholde meg til flere formelle retningslinjer (Cappelen 2014). En av utfordringene er at det er vanskelig for innsatte å få kontakt med forskeren i etterkant av intervjuene. Det settes også krav om informert og fritt samtykke ved forskning i fengsel, der forskeren er pliktig til å forhindre at deltagelsen får negative konsekvenser for informantene (Cappelen 2014). Informert samtykke innebærer å informere om prosjektets målsetting og fremgangsmåter slik at informantene vet hva det innebærer å delta i studien (Leseth og Tellman 2014, s. 67). Å delta i prosjektet skal være basert på full frivillighet og innsatte kunne derfor trekke seg når som helst uten konsekvenser for videre soning (Leseth og Tellmann 2014, s. 193). Alle informantene ble opplyst om at det var frivillig å svare på spørsmålene som ble stilt.

Den største etiske utfordringen i prosjektet var at det ikke ble sendt ut noen informasjonsbrev til ansatte før intervjuene. Som beskrevet i delkapitlet om rekruttering av informanter ble det bestemt underveis at jeg skulle intervju fengselsbetjenter. Før jeg møtte de to ansatte hadde min kontaktperson informert dem om prosjektet i forkant. Begge ansatte hadde også lest informasjonsbrevet til innsatte med beskrivelse av forskningsstudien og opplysninger om anonymitet og behandling av datamaterialet. I møte med begge ansatte sørget jeg for å gi en utfyllende informasjon om prosjektet for blant annet å ivareta det forskningsetiske kravet om informert samtykke (Leseth og Tellman 2014, s. 67). Fengselsbetjentene fikk også hver sin kopi av informasjonsbrevet som var skrevet til innsatte, slik at de fikk min kontaktinformasjon. Alle sju informanter ble gjort oppmerksom på publisering av resultatene med full anonymitet. Disse opplysningene stod også i informasjonsbrevet som informantene hadde lest på forhånd. Før båndopptakeren ble startet signerte alle informanter på samtykkeskjemaet som jeg hadde med.

I studien er jeg ute etter opplevelser og erfaringer i fengslet som kan belyse noe allment. Med andre ord er jeg ikke ute etter å vite noe om enkeltpersonene som omtales (Ugelvik 2011, s. 25). For å unngå at forskningen får konsekvenser for informantene må deres konfidensialitet ivaretas på en forsvarlig måte (Fangen 2010, s. 115). Det er kun jeg som har hatt tilgang til datamaterialet og båndopptakene (Leseth og Tellman 2014, s. 67). Alt av gjenkjennbare opplysninger som kom frem i intervjuene er anonymisert i analysen (De nasjonale

forskningsetiske komiteene 2014). Spesielt har jeg vært bevisst på beskrivelsen av klær, da klesplagg kan være identifiserende. I deler av analysen der det fortelles om konkrete hendelser refereres det kun til ”informanten”. Informantene er gitt fiktive navn i analysen. Ekte navn og identifiserbare opplysninger har aldri blitt notert i hverken notater eller transkribering. Informantenes signatur i samtykkeskjemaet har vært innlåst. I analysen bruker jeg beskrivelser som ”ung mann” og ”soningslengde 1-5 år” som gjør det vanskelig å gjenkjenne enkeltpersoner. Fordi det er mange kvinnelige ansatte i fengslet har jeg vært åpen om kjønn på fengselsbetjentene. Fengslets navn er anonymisert i studien, da miljøet som studeres er lite og oversiktlig. Anonymiseringen påvirker ikke oppgavens indre validitet og transparens, da endringene ikke har noen innvirkning på analysen (Thagaard 2013, s. 194).

Før intervjuene startet gjorde jeg informantene oppmerksom på at forskningsstudien er et selvstendig prosjekt ved NTNU uavhengig av Kriminalomsorgen (Leseth og Tellmann 2014, s. 72, 73). Jeg opplyste også om min fulle taushetsplikt. Taushetsplikten var spesielt viktig å informere om til innsatte, da flere av dem visste at jeg skulle intervju fengselsbetjenter. Flere innsatte kommenterte at det var fint å snakke med noen som ikke representerte Kriminalomsorgen, og at intervjuene var et ”velkomment avbrekk” fra rutinene i fengslet. Med bakgrunn i tilliten jeg fikk hos informantene er det viktig å huske at mine tolkninger i analysen kan avvike fra deres oppfatninger av det de fortalte (Leseth og Tellmann 2014, s. 192). Som forsker tolker jeg datamaterialet ut fra et faglig ståsted og det er derfor viktig å tenke etikk i presentasjon av dataene (Alvesson og Sköldberg 2009, s. 9).

3.5 Forskerrolle

Mitt engasjement og kjennskap til forskningsfeltet kan ha påvirket hvilke valg som er tatt gjennom prosessen (Dalen 2011, s. 94). Som ideal er det viktig at forskerens forventninger ikke begrenser hva som presenteres i feltet. Katrine Fangen (2010, s. 47) bruker begrepet hermeneutisk sirkel om vekslingen mellom forskerens førforståelse og forståelsen av det som presenteres i forskningsfeltet. Jeg har hele tiden etterstrebet å ha et åpent sinn i feltet. Det var også viktig å opplyse om min nøytralitet til informantene slik at de fritt kunne dele erfaringer uten å tenke på politisk korrekthet og hva jeg ønsket å høre (Repstad 2007, s. 74). Dersom informantene hadde latt seg påvirke av mine verdier eller forventninger ville det utfordret forskningens validitet (Thagaard 2008, s. 180).

Kjønn, alder og bakgrunn hos forskeren kan ifølge Thagaard (2013, s. 206) være avgjørende for intervjuerens posisjon til informantene. Forskeren må i hvert intervju forhandle frem en intervjurolle som er hensiktsmessig for å få en tillitsfull og troverdig relasjon til informanten. I forskningsstudien er jeg som forsker en kvinne på 24 år med høyere utdanning. Mange av informantene var i samme aldersgruppe som meg, mens noen var en del eldre. Siden det kun var mannlige innsatte som ble intervjuet, kan det ikke utelukkes at kjønn kan ha påvirket intervjusituasjonen. Selv om jeg som kvinne intervjuet menn, opplevde jeg ikke at de endret eller la skjul på egne erfaringer. Alle informantene opplevdes som reflekterte. Det at informantene kjente fengslet mye bedre enn meg, brukte jeg som en fordel ved å stille spørsmål om deres hverdag i fengslet. En slags asymmetri i intervjusituasjonen kan ifølge Tjora (2012, s. 136) gjøre det mulig for forskeren å stille ”dumme” spørsmål fordi han eller hun ikke vet like mye om fenomenet. Asymmetrien gir også fordelen til å kunne spørre om utdypelser hos informanten, noe som kan være med på å rette asymmetrien i forsker-informant relasjonen.

3.6 Forskningsprosjektets kvalitet

Underveis i metodekapitlet har jeg forsøkt å binde ulike problemstillinger opp til datamaterialets kvalitet med begrepene reliabilitet (pålitelighet) og validitet (gyldighet). Begrepene referer til kvaliteten ved datamaterialet som samles inn og verdien av resultatene som blir presentert (Thagaard 2013, s. 193). Thagaard (2013, s. 93) argumenterer for at den kvalitative forskningens troverdighet avhenger av hvordan forskeren presenterer fremgangsmåten i prosjektet. Jeg har beskrevet følgende for å styrke studiens reliabilitet: innsamling av datamateriale, gjennomføring av prosjektet, relasjon mellom meg og informantene og redegjørelse av teoretiske utgangspunkt som kan påvirke tolkningene i analysen (Leseth og Tellmann 2014, s. 161). Selv om transkribering aldri vil være fullt nøytralt, styrker bruk av lydopptak og sitater studiens reliabilitet (Thagaard 2008, s. 178). Jeg har etterstrebet en nøytral forskerrolle slik at mitt engasjement ikke skal påvirke resultatene i studien. I analysen har jeg også forsøkt å skille mellom konkrete beskrivelser og mine tolkninger for å styrke reliabiliteten.

Validitet innebærer om forskeren stiller de riktige spørsmålene til det han eller hun ønsker å vite noe om (Tjora 2012, s. 206). Forskningsstudiens validitet styrkes ved at forskeren er kritisk til egne tolkninger i analyseprosessen og er åpen om valgene som tas underveis i prosjektet (Kvale 2001, s. 158). Å stille seg kritisk til egne tolkninger innebærer blant annet å reflektere over egen forskerrolle og å vurdere om alternative innfallsvinkler kan gi andre svar på problemstillingen. For å styrke validiteten er det viktig at forskeren velger riktig metode med

informanter som kan gi et bredt tolkningsgrunnlag i analysen (Kvale 2001, s. 158). Det er viktig å være åpen for at jeg kunne fått andre resultater i studien med kvinner og etniske minoriteter i utvalget. Som omtalt tidligere hadde jeg liten kontroll på rekrutteringen av informanter, og jeg mener at mine sju intervjuer bidro til en bedre forståelse av temaene makt, frihet og identitet.

3.7 Koding av datamateriale: teori og empiri

Ifølge Kalleberg, Engelstad og Malnes (2009, s. 25) bør forskeren kombinere lesing, lytting, samtale og skriving i kvalitative forskningsopplegg. Som en illustrasjon har de utarbeidet en *modell for forskningsoppleggets fire hovedelementer*: 1) Spørsmål med problemstilling, 2) Datamateriale, 3) Analyse med teori og teoretisering, 4) Svar ut fra de tre andre hovedelementene som fører til en konklusjon (Kalleberg mfl., 2009, s. 27). Jeg har tatt utgangspunkt i disse hovedelementene med en vekselvirkning mellom teori, problemstilling og datamateriale som har ført til kategoriene i analysen. Kodingen av datamaterialet har med andre ord vært en blanding av empiri og teori, der teorien har påvirket retningen i studien, samtidig som datamaterialet har ført til nye problemstillinger underveis. Et eksempel er at jeg startet prosjektet med teorien om totale institusjoner som ga meg ”forsker-briller” i feltet (Leseth og Tellmann 1999, s. 41; Goffman 1961). Det var først i etterkant av datainnsamlingen at teorien om inntryksstyring ble aktuell, da jeg syns teorien var interessant i et svar på problemstillingen (Goffman 1992).

Allerede etter første intervju startet analysen. Kodingen av datamaterialet startet etter at transkriberingen var ferdig og det var mulig å dekontekstualisere intervjuene. For å få en oversikt kodet jeg manuelt med markeringstusjer. To av kodene jeg startet med før analysering var: ”Innsatt: klær og klesrutiner” og ”Miste/skape autonomi og frihet”. Kodene ble laget med utgangspunkt i teori og problemstillinger. Nye koder ble også til underveis i analysen der empiri ga grunnlaget for kodene. Leseth og Tellmann (2014, s. 139) referer til vekslingen mellom empiriske og teoretiske sammenhenger som deduktive og induktive faser ved arbeidet. Det at kodene ble til underveis i forskningsprosessen gjorde at jeg hele tiden måtte forholde meg til både empiri og teori, noe som gjør analyseringen til en dynamisk prosess. Jeg benytter meg av en temabasert analyse som består av to deler (Thagaard 2013, s. 181). Hver del svarer på hovedproblemstillingen og hver sin underproblemstilling. Å ha en strukturert analyse med ulike tema gir fordelen av å kunne sammenligne informantenes svar (Thagaard 2013, s. 181). Makt, frihet og identitet er gjennomgående temaer gjennom analysedelene.

4.0 Den totale institusjonens systemtrekk og påvirkning på innsatte

Første del av analysen tar for seg hvordan innsatte formes av fengselsstrukturen, og hvordan de reagerer på fengslet påvirkninger. Kapitlet tar utgangspunkt i første underproblemstilling: *Hvordan påvirker fengslet som en total institusjon de innsattes kontroll over egen kropp og klesrutiner?* Med fokus på informantenes erfaringer vil jeg analysere hvordan fengslet oppleves av innsatte og hvilke konsekvenser det gir i form av identitetsarbeid. Et av hovedfunnene i første del av analysen er at fengslingen oppleves som problematisk for innsatte på to måter: 1) Fysisk utfordrende på grunn av frihetsberøvelse og kontrollering av kropp, og 2) Mentalt utfordrende fordi de fratras støttepunkter for tidligere identitet. De fysiske og mentale utfordringene henger sammen. Kapitlet tar utgangspunkt i flere av systemtrekkene til totale institusjoner som Goffman (1961) mener fengslet representerer.

4.1 Fengslets rutiner og sosiale kontroll

Fengslet har i likhet med Goffman (1961, s. 121) sin beskrivelse av totale institusjoner de samme rutine hver dag, med unntak av to timers lengre innlåsingstid på helg. Alle innsatte kjenner godt til fengslets rutiner. En av fellestrekkene som innsatte beskriver er en form for fast struktur i fengslet, der de må følge rutine for å unngå sanksjoner. Innsatte beskriver strukturen som noe som kommer ovenfra og som påtvinges aktørene (Goffman 1961, s. 6). Fengslets sosiale kontroll skal sørge for at innsatte følger rutine slik at sikkerheten ivaretas innenfor murene. Noen av kontrollmidlene som ble nevnt av innsatte er fengselsbetjentenes overvåkning, rapporter, loggføring og sanksjoner som tap av ulike goder. Fengslet har en timeplan som bestemmer hvor innsatte skal befinne seg til hvilke tider. Ved avvik fra timeplanen skal ansatte melde fra til kontrollrommet slik at alle innsattes bevegelser blir registrert. Hver avdeling i fengslet har en tavle der fengselsbetjentene skriver opp hvem som er på avdelingen. Romtelling, kameraer i fellesområder og walkie-talkie brukes også for å holde kontroll på innsatte. Alle fengslets regler og rutiner bunner i et krav om høy sikkerhet:

Vi har alltid kontroll, vi har jo tall og tar tellingen på de og vet hvor de er til enhver tid. [...] Alt vi gjør er jo for innsattes og ansattes sikkerhet, det er jo hjemlet i lov (Ragnhild).

Ragnhild er som fengselsbetjent en del av det systemet som fengslet representerer. Gjennom nedfelte lover og rutiner gjøres hun til en del av et *vi* (ansatte) som utøver makt over innsatte. På denne måten representerer fengselsbetjentene rutiner og lover på makronivå, som påvirker innsatte på mikronivå. Maktutøvelsen som innskrenker friheten til innsatte er for å ivareta den sosiale kontrollen som skal sørge for at fengslets rutiner overholdes.

Med utgangspunkt i fengslets rutiner og sosiale kontroll kan det tolkes to former for påvirkning av innsatte: fysiske påvirkninger og mentale påvirkninger. I tillegg til murene som skiller innsatte fra resten av samfunnet, påvirkes de fysisk gjennom timeplanstrukturen i fengslet som bestemmer hvor kroppene skal befinne seg til enhver tid. På grunn av plassmangel satt Kristian på restriktiv avdeling i noen dager før han ble overført til nåværende avdeling. Han sier følgende om restriktiv avdeling: *”Det er mye låsing der ja, så det ble jo mye soving på den tiden jeg var der, da kjenner man det litt på kroppen også, at man virkelig sitter i fengsel liksom”*. Som følge av tjuetre timers innlåsing i døgnet ble Kristian tvunget til å lage seg nye rutiner som resulterte i mer soving enn på utsiden av murene. I samtale med Kristian kan den mentale påvirkningen tolkes som et resultat av den fysiske opplevelsen av *”å sitte i fengsel”*. I det fengselsbetjentene låser celledørene vet innsatte at de ikke har noe annet valg enn å være på cellen inntil institusjonens timeplan sier at de kan låses ut. I et perspektiv der menneskekroppen er et objekt, har innsatte lite kontroll over egen kropp da fengslet bestemmer hvor den skal befinne seg. Flere innsatte fortalte også at de hadde gått opp mye i vekt på grunn av kjedespising og manglende fysisk aktivitet. For innsatte som går opp i vekt kan institusjonen analyseres å bidra til fremmedgjøring av egen kropp, da forutsetningene for å opprettholde den gamle kroppen blir mangelfulle. På spørsmål om hva som er mest utfordrende med soningen svarer Kristian: *”Det som er verst er jo at man blir fratatt muligheten til å velge på en måte, også er det jo sånn at når de låser døra de klokka halv ni så er du faktisk innlåst”*. Ved at institusjonens rutiner setter rammer for *hva* innsatte kan gjøre *hvor* og *når*, utøver institusjonen makt over individene ved å ta fra dem autonomi og kontroll over egen kropp (Ugelvik 2011, s. 84). Ut fra det Kristian sier kan det tolkes en sammenheng mellom fysisk og mental påvirkning i fengslet som et resultat av rutiner og regler som kontrollerer innsattes kropp og sinn.

Birger foreslo flere forbedringer til fengslets rutiner som han mener ville gjort hverdagen til innsatte bedre. Han opplever å ha lite kontroll over egen hverdag og klesrutinene i fengslet:

Jeg har prøvd å komme med forslag til forbedringer, men det blir jo feil mottatt det vet du, når man ikke kommer på det selv, man må komme på ting sjøl hvis det skal bli noe forbedring her (Birger).

I Birgers sitat kan han tolkes å sikte til ledelsen i fengslet, da det er ledelsen som vedtar endringer i klesrutinene. Hans posisjon som innsatt betyr at han ekskluderes fra å påvirke rutinene, fordi det er toppen av hierarkiet som kan gjennomføre endringer (Ugelvik 2011, s. 18). Sitatet kan derfor ses som et møte mellom et enkeltindivid og systemet. Forslagene som

Birger trekker frem handler om rutineendringer som ville gjort hverdagen hans bedre, og som han mener ikke går utover sikkerheten i fengslet. Ett av forslagene handler om klærne som tilbys i fengslet, der han ønsker seg hyppigere utskiftninger av klesplaggene. Birger opplever fengselsklærne som utslitte, gamle og ydmykende. Reaksjonen hans er å gå i private klær så langt det er mulig. Selv om Birger sjeldent går i fengselsklærne selv, opplever han det fortsatt som provoserende at fengslet ikke har endret på klesrutinene etter flere tilbakemeldinger som han har kommet med. Misnøyen deles av flere innsatte. Mangelen på innflytelse av egen situasjon gjør at innsatte er nødt til å følge klesrutinene og reglene i fengslet. En manglende påvirkning kan være et resultat av posisjonen til innsatte som kjennetegnes av få forhandlingsmuligheter (Goffman 1961, s. 16). Ifølge Birger blir resultatet at innsattes ønsker ikke blir ivaretatt og at kroppene og klesrutinene styres av fengslets rutiner og sosiale kontroll.

4.1.1 Kropp og klær som verktøy for sosial kontroll i fengslet

Ved oppstart av soning kartlegges kroppene for kjennemerker som arr og tatoveringer. Fengslet bruker begrepet *stripping* når de beskriver avklede rutinen der innsatte må ta av alle klærne foran fengselsbetjentene. Stripperutinen er for å unngå smugling inn og ut av fengslet, og for å påse at alle klær er tillatt. Første dag i fengslet må innsatte overlevere alle klær til fengslet, i tillegg til å stå naken slik at kroppen kan kartlegges. Klærne som innsatte står og går i får de beholde etter strippingen og kroppsinspeksjonen.

Fengslet kontrollerer innsattes kropper på tre nivåer: 1) *Fysisk innesperring* innenfor murene i form av frihetsberøvelse, 2) *Sosial kontroll* med regler for hva som kan gjøres med kroppene under soningen, og 3) *Fengselsklær* som kroppene kles opp med. Fysisk innesperring gjør at innsatte isoleres fra resten av samfunnet. Institusjonens regler har flere forbud for hva som er tillatt å gjøre i fengslet som å tatovere kroppen, farge håret og synliggjøring av ”uønskede” tatoveringer. Innsatte beordres til å dekke til kroppen dersom de har tatoveringer som promoterer kriminelle miljøer. Flere av informantene fortalte om innsatte som må gå med fengselsklær fordi de ikke har mulighet til å få tilsendt klær utenfor murene eller å kjøpe fra katalog i fengslet. Innsatte har med andre ord ulike forutsetninger for hva de kler opp kroppen med. *Hvor mye* innsatte påvirkes mentalt ved å bruke fysiske fengselsklær kan derfor avhenge av innsattes økonomiske og sosiale ressurser. Fengselsklærne blir på denne måten et symbol på noe mer enn det rent funksjonelle, der klær og kropp gjøres til verktøy for fengslets sosiale kontroll (Ugelvik 2011, s. 181). Klærnes funksjoner og symbolikk tydeliggjøres gjennom institusjonens mentale og fysiske eierskap over innsattes kropper.

Med hensyn til ro, sikkerhet og orden bestemmer Kriminalomsorgen hvilke private effekter som er tillatt å ta med inn i fengslet (Kriminalomsorgen, ukjent, b). Selv om fengslet tillater egne klær, legges det store føringer for hva som er lov å medbringe av private effekter. Ett av eksemplene er antall plagg som er lov å ha på cellen, og innsatte kan derfor ikke ta med flere klesplagg inn i fengslet enn det kvoten tillater. Grunnen er med hensyn til brannsikkerhet og for at det skal være enkelt å gjennomføre ransakelse eller romkontroll av cellene. Innsatte har et informasjonsskriv (vedlegg 6) som henger på cellen sin der det står:

Følgende er ikke tillatt på rommet: Symboler eller effekter som er egnet til å skape frykt hos andre innsatte eller ringakt for dem, eller som på andre måter er uheldige for miljøet i fengslet (ikke tillatt er f.eks. nazi symboler eller symboler tilknyttet MC miljøet) (Kriminalomsorgen, Tillatte effekter på celle)

Birger og Anders fra innsattgruppen beskrev å ha en ”alternativ klesstil” og la mye identitet i klærne. Reglene for tillatte klær følte for de to som provoserende og uforståelig:

[...]Jeg føler jo ikke at jeg får ha identiteten min inne her, for det er jo mange ganger de sier jeg ikke får ha inn klærne mine fordi folk kan bli støta eller at folk kan bli redd, og det syns jeg er helt latterlig (Anders).

Birger opplevde fengselsklærne som en måte å straffe på: ”Hele straffemetoden her syns jeg er helt avsides, det kunne vært helt andre måter å straffe på enn med sånne klær”. Både Birger og Anders prøvde konsekvent å unngå fengselsklærne, fordi det var klær de ikke ville identifisere seg med. I enkelte situasjoner har begge to vært nødt til å bruke fengselsklær av ulike årsaker. Fengselsklærne kan for Birger og Anders tolkes som noe mye mer enn ”bare klær”: det representerer et verktøy som fengslet har kontroll over, og som tilskriver Birger og Anders en posisjon som de ikke vil identifisere seg med (Goffman 1961, s. 19-21; Ugelvik 2011, s. 181). Fordi navnet til fengslet er printet på noen av fengselsklærne, kan også kroppen i en overført betydning tolkes å ”bli eiet” av institusjonen. Det at fengslet setter sin merkelapp på innsattes klær og kropp, gjør at de påvirkes mentalt gjennom noe de ikke identifiserer seg med. Ved at fengslet kontrollerer innsatte fysisk og mentalt gjennom høye murer, sosial kontroll og fengselsklær, påvirkes innsattes kontroll over egen kropp og mulighet for å uttrykke identitet.

4.2 Institusjonens krenkelser

I intervju med innsatte ble ordet ”krenket” nevnt flere ganger uten at jeg tok det opp. Fengslets regler var gjentagende temaer i samtale med innsatte, der institusjonens rutiner opplevdes som begrensende for kontroll over egen kropp, klesrutiner og privatliv (Goffman 1961, s. 23). Etter å ha kategorisert intervjuene med innsatte fant jeg koder der innsatte opplevde at institusjonen krenker: 1) Kropp (klær og intimitet), 2) Privatliv (mye blottlegges), 3) Utrykking av identitet og selv, og 4) Frihet og autonomi. Flere av krenkelsene går om hverandre og analyseres i de følgende delkapitlene.

Etter at innsatte har hatt besøk må de strippe foran fengselsbetjentene for å unngå smugling inn i fengslet. Å stå naken foran ansatte og å ta av klærne opplevdes som ydmykende av flere innsatte (Goffman 1961, s. 22). Sander forteller om sine erfaringer med strippingen:

Man føler seg jo litt krenket, du føler deg jo styrt og ja... du skal gjøre det og du skal gjøre det sånn liksom. [...]Det er ikke verdt å utfordre den rutinen der, taper veldig mye på det.

Sander opplever at han blir styrt av fengslet og at det ikke er noe å vinne ved å si i mot rutinene. Her kommer aktørenes møte med systemet frem: innsatte på mikronivå har lite innflytelse på fengselssystemet på makronivå. Fengslets rammer ovenfra kontrollerer innsatte på individnivå med begrensninger av frihet. Fengselssystemet og rutinene oppleves derfor som svært rigide av Sander. Birger opplever i likhet med Sander at strippingen er krenkende og sier blant annet: ”Når du har besøk her så blir du jo strippa og blir sjekket her og der, så ja... du blir jo frarøvet den du er”. Institusjonens stripperutiner invaderer fysisk privatliv og utvider grensene til innsatte (Goffman 1961, s. 23). Igjen kan det tolkes at fraværet av kontroll over fysisk kropp påvirker opplevelsen av frihet og autonomi. Det å være uten klær blir slik like viktig som hvilke klær innsatte bruker. Ved ”å fratras den han er” kan fengselsstrukturen analyseres å skape Birgers identitet på en ny måte i samsvar med omgivelsene i institusjonen. Med bakgrunn i at identitet både skapes av aktøren selv og omgivelsene rundt, vil sannsynligvis innsattes forhandling av situasjonen avgjøre hvor mye identiteten påvirkes av institusjonen. Strippingen gjøres til et maktsymbol på innsattes manglende frihet og kontroll over egen kropp. Rutinene for stripping blir på denne måten en invadering av innsattes private og intime livsområder og virker krenkende på individene (Goffman 1961, s. 23). Ved å miste innflytelse over egen livssituasjon blottlegges innsattes *selv* ved at mentale grenser utfordres av fengselssystemet (Goffman 1961, s. 14).

Anders forteller om hendelser som ikke er i samsvar med hans forståelse av seg selv:

Jeg må jo innrømme at jeg føler jo ikke at jeg er meg sjøl hundre prosent inni her, folk jeg kjenner til på utsiden hadde ikke kjent meg igjen her inne. [...] Her har jeg måttet svelge mange kameler og tatt i mot mye dritt som ikke hadde skjedd på utsiden.

Metaforen ”å svelge kameler” illustrerer konsekvensen av maktutøvelsen i fengslet der strukturen påvirker Anders sin atferd. Mangel på en symmetrisk relasjon til fengselssystemet gjør at han motvillig aksepterer situasjoner og rutiner i institusjonen som han ellers ikke ville gjort på utsiden. Også blant innsatte må han ”ta i mot mye dritt” fordi han ellers kan få rapporter og loggføringer på seg for uønsket atferd. På grunn av fengslets sosiale kontroll opplever Anders et fravær av frihet til å uttrykke seg selv (Goffman 1961, s. 21). Anders sin identitet kan tolkes i spennet mellom makten og en manglende frihet til å ”kunne være seg selv”. På denne måten kan fengselsinstitusjonen analyseres å ha en krenkende effekt på innsatte fordi de må være en annen enn den de *egentlig* er. Ifølge teorien om mortifikasjon der det sosiale selvet slutter å eksistere som følge av institusjonens krenkelsesprosesser, vil den nye identiteten bygges opp etter det institusjonen tilbyr (Goffman 1961, s. 21). Dersom Anders undertrykker sin gamle identitet vil sannsynligvis den nye identiteten skapes i samsvar med institusjonen.

Institusjonen legger føringer for mange aktiviteter og bestemmelser i fengslet: jobb, måltider, sosialt liv, klær og stripperutiner (Goffman 1961, s. 6). Fengslet legger også føringer for private rutiner til innsatte. Offentlige opprop av medisiner der diagnoser blottlegges for alle i fengslet er en av eksemplene på manglende privatliv. Når det gjelder krenkelse av kropp, intimitet og privatliv ble urinprøver av tilfeldige innsatte og fengslets felles toaletter nevnt som eksempler. Fengslet utfører hver dag en urinprøve av tilfeldige innsatte. Når urinprøven gjennomføres står fengselsbetjenten og følger med for å unngå tukling med prøvesvaret. Urinprøvene kan tolkes som en maktutøvelse over innsatte da de til enhver tid vet at de kan bli kontrollert. Det er kun én avdeling i fengslet der innsatte har private bad og toaletter på cellen. Resten av avdelingene har felles toaletter som gjør at innsatte må ringe på callinganlegget når det er innlåsingtid for å spørre om lov til å bruke toalettet. Flere av innsatte i utvalget hadde tidligere sittet på restriktiv avdeling eller i varetekt, og var derfor avhengig av å bruke fellestoalettene. Birger sier følgende om rutinene i fengslet:

Du blir fratatt alt sånn av å være mest mulig selvhjulpen og alt det der da, det er veldig begrensende. [...] Du må spørre om alt på en måte, det verste her er jo toalettene da. Du rekker sikkert å gjøre deg ut mange ganger før de kommer for å si det sånn, så urinering er vanlig i vasken.

Å være avhengig av andre står ikke i samsvar med Birgers identitet. Toalettrutinen kan tolkes som et symbol på ”fengslets usmakelighet,” der innsattes privatliv blir krenket. Gjennom fengslenes rutiner gjøres innsatte avhengige av institusjonen og må spørre om tidligere selvfølger (Goffman 1961, s. 22). Institusjonens krenkelser viser hvordan elementære aktiviteter omdannes til sosiale goder (Goffman 1961, s. 6). Fordi fengslet kan tolkes som en ”avvikende sosial arena” fremstår makten over innsatte som legitim. Krenkelsene kan analyseres å stå i motsetning til innsattes ønske om uavhengighet, og utfordrer identiteten som et selvstendig og autonomt individ.

Både innsatte og ansatte tar avstand fra fengselstrusene som tilbys. Fordi medbragte klær skal luktes på med hund, har innsatte kun ett sett med klær inntil de andre klærne blir godkjent. Klesrutinen gjør at innsatte blir avhengige av å bruke fengselsklærne i opptil flere uker, med mindre de går i samme klær hver dag. Innsatte uttrykte misnøye for fengselstrusene av flere grunner: det er truser (ikke bokser), undertøyet er til gjenbruk (hygiene og intimitet) og det er ikke egne klær. Ragnhild forteller om utålmodige innsatte som venter på sine medbrakte klær:

Det kan jo ta opp til tre uker, så det skaper jo frustrasjon. Jeg hadde ikke likt og brukt noen andre sine truser jeg heller. Men de kan jo velge å gå i sine egne også levere de til vask, men det er jo litt sånn.... du bruker jo helst ikke samme bokser i en uke liksom.

Ragnhild tar selv avstand fra fengselstrusene som tilbys. Undertøyet er til gjenbruk og det byttes sjeldent ut. Sander sier følgende om fengselstrusene: ”Hvis du bruker trusene så flirer folk da, jeg vet ikke om noen som bruker de jeg. [...]Må man så må man, men de flirer jo av deg”. Fengselstrusa gjør at Sander føler seg stigmatisert blant innsatte. Fordi truser assosieres med noe feminint, kan det tolkes å utfordre maskuliniteten til mannlige innsatte. Trusene knyttes til et intimt sted på kroppen, og oppleves som krenkende fordi det er noe som mannlige innsatte ikke vil identifisere seg med. Under intervjuene kom også fengslets røde joggebukse, også kalt fengselsbuksa, opp som et tema flere ganger. De fleste tok avstand fra den røde joggebuksa fordi ”alle vet den tilhører fengslet”. Fordi ”alle” vet hvor fengselsbuksa kommer fra symboliserer plagget en tilhørighet til fengslet både fysisk og mentalt. I eksemplene med fengselstrusene og fengselsbuksa kan en igjen se det gjensidige forholdet mellom mentale og fysiske krenkelser der fengslet begrenser innsattes handlingsrom og frihet. Resultatet av å bruke fengselsklærne er at innsatte posisjoneres i en rolle de ikke ønsker å identifisere seg med (Goffman 1961, s. 23). I lys av innsattes opplevelser av fengselsklærne kan kroppene tolkes som et objekt for makten der klærne inngår som en del av straffen.

4.2.1 Fængslet som en lagringsplass

Flere innsatte beskriver fængslet som en lagringsplass der livet settes på vent. Birger sier følgende om soning i høysikkerhetsfængsel: *”Man blir på en måte en zombie når man går her. På en måte så eksisterer man bare her, man lever ikke”*. Ut fra sitatet kan ”å leve” deles inn i to kategorier: å leve som i fysisk eksistens, og å leve som et menneske med frihet og identitet. Igjen kan det argumenteres for å være en sammenheng mellom fysiske og mentale påvirkninger som et resultat av fængslets maktutøvelse og sosiale kontroll. Birger savner å uttrykke seg selv, og mener det skyldes de store begrensningene i fængslet. Fordi sikkerheten i fængslet går på bekostning av friheten hans, eksistere han bare. Det at innsatte gjøres avhengige av det fængslet har å tilby, gjør at de har få muligheter til å skape egen identitet (Goffman 1961, s. 21). Frihet og identitet kan på denne måten analyseres i spennet mellom autonomi og avhengighet. Sitatet kan tolkes i lys av fængslets krenkelser med tildelte posisjoner som begrenser kontroll og eierskap over egen kropp. Ved at fængslet oppleves som en lagringsplass mister livet sin mening, noe som virker krenkende på individet (Goffman 1961, s. 29).

Kristian forteller om fængslets rutiner som han mener endrer innsattes identitet: *”Det er jo de som har sittet i ti til femten år og de er jo veldig sånn robotaktig. Du blir jo styrt til slutt da”*. Anders har lignende erfaringer:

Da jeg hadde sonet en stund her så følte jeg ingenting, jeg kjente aldri noe glede, det ble litt sånn robotaktig og alt gikk bare på autopilot liksom. [...]Jeg ser for meg det er på grunn av rutinene, du tenker jo ikke selv lenger.

Begrepet robot illustrerer et individ som ikke tenker selv og som blir styrt av andre. Konsekvensen av rutinene er at fængslet ”tenker for individene”. Tid var et gjentagende tema i intervjuene. Jo lengre tid innsatte sitter i fængsel, jo mindre kontroll får de over egen kropp, rutiner, identitet og mentalitet. I lys av teorien om totale institusjoner vil mortifikasjonen av innsattes identitet øke jo lengre de er i fængslet, fordi gamle støttepunkter for det sosiale selvet etter hvert forsvinner (Goffman 1961, s. 23). Institusjonen kan på denne måten analyseres som en lagringsplass på grunn av fængslets maktutøvelse og begrensede handlingsrom som over tid former innsatte.

4.3 Privilegiesystemets fordeler og trusler

Flere av informantene sonet ved en kontraktsavdeling i fengslet som stiller ekstra krav til individene. Avdelingen kan tolkes som et privilegiesystem av følgende grunner: fristelser av goder, tilbaketrekking av goder ved regelbrudd, sosial kontroll med daglige urinprøver og rominspeksjon, aktiviteter med oppmøteplikt og oppfordring til å endre eller tilpasse egen atferd (Goffman 1961, s. 48). Et av kriteriene for å komme på avdelingen er et ønske om å forandre seg og innsatte må gjennom flere intervjuer før de får lov til å sone der. Avdelingen har få plasser. De som soner ved kontraktsavdelingen får goder som egne bad, fysisk trening og turer utenfor murene. På grunn av et økt aktivitetstilbud tillates også mer klær på cellene.

Økte goder og fordeler gir flere regler. For å få innvilget søknaden til å sone ved avdelingen må innsatte signere på at de skal følge alle regler og krav som stilles. Brudd på kontrakten som vold og trusler, bruk eller oppbevaring av rusmidler og uteblivelse fra permisjon kan føre til at innsatte overføres til en mer restriktiv avdeling. Ved mistanke om brudd på reglene kan fengselsbetjentene utføre ransakelse av cellene, kroppsvisitasjon og urinprøver. Fordi det er færre innsatte på kontraktsavdelingen er det større sjanse for å bli plukket ut til daglig urinprøve. Selv om innsatte ved avdelingen er de med mest frihet, er det også de som har mest å tape. Avdelingen er derfor interessant i lys av å være et privilegiesystem fordi endring av atferd gir tilgang til goder som innsatte søker (Goffman 1961, s. 48). Anders forteller om prosessen for å få sone ved kontraktsavdelingen: *”Det er frivillig å være der og du blir jo ikke tvunget til det. Du må søke deg dit, og da må du ha en tanke om å forandre deg”*. I samtalen med Anders kan det tolkes at fengslet driver en tilslørt maktideologi, der innsatte endrer atferd fordi de mener det er til eget beste. Dersom innsatte endrer atferden sin er det til fengslet fordel fordi det blir lettere å kontrollere individene. Samtidig kan det være et taktisk valg av innsatte å søke seg til avdelingen for å få tilgang på sosiale og materielle goder. I en analysing av avdelingen som et privilegiesystem kan det diskuteres *hvor* frie innsatte er i forhold til andre avdelinger i fengslet. Ved å leve opp til *”idealet om en perfekt innsatt”* kan det oppstå en falsk bevissthet om mer frihet, da de i realiteten lever under enda strengere rammer enn ved andre avdelinger. I lys av teorien om privilegiesystemet vil støttepunktene for gammel identitet og aktørens hensikter avgjøre om innsatte får en institusjonalisert identitet (Goffman 1961, s. 21).

I intervju med Ragnhild fortalte hun at mange søker seg til avdelingen fordi den har flere fordeler som innsatte søker. Sett i lys av Goffman (1961, s. 48) sin teori om totale institusjoner minner kontraktsavdelingen om et privilegiesystem med krav om endring av atferd som gir

tilgang til goder. Håvard sonet ved kontraktsavdelingen og svarte følgende på spørsmålet om det finnes et perfekt ideal av innsatte: ”Du må bare oppføre deg også ordner det seg det meste”. ”Å oppføre seg” kan tolkes på to måter: 1) Og ubevisst godta fengslets sosiale kontroll og gjenskape seg selv på institusjonenes premisser for å tilfredsstille umiddelbare interesser, og 2) Å være en rasjonell aktør som kalkulerer fordelene opp mot tap av frihet og kontroll. Begge tolkningene har til felles at aktøren tar et valg om å sone ved avdelingen, men legger ulik vekt på innsattes hensikt og deltagelse i situasjonen. Med bakgrunn i en tilslørt maktideologi gir aktørene i *den første tolkningen* frivillig fra seg friheten sin og gjøres til objekt for makt og krenkelser. Ved å være passiv i maktforholdet gir innsatte fra seg frihet og mulighet til å forhandle egen identitet. Sannsynligheten blir derfor større for at institusjonen former individet. *Den andre tolkningen* tar for seg mer aktivt handlende innsatte som deltar i maktrelasjonen. Ved å delta i maktforholdet er det mulig å stå i mot noen av institusjonens påvirkninger (Ugelvik 2011, s. 20). I situasjoner der innsatte er med på å skape omgivelsene vil forhandlingsmulighetene for identitet trolig bli større. Det kan derfor ses som et paradoks at avdelingen tilbyr flest fordeler og frihet, men også er det stedet med mest regler og mest å tape.

De fleste avdelingene i høysikkerhetsfengslet har fellesskapsavdelinger der innsatte er arbeidsplassert og kan være sammen med andre når de ikke er innlåst. Den mest restriktive avdelingen i fengslet har tjuetre timers innlåsing i døgnet, med en times fellesskap når det er lufting. De som sitter på full isolasjon har kun mulighet til å kommunisere med betjentene. I intervju med innsatte ble fellesskapsavdelingene omtalt positivt. Selv om det tidvis kunne bli intenst å være på en fellesskapsavdeling, foretrakk innsatte å beholde det sosiale godet. Birger fortalte om en av konsekvensene ved regelbrudd: ”Hvis ikke reglene følges så blir man tatt bort fra fellesskapet”. Med bakgrunn i at innsatte kan overføres til mer restriktive avdelinger, kan institusjonens privilegiesystem argumenteres for å utnytte menneskets sosiale instinkt for å skape konformitet til systemet. Igjen har fengslet kontroll over innsattes goder og plassering av kropp. Lena nevner et eksempel der fordelene kan trekkes tilbake:

[...]Hvis de ikke vil på jobb så får de arbeidsnekt, og hvis du får tre arbeidsnekt så blir du ført over til a-bygg, og der mister du fellesskap og mange gode fordeler da, som for eksempel innlåsing.

Gjennom rapporter, logger og relasjon til fengselsbetjentene avgjør fengslet hvem som skal få tilgang til godene, og innsatte oppfordres derfor til å handle etter institusjonens rutiner. Alt som innsatte sier eller gjør kan brukes mot de, noe som kan føre til en dobbelt kontroll: i tillegg til

at fengslet kontrollerer innsatte, må også innsatte kontrollere seg selv gjennom tilpasning av atferd. På denne måten gjøres innsatte til *ufrie individer*, der fengslets regler plasserer de i en asymmetrisk maktposisjon. Fordeler kan alltid trekkes tilbake, noe som er innprentet i innsattes sinn. Gjennom fengslets stadige kontroll over hvor kroppen skal befinne seg og hvilke fordeler innsatte skal ha tilgang på, kan innsatte plasseres i en posisjon de ikke identifiserer seg med.

4.4 Fengslets påvirkning på aktørene: aktørenes erfaringer og reaksjoner i den totale institusjonen

Det er variasjoner blant innsatte med hvor mye de påvirkes eller lar seg påvirke av institusjonen, og hvordan de reagerer på makten. Birger forstår ikke begrunnelsen for hvorfor han er plassert i høysikkerhetsfengsel, og har siden første dag av soningen vært frustrert over sikkerhetsnivået. Han blir aggressiv og irritert på betjenter som henger over han for å kontrollere alt. I intervjuet tok Birger avstand fra fengslet og lengtet etter økt frihet i et lavsikkerhetsfengsel. Kristian legitimerte på sin side fengslets rutiner fordi han mener det er til eget beste:

Jeg synes det er bra at det er så rigide rutiner, det er jo en grunn til det, man gjør jo alt for å forbedre seg til å komme på utsiden igjen.

Å ha en forutsigbar plan kan tolkes som både det beste for innsatte selv og for fengslet slik at de har kontroll på individene. Kristian mente han ville dra nytte av fengselsoppholdet også etter soningen ble ferdig, og snakket lite om savn etter fysisk frihet. Flere innsatte la vekt på forutsigbarhet som viktig under soning og forsøkte derfor å lage seg egne rutiner. Mange innsatte ved kontraktsavdelingen fulgte blant annet strenge treningsprogram. Å lage strenge rutiner for seg selv kan analyseres som et forsøk på å holde kontroll over egen kropp, og for å få en daglig rutine som en har kontroll på. Flere av innsattes reaksjoner til fengslets påvirkninger og begrensninger er med andre ord å skape en kontinuitet i hverdagen. Kristian fortalte om langtidssoneres pakking på butikken: ”*Jeg merker at de som har vært her lengst, de handler det samme og varene pakkes likt. Hvis det er noe avvik fra tidsplanen så blir de stresset*”. Å søke etter forutsigbarhet kan tolkes som en måte å ta tilbake kontroll over egen hverdag. Det kan likevel se ut til at innsattes egne rutiner begrenses til innenfor fengselsmurene, fordi flere av rutinene baserer seg på institusjonsrelaterte behov og interesser (Goffman 1961, s. 48). I de to følgende delkapitlene diskuteres innsattes identitet, personlige grenser og frihet med bakgrunn i fengslets maktutøvelse.

4.4.1 Vaner = aksept? Innsattes identitet og utvisking av grenser

I intervjuene med innsatte kan det tolkes en form for utvisking av fysiske og mentale grenser. Ved oppstart av soning fortalte innsatte at det var vanskelig å holde på gamle rutiner. Flere innsatte sa at de hadde en mer variert klesbruk i starten av soningen, men at det avtok etter hvert: *"Det er jo noen som er litt ekstreme og bytter klær uansett, man ser jo at på starten av soninga så gjør man jo mer av det. [...] Alt man gjør hjemme faller jo av her (fengslet)"* (Birger). Ifølge Birger er det enklere å stå i mot institusjonaliseringen i starten av soningen. En slik motstandsdyktighet kan tolkes som å stå i mot fengslets påvirkninger med mulighet for å beholder noe av gammel identitet. Med tiden ser det likevel ut til at innsatte aksepterer fengslets føringer i økende grad. Innsatte forklarte det med at konteksten de befinner seg i, ikke legger til rette for videreføring av gamle vaner. Flere innsatte beskrev fengselssystemets rutiner som provoserende i starten av soningen. Diverse eksempler ble trukket frem, og jeg velger derfor å fokusere på to aspekter ved innsattes hverdag som kan tolkes som en utvisking av innsattes grenser og kontroll over egen kropp: stripperutine og konstant overvåkning. De to eksemplene illustrerer innsattes møte med makten og hvordan de reagerer på institusjonens påvirkninger.

En av innsattes største utfordringer var stripperutinen der de må stå naken foran betjentene. I starten av soningen ble stripperutinen beskrevet som vanskelig å gjennomføre fordi det gikk i mot mange internaliserte normer på utsiden av murene. Både innsatte og ansatte ga uttrykk for at stripperutinen er noe de ikke liker, men begge parter vet at det er nødvendig i tråd med reglementet i fengslet. Lena sier følgende om stripperutinen når hun snakker om innsatte:

Det jeg har vært med på har alltid gått greit. De syns nok det er ekkelt, men da sier vi jo liksom at "det er ikke noe artig for oss heller, vi syns ikke det er noe kult å gjøre mot deg, men vi må gjøre det fordi det er sånn det er her".

Fengselsbetjentene er ansatt av Kriminalomsorgen for å gjøre en jobb. På denne måten er det fengselsbetjentene som sier at innsatte må ta av klærne, og ikke enkeltpersonene bak uniformen. Når Lena sier vi viser hun til to grupper i fengslet som posisjoneres mot hverandre: innsatte og ansatte. Gjennom stripperutinen kan klær tolkes som et verktøy for utvisking av innsattes grenser og kontroll over egen kropp. Innsatte mister en form for eierskap over egen kropp der intimitet og privatliv blottlegges for fengselsbetjentene. En "mental aksept" for hva fengslet kan gjøre med kroppen kan også se ut til å bli utvidet jo lenger tid innsatte er i fengslet. Strippingen ble en vane for flere: *"De første gangene var det litt ubehagelig, men nå, ja... det går så fort og det går så greit, også har det jo blitt en vane"* (Sander). Ut fra Sanders utsagn

kan det se ut til at det som gjøres til vaner er lettere å akseptere. Dersom fengslet hele tiden flytter på innsattes grenser og hva de aksepterer, kan det diskuteres om innsatte får et nytt forhold til egen kropp fordi de ”overgir” kroppen til institusjonen og gjøres til objekt for makten. Hvis innsatte aksepterer noe de aldri ville gjort før fengslingen, kan det tenkes at det får konsekvenser for innsattes identitet der tidligere selvilde blir uforenlig med nåværende praksiser. Dersom krenkelsene blir en vane kan det føre til en internalisering av institusjonens normer der innsatte gjensker seg selv på institusjonens premisser (Goffman 1961, s. 48). Kanskje kan konsekvensen bli en mortifikasjonsprosess av innsattes identitet, der støttepunkter for det gamle sosiale selvet blir borte (Goffman 1961, s. 23).

Håvard beskrev starten av soningen som utfordrende fordi det er uvant å bli overvåket til enhver tid. Ifølge Håvard og Anders ville ikke venner på utsiden kjent dem igjen på innsiden av murene, fordi de endrer atferd i fengslet. Flere beskriver fengslets rutiner med ord som ”vane” og ”automatikk,” noe som viser at handlinger gjentas fordi de er en innøvd rutine. Resultatet kan være at innsatte blir ukritiske til egne handlinger. Birger forklarer fengslets påvirkning slik:

Det er ikke så enkelt i starten av soningen, for da er det mye å erkjenne, å godta, du er mer i opposisjon da. [...] Til slutt blir du nesten bedøvd, det er nesten så du lar seg bli dyttet hit og dit, samme hvor feil det kan være.

Birger kan tolkes å snakke om maktens fysiske og mentale påvirkninger av innsatte. Institusjonens ”bedøvende påvirkning” gir Birger få muligheter til å skape egen identitet (Goffman 1961, s. 21). Sander forteller også at han prøvde å holde på egne vaner i starten av soningen. Med tiden har han sluttet å tenke på overvåkingen: ”Overvåkingen blir jo en vane, når du er så vant til det så går det egentlig greit, jeg tenker ikke så mye på det mer” (Sander). I samtale med innsatte virker det etter hvert som om de tar fengslets sosiale kontroll for gitt, og at de sjeldent tenker noe over det. Fordi alle dager er like kan det tenkes at det utøves en ”vanedannende usynlig makt” som gjør at innsatte ikke lenger søker like mye frihet som utenfor murene. Dersom innsatte søker like mye forutsigbarhet, som de søker frihet, vil de kanskje ubevisst akseptere fengslets påvirkninger. Hvis innsatte søker vaner for å få kontroll over egen hverdag, må de godta at fengslet legger føringer for disse vanene (Goffman 1961, s. 6). Institusjonen kontrollerer på denne måten innsattes kropp og identitet gjennom delvis usynlige påvirkninger.

4.4.2 En selvfølge å søke frihet?

Fengslet kan på flere måter analyseres som en egen verden. På spørsmål om Håvard endrer sin atferd innenfor murene svarte han: *”I forhold til på utsiden så blir det noe helt annet. [...] Når du kommer inn i fengsel så går du inn i sånn modus, det er en rutine her du kommer fort inn i”*. Håvards utsagn om *”å gå inn i modus”* kan forstås som å (bevisst eller ubevisst) tre inn i en tilskrevet posisjon som innsatt for å fylle institusjonens forventninger. *”Moduset”* kan tolkes som en form for overlevelsmodus der livet settes på vent og alt utenfor murene stenges ute. En slik tolkning legger til grunn at innsatte mister noe av sin frihet, og at fengslet påvirker individene slik at de blir nødt til å endre personlige vaner og tenkemåter (Goffman 1961, s. 20).

Håvard bruker klær som et eksempel på hvordan han setter livet på vent under soningen. Selv om han har mulighet til å få innsendt klær eller å kjøpe nytt fra katalog, velger han stort sett å bruke fengselsklærne. Klærne fra fengslet symboliserer et *”fengselsmodus”* for Håvard: *”Jeg prøver bare å unngå klær med spesiell betydning så jeg har noe å se frem til når jeg kommer ut. Jeg tar det som en bonus, jeg vil bare sone og bli ferdig”*. I begrepet bonus legger han at overgangen til livet utenfor murene vil bli større etter at soningen er ferdig. Ved å sette livet på vent kan det tolkes at han tar avstand fra storsamfunnet utenfor, og at han lever i nåværende fengselsverden med det institusjonen har å tilby. Klærne gjøres til et symbol på to ulike verdener der fengselsklærne skiller innsiden og utsiden av murene. Det kan tolkes at Håvard legger sin egen frihet til side, noe som kan resultere i en institusjonalisert identitet (Goffman 1961, s. 21). Kanskje kan det også være lettere å holde på gammel identitet hvis det er et bevisst valg å legge egen frihet til side under soningen. Dersom innsatte velger bort friheten og setter livet på vent i fengslet, kan det tenkes at de blir mer mottakelige for institusjonens påvirkninger. Min antakelse om at alle søker frihet blir her utfordret. På en annen side kan også det å gi fra seg friheten tolkes som en måte å akseptere eller overleve situasjonen i fengslet. Ved å overgi seg til institusjonen kan det markeres et skille mellom en verden innenfor og utenfor murene, der fengslets påvirkninger over innsatte kun begrenses til fengselsverdenen. Kanskje kan det å gi fra seg friheten til institusjonen være en måte å ta avstand fra en tildelt innsattposisjon og slik bidra til å skape en ny form for frihet. Tolkningen legger til grunn at individene deltar i maktforholdet. Dersom det skapes en ny form for frihet, kan det i så fall stilles spørsmål om hva den *”gamle formen for frihet”* er. Poenget her er at fengselskonteksten kan se ut til å få frem flere nyanser i frihetsbegrepet.

5.0 Innsattes sekundære tilpasningsformer og identitetsarbeid

I andre del av analysen studerer jeg hvordan innsatte møter fengselssystemet og hvilke konsekvenser det gir på et individnivå (Ugelvik 2011, s. 20). Med bakgrunn i første del av analysen legger fengslet store føringer for innsattes kontroll over egen kropp og klesrutiner. I en overført betydning kan det se ut til at fengslet kontrollerer flere av støttepunktene for innsattes identitet, som for eksempel klær. I denne delen av analysen tar jeg utgangspunkt i det Goffman (1961, s. 54) kaller sekundære tilpasningsformer, der jeg undersøker om klær kan være et verktøy for forhandling av identitet. Klærne har flere funksjoner som tydeliggjøres i de følgende delkapitlene. I andre del av analysen studeres hovedproblemstillingen nedenfra der innsatte aktivt forsøker å forhandle strukturen gjennom et identitetsarbeid. Oppgavens andre underproblemstilling er: *Hvordan kan innsatte bruke klær i fengsel for å skape frihet og identitet?*. Et av hovedpoengene er at innsattes deltagelse i maktrelasjonen avgjør et mulig identitetsarbeid. Selv om analysen legger vekt på klær som forhandling av identitet, er det viktig å være åpen for at det også finnes andre forhandlingsmuligheter i fengslet.

5.1 Innsattes klesrutiner i fengslet og støttepunkter for identitet

Alle informantene i utvalget beskrev klær som en viktig del av identiteten sin. Selv om ikke alle innsatte valgte egne klær, ble klærne beskrevet som et viktig aspekt av personligheten. Alle innsatte i utvalget hadde mulighet til å få innsendt klær utenfra fra familie og venner, eller å kjøpe klær fra katalog i fengslet. Ifølge innsatte og ansatte er joggebukse det mest vanlige klesplagget i fengslet, uavhengig om det var privat joggebukse eller fengselsbukse. I intervjuene kom det frem flere måter å bruke klærne. Følgende grunner ble beskrevet for hvorfor innsatte bruker de klærne de gjør: 1) Behagelig, 2) Fint å se på, 3) Gjenspeile personligheten, og 4) For å uttrykke tilhørighet. På spørsmål om Sander ønsker seg mer klær i fengslet svarer han: *"Det er jo fengsel, så det har jo ikke så mye å si. Men det er jo litt greit å ja... få ha det du føler er best på deg, å få være deg selv da"*. Sander brukte nesten utelukkende egne klær i fengslet, og opplevde at klær bidrar til å holde på selvfølelsen han hadde før fengslingen. Selv om klær kanskje mister noe av sin betydning i en "avvikende" hverdag, synes Sander det fortsatt er viktig å bruke klærne han ønsker selv. Når innsatte ble spurt om hva som avgjør hva de har på seg, svarte flere at dagens aktiviteter har stor betydning for hva de velger av klær. På grunn av arbeid må de fleste bytte klær i løpet av dagen. De som går på skole bruker som regel samme klærne hele dagen. Dersom innsatte ved kontraktsavdelingen skal utenfor murene på trening eller tur, velger de ofte noe annet enn det de vanligvis bruker i fengslet. Hva innsatte velger å kle opp kroppen med kan med andre ord se ut til å være kontekstavhengig.

Kristian fortalte om fengselsbuksa: *”Alle vet at buksa tilhører fengslet, da er det litt sånn: ”han kom inn varetektfengsla sikkert fordi han har på seg rød joggebukse... hva har han gjort nå””*? Ifølge Kristian indikerer joggebuksa noe av omstendighetene for fengslingen. Dersom innsatte pågripes på utsiden av murene og settes direkte i varetekt har de ikke mulighet til å pakke med klær, og de blir derfor nødt til å gå i fengselsbuksa den første tiden. Ut fra det Kristian sier kan buksa være med på å skape fordommer blant andre: plagget utløser spekulasjoner for hvilken lovovertrødelse innsatte har gjort. Innsatte og ansatte fortalte også at det ligger en forventning i fengslet om at etniske nordmenn skal bruke private klær, ikke fengselsklær. Mange *”utlendinger”* pleier ifølge informantene å gå i fengselsklærne, og det er derfor forventet at de skal følge den kleskoden. Med bakgrunn i at fengselsbuksa oppleves som stigmatiserende for etniske nordmenn i utgangspunktet, kan det derfor tolkes som en ekstra ydmykelse å gå med fengselsbuksa enten de settes i varetekt eller de ikke har mulighet til å få inn egne klær. Fordi fengselsklærne, spesielt den røde joggebukse, bryter med en forventet kleskode i fengslet, kan innsatte risikere å bli plassert i en posisjon som ikke er forenlig med egen identitet (Ugelvik 2011, s. 18). Flere valgte derfor å unngå fengselsklærne både for subjektivt velvære (hygiene, utslitt, gjenbrukt) og for å unngå assosiasjoner og antakelser (identitet). Det er nødvendigvis ikke buksa i seg selv som er problematisk, men betydningen den tillegges i fengslet.

De fleste innsatte syntes det var greit å bruke fengselsklær som en del av et arbeidsantrekk. Kristian sa følgende: *”Det er jo sånn på utenfor fengslet også, at man har på seg korrekte arbeidsantrekk, så det går fint det altså”* (Kristian). Med bakgrunn i arbeidsantrekkene som fengslet tilbyr ser det ut som at selvfølgeligheter på utsiden lettere aksepteres i fengslet. Fordi det er lettere å identifisere seg med noe de er vant til på utsiden av murene, kan de tolkes som mer tilbøyelige til å bruke fengselsklær på arbeid. Selv om flere kommenterte at arbeidsantrekkene er hullete og slitte, virket terskelen lavere for å bruke fengselsklær på arbeid. Enkelte nevnte likevel at de planla hvilke arbeidsklær de skulle ha med inn til soning, for å unngå alt av fengselsklær. En av informantene nektet å bruke fengselsklær og vernesko på jobb, og brukte derfor egne joggesko og klær til han fikk tilsendt nytt utenfra. På spørsmål om Sander kunne brukt fengselsklærne utenfor murene etter ferdig soning svarte han: *”Det måtte vært i en jobb eller at jeg hadde malt eller noe sånt, jeg hadde ikke brukt det offentlig nei”*. Terskelen for å bruke fengselsklærne virker å være lavere når aktørene skal representere noen andre enn seg selv. Fordi det er frivillig å bruke arbeidsantrekk i fengslet bruker likevel enkelte konsekvent private klær.

5.2 Kroppens betydning i fengslet

Som omtalt i første del av analysen opplever flere innsatte at fengslet kontrollerer kroppene deres gjennom tidsbestemte timeplaner, stripperutiner og tilbud av fengselsklær. En av informantene reflekterte rundt betydningen av egen kropp i intervjuet, der han mener kroppen både utløser fordeler og ulemper i fengslet. Innenfor fengselsmurene kan kroppen påvirke relasjonen han har til andre innsatte: *”Jeg har jo litt størrelse på meg da, folk respekterer meg kanskje mer, tør ikke å være så rappkjefta som de er til andre”*. Informanten har nesten daglig tilgang på treningsrom og trener mer enn gjennomsnittet i fengslet. Fordi han er fysisk sterk er terskelen høyere blant innsatte for å terge han. Med utgangspunkt i at fengslet kontrollerer innsattes kropp, opplever informanten en kontinuitet i egen identitet ved å opprettholde selvbilde med egen kropp. Han var også veldig opptatt av klær og syntes det var viktig å kle seg med noe han identifiserte seg med. I lys av første del av analysen kan informanten sin kropp og trening tolkes på følgende måte: hard trening og kontroll over egen kropp svarer til fengslets fysiske innesperring, respekt på grunn av fysisk størrelse svarer til fengslets sosialt kontroll, og å kle opp kroppen med passende klær som speiler hans identitet svarer til fengselsklærne som fengslet tilbyr. Her kan informanten tolkes å balansere mellom rollene som offer-overlever og avhengig-selvstendig. Poenget er å vise hvordan klær kan inngå som en del av innsattes sekundære tilpasninger, der tilpasningsteknikkene bidrar til å gjenvinne noe av kontrollen som fengslet har over innsattes kropp og identitet (Goffman 1961, s. 54).

Informanten nevnte også en episode i fengslet der kroppen hans kunne utgjøre en ulempe. Når han skulle møte i sin egen rettsak ble han oppfordret av innsatte til å bruke store og løse klær for å fremstå som mindre truende på grunn av fysisk størrelse. Informanten valgte derfor klær han vanligvis ikke bruker for å *tre inn i en annen rolle*, slik at hans fysiske størrelse ikke skulle ha en negativ innvirkning på oppfatningen til dommerne. Eksemplet illustrerer en situasjon der en innsatt i utgangspunktet har klart å få tilbake noe av kontroll over egen kropp, men at han må tilpasse eller endre klesstilen for å unngå fordommer i møte med rettssystemet og fengselssystemet. I tilfeller der innsatte forsøker å få kontroll over egen kropp, viser problematikken til en ”evig kamp” der fengslet og innsatte prøver å ha makten over kroppen som verktøy (Ugelvik 2011, s. 181). Poenget er at fysisk kropp kan påvirke interaksjonen i fengslet og at den kan gjøres til symbol på et identitetsarbeid.

5.3 Klærnes symbolske betydning gjennom inntryksstyring

I lys av datamaterialet kan klær brukes for å forhandle identitet på flere måter. Å utøve frihet gjennom klær er først og fremst mest avgjørende for innsatte som bevisst velger private klær. I fengslet kan klær gis en ny og symbolsk betydning som ikke ville utmerket seg noe spesielt på utsiden av murene. Fordi det er variasjoner mellom innsatte er det viktig å tolke klærnes betydning på flere måter: hvorfor noen utelukkende bruker egne klær og hvorfor noen bruker fengselsklærne. I de følgende delkapitlene blir klærnes funksjoner kategorisert for å vise hvordan klær kan brukes i en identitetsforhandling: 1) Normalitet og kontinuitet, 2) Avstand til fengslet og innsatt-rollen, 3) Avstand til ”seg selv”, 4) Symbolsk motstand, og 5) Uttrykking av tilhørighet. Flere av kategoriene går også sammen som for eksempel å ta avstand fra fengslet gjennom uttrykking av tilhørighet. Det at det refereres til klærnes symbolske betydning viser at klærne er en del av en sosial konstruksjon. Fordi klærne ikke har noen iboende verdi, er det betydningen som omgivelsene tillegger klærne som er avgjørende.

5.3.1 Normalitet, vaner og kontinuitet

Innsatte i utvalget ga uttrykk for at kontinuitet i fengslet er viktig. Behovet for en forutsigbar hverdag kan tolkes som et resultat av fengslets påvirkning av individene, der innsatte vil ta tilbake noen av kontrollen. Mange skal være i fengslet i lang tid og ønsker et perspektiv over hvordan livet skal være i fremtiden. Flere innsatte sa at domlengde var avgjørende for hvor mye klær de ville få inn i fengslet: ”Jeg tror nok at hvis jeg hadde sittet her over en ti års dom så hadde jeg nok fått inn mer klær” (Kristian). Verdien av egne rutiner og normalitet øker jo lengre tid innsatte er i fengslet. For informantene som bruker private klær ble klesplaggene beskrevet som en viktig del av hverdagen. Kristian fortalte om klærnes rolle for å ”være seg selv”:

Jeg tror det er viktig at man kler seg etter sånn man selv vil så man føler seg komfortabel og normal da, jeg tror det er mest for sin egen selvfølelse. [...] Det går jo på selvbildet og selvfølelsen, bevare den identiteten man har litt på utsiden da.

Når Kristian bruker ordet ”bevare” kan det tolkes en forhandling av identitet der innsattes *selv* er i en kontinuerlig utvikling (Giddens 1991, s. 53). Når innsatte settes i fengsel blir identiteten hele tiden utfordret av institusjonen. Ut fra det Kristian sier kan klærne tolkes som et verktøy for å holde på gammel identitet og selvfølelse, der klær speiler ens identitet og sender signaler utad om hvem en er. Å bruke egne klær gir Kristian muligheten til å *uttrykke* hvem han er gjennom identitetsskapende plagg som bevarer selvfølelsen han hadde før fengslingen (Goffman 1992, s. 13). Det å ta med seg noe av betydning inn i fengslet gir han en god følelse. Å bruke egne klær gjør det mulig ”å bevare selvfølelsen,” noe som skaper en kontinuitet i

Kristians identitet. Fysiske klesplagg bidrar til at han føler seg ”normal” i en situasjon han ikke identifiserer seg med. Klær får på denne måten en symbolsk betydning for normalitet i en situasjon som ellers ikke er normal. Andre innsatte var også opptatt av hvordan de ble oppfattet av andre, og opplevde klærne som en viktig del av hverdagen (Goffman 1992, s. 13, 27). Ifølge Sander kan fengselsklær bidra til å skape ”surr i hodet,” og det er derfor viktig å bruke klær som samsvarer med bildet en har av seg selv. I likhet med frihetsbegrepet får klær på denne måten både et mentalt og fysisk aspekt.

En lavere terskelen for å bruke fengselsklær som arbeidstøy kan også ses som et eksempel på å søke normalitet i fengslet. Igjen kan det se ut til at innsattes søk etter forutsigbarhet og kontinuitet i hverdagen påvirker hvordan de møter fengselsystemet. Flere virket også mindre opptatt av hva andre tenkte om dem når de brukte fengselsklær på arbeidsplassen (Goffman 1992, s. 13). Birger forklarer hvordan forskjellige klær er med på å dele opp hverdagen hans: ”Det er samme klærne på jobb hver dag, så det er jo mye normalisert det der da, det er jo sånn jeg ville hatt det på utsida”. Ved å fortsette klesrutinen som Birger hadde før fengslingen, opplevtes klesbytingen som noe normalt i fengslet fordi det samsvarer med gamle vaner.

5.3.2 Avstand til fengslet og innsatt-rollen

Et funn i datamaterialet er at innsatte som uttrykte mest avstand til fengselsklærne, er de som eide dongeribukser i fengslet. Dongeribukse kan tolkes som innsattes svar på fengselsklærne, der plagget symboliserer avstand til klærne som tilbys. Å bruke dongeribukse kan tolkes som en markør for innsattes uavhengig til fengslet. Fordi dongeribukse er normalt på utsiden, ble det ansett som et bra plagg å ha. Som omtalt tidligere tok både innsatte og ansatte avstand fra fengselsklærne, spesielt fengselsbuksa og fengselstrusene. Birger sa følgende om fengselsklærne: ”Det er klær som man aldri ville gått med på utsiden, jeg tror ikke de (fengselsbetjentene) ville gått med det sjøl en gang”. Ut fra det Birger sier kan han tolkes å posisjonere seg i en offerrolle der han utsettes for en dobbelt straff: fysisk frihetsberøvelse og mentale ydmykelser på grunn av fengselsklærne. Birgers reaksjon til fengselsklærne er å bruke egne klær som markerer avstand til det fengslet tilbyr. Avstanden signaliserer noe han ikke vil identifiseres med gjennom inntrykksstyring da han i intervjuet distanserte seg fra fengselsklærne (Goffman 1992, s. 13). Ved å handle på bakgrunn av hvordan Birger definerer fengselsverden, tillegges klærne en symbolsk betydning. Private klær gjøres til et område som Birger til en viss grad kan bestemme over selv. Å ”sette et eget preg på kroppen” kan slik gi en frihetsfølelse der innsatte uttrykker seg selv og sin identitet i fengslet. Selv om klærne utgjør

en liten del av innsattes hverdag, har identitetsarbeidet likevel en innflytelse på hvordan innsatte opplever seg selv og hvor mye de lar seg påvirke av fengslet fysisk og mentalt (Goffman 1992). Muligheten for å skape frihet og identitet kan med det se ut til å øke når innsatte velger bort fengselsklærne til fordel for private klær. Det at flere innsatte velger å bruke egne klær kan også tolkes som en fysisk og visuell avstand.

For Anders er klær med på å signalisere hvordan innsatte påvirkes av fengslet:

Jeg ser jo det er folk som kommer inn i fengslet og som bare gir faen i seg selv ikke sant, de bare forfaller. [...] Så jeg tenker jo at selv om du sitter i fengsel så skal du jo føle deg bra for det, se litt all right ut ikke sant, i stedet for å se ut som en dass.

I samtalen med Anders kan det tolkes en form for institusjonalisering av innsattes identitet (Goffman 1961, s. 21). Setningen ”å gi faen i seg selv” kan forstås som en mortifikasjon av innsattes identitet på to måter: fysisk gjennom dårlig hygiene og fengselsklær, og mentalt ved å gå inn i en innsatt-rolle der inntrykksstyring og selvpresentasjon legges til side. I en overført betydning blir fengselsklærne et symbol på en tildelt innsatt-rolle som går i mot støttepunktene for tidligere identitet. Slik flere innsatte beskriver fengselsklærne er det vanskelig å uttrykke identitet med plaggene. Anders velger på sin side å ta avstand fra fengselsklærne og det de representerer ved å forhandle identitet med bruk av private klær. I lys av teorien om sekundære tilpasningsformer er det å ta avstand fra fengselsklærne en uskyldig og uformell atferd som gjør at innsatte skaper seg små friområder (Goffman 1961, s. 54). Å velge egne klær gjør også innsatte mer unike og det blir lettere å skille de fra hverandre. Dersom innsatte velger private klær i samsvar med reglene er det ikke nødvendig å utfordre fengselssystemet eller reglene (Goffman 1961, s. 54). Å bruke egne klær kan på denne måten bli en tilpasning av situasjonen der innsatte gjør seg til noe mer enn en innsatt med mulighet for forhandling av identitet gjennom klesplagg. Flere innsatte kunne også tolkes å ta avstand fra det fengslet tilbyr da de latterliggjorde fengselsklærne. Å velge private klær kan i en overført betydning symbolisere en uavhengighet til fengslet og en frihet til å velge andre identiteter enn det fengslet tilbyr.

5.3.3 Avstand til ”seg selv”

Som omtalt tidligere bruker Håvard vanligvis fengselsklær for å ”*få en større overgang etter soningen*”. Klærne gjøres til et symbol på to forskjellige verdener: fengselsverden og verden utenfor murene. Ved å velge bort støttepunkter for tidligere identitet kan Håvard tolkes å skape en form for *midlertidig identitet* i fengslet. I lys av klærne han bruker og betydningen de tillegges, *lever* han kun i fysisk forstand uten å uttrykke identitet. Å velge bort muligheten for å skape identitet gjør at situasjonen til Håvard fremstår som mer midlertidig, da han vektlegger den store overgangen til økt frihet etter soningen. Samtidig tar også Håvard avstand fra fengselsklærne og uttrykker misnøye med plaggene som tilbys. Det at han likevel bruker klærne viser hvordan egen frihet legges til side. Kanskje blir resultatet en midlertidig identitet som tydelig skiller mellom fengselsinstitusjonen og ”ekte Håvard,” der det å ta avstand fra seg selv betyr å skape en ny form for frihet. Å akseptere krenkelser og maktutøvelse som en aldri ville gjort på utsiden, viser hvordan fengslet gjøres til en unormal situasjon som Håvard vanligvis ikke identifiserer seg med. Å være en innsatt som står i situasjonene i fengslet uten motstand kan være en måte å forsterke at det eksisterer et liv og en verden utenfor murene. Håvard *eksisterer* kun i fysisk forstand i den ene verden der han gir fra seg friheten til private klær, og *lever* med en identitet i den andre verdenen. Den midlertidige identiteten som skapes i møte mellom Håvard og fengselssystemet kan med det argumenteres for å skape en ny form for frihet der en bevisst ”avstand til seg selv” gjør det mulig å ta avstand til hele fengselssituasjonen. Det at fengselsklærne også er et bevisst valg går imot antakelsen om at Håvard blir institusjonalisert. Problematikken viser hvordan frihet vektlegges i ulike kontekster: for Håvard er identitet og frihet viktigst i verden utenfor murene. I fengslet vektlegges derimot ikke identitet og frihet ikke like mye.

5.3.4 Symbolsk motstand

Med utgangspunkt i første del av analysen foregår innsattes motstand fra en underordnet posisjon, der kropp og klær i stor grad kontrolleres av fengslet (Ugelvik 2011, s. 310). Innsattes motstand foregår på flere nivåer og uttrykkes gjennom aktørenes handlinger. Symbolsk motstand skiller seg fra avstandsbegrepet ved at motstanden er i gråsonen, eller utfordrer fengslets regler. I studien blir innsattes handlinger og motstand forstått i lys av fengslets begrensende handlingsrom. Mens avstand innebærer små mentale og fysiske tilpasninger, handler motstand om mer aktive handlinger med deltagelse i maktforholdet i et forsøk på å gjøre seg til noe mer ellet annet enn en innsatt (Ugelvik 2011, s. 308). Ved å bruke kropp og klær som verktøy for motstand kan innsatte tolkes å forhandle makten i fengslet, enten i skjul eller mer synlig.

Det var variasjoner blant innsatte med hvor mye motstand de gjorde mot rutinene i fengslet. Enkelte uttrykte ingen form for motstand og fulgte klesreglene selv om de tok avstand fra klærne som tilbys. Det var ingen i utvalget som beskrev sterke regelbrudd for klesrutinene, men noen innsatte hadde flere ganger funnet ”smutthull” i fengselsreglementet som gjorde at de skapte seg små friheter. En av informantene fortalte om en innsatt på kontraktsavdelingen som hadde gjemt unna tablett for ADHD, for så å samle opp tablettene til en større dose. Hendelsen ble oppdaget av fengselsbetjentene og personen ble umiddelbart flyttet til en strengere avdeling. Regelbruddet illustrerer et forsøk på å skape seg små friheter som i dette tilfelle ble oppdaget og sanksjonert.

Innsatte som utøvde motstand mot rutinene og fengselsklærne kjente godt til reglene og forholdt seg aktivt til disse. På spørsmål om innsatte har mulighet til å påvirke kontroll over egen kropp og utseende svarte Ragnhild: *”Det er veldig mange som vil farge håret, men det har de ikke lov til her. [...]Men en del gjør det jo på permisjon, så det er jo mulig”*. Ifølge reglene i fengslet vil alle innsatte med tiden ha sin naturlige hårfarge. For innsatte som har permisjon er det mulig å finne smutthull i reglementet, slik at det likevel går an å ha en annen hårfarge enn sin egen. Anders fortalte om en lignende hendelse der han gjentatte ganger fikk avslag på klær han fikk innsendt av familie på utsiden. Ved å kjenne til reglementet i fengslet fikk han det likevel med inn:

Nå har jeg jo begynt med permisjoner, så da tok jeg det (klærne) bare på meg på permisjon, også dro jeg inn med det ikke sant. [...]Det er jo tøylageret som nektet mye (klær). Så det er jo litt sånn at du får jo lurt til deg litt her og der da, sant. Men jeg føler ikke jeg får ha de ekte klærne mine her uansett, så det blir mye treningsklær og sånn der da, eventuelt hvis jeg har noe besøk så kan jeg heller ha litt mer normale klær da (Anders).

Når innsatte får sendt inn klær fra utsiden går ansatte fra tøylageret gjennom klærne for å påse at alt er tillatt i fengslet. Når innsatte derimot kommer tilbake fra permisjon er det andre fengselsbetjenter som kontrollerer om klærne de har på seg er tillatt. Innsatte må som vanlig strippe foran fengselsbetjentene og gi fra seg klærne for en kort sjekk etter permisjonen. Dersom klærne de står og går i blir godkjent, får de klærne tilbake med en gang. Ved store avvik fra reglementet kan fengselsbetjentene ta fra klærne til innsatte. Ifølge Anders er likevel ansatte som *ikke* jobber på tøylageret mer fleksible for hvilke klær de lar innsatte få med inn etter permisjon. Anders har dermed funnet en metode for å få inn klær som er i gråsonen av hva som tillates. På grunn av fengslets regler kan klær som går i mot reglementet når som helst fratras den innsatte, men sjansen for at det skjer er mindre da plaggene allerede er godkjent en gang.

Det at Anders har funnet en metode for å få inn klær som han ønsker i fengslet viser at han ikke er fratatt all autonomi (Ugelvik 2011, s. 20). Å være en rasjonell innsatt gir tilgang på flere goder. Anders kan tolkes som å ta seg friheter ved å utnytte rutinene. Selv om Anders ikke bryter reglene, kan han argumenteres for å utøve motstand mot fengselsrutinene da han flytter på grensene for hva som tillates. Anders utøver med andre ord en legitim motstand mot fengslet som er i tråd med reglene, der han lager seg små friområder for å skape identitet (Goffman 1961, s. 64). Å være motstandsdyktig i dette tilfellet kan tolkes å påvirke Anders sin situasjon i fengslet på to måter: 1) Mentalt fordi han skaper identitet og frihet, og 2) Fysisk på grunn av klærne han kan bruke. Med mer klær i fengslet som Anders identifiserer seg med, får han flere muligheter til å uttrykke identitet. Likevel viser Anders fortsatt til en begrensning i fengslet da han sier ”*men jeg føler ikke jeg får ha de ekte klærne mine her uansett*”. I lys av fengslets reglement med ulike smutthull, kan det tyde på at Anders ikke tør å ta for store sjanser når han utnytter rutinene. Ifølge flere av informantene er ikke regelbruddene vært det de har å tape.

En av innsatte som ble intervjuet fortalte at han flere ganger hadde gjemt eller gitt bort klær i fengslet. Å overstige tillatt kvote av klær er i gråsonen av å være et regelbrudd. Fengselsbetjentene går hver dag gjennom cellene til innsatte for en rominspeksjon. Hvis ansatte finner avvik fra tillatt kvote av klær kan de innkalle innsatte for å ta bort alle plagg som overstiger grensen. En av grunnene til at informanten ville gi bort klærne til andre innsatte, og ikke fengslet, var at han ville kontrollere hvem som skulle bruke klærne hans. Informanten ville ikke risikere at fengslet ga bort klærne til andre innsatte som han ikke likte. Motivasjonen for å lure seg rundt reglene var med andre ord å holde kontroll på egne klær, og hvilken tilgang andre skal ha på disse. Informanten opplevde klærne som en slags eiendom som han prøvde å holde fengslet unna. Alle innsattes effekter loggføres av fengslet. En dag ble informanten innkalt på tøylageret fordi han ifølge listen av effekter hadde tredoblet kvoten. Informanten innrømte at han hadde gitt bort klær til andre innsatte. Situasjonen endte med at klærne som hadde blitt gitt bort ble strøket fra lista, fordi fengselsbetjenten ifølge han ”*så litt mellom fingrene*”. Informanten sonet også ved kontraktsavdelingen som tillater høyere kvote av klær, noe som kan ha bidratt til mer fleksible regler. I utgangspunktet kunne handlingen blitt sanksjonert som et regelbrudd. Det at informanten klarte å ”manipulere” reglene til egen fordel, viser hvordan han fremstår som en rasjonell aktør som deltar i maktrelasjonen. Det at informanten hadde tilegnet seg såpass god kunnskap om reglene i fengslet, kan tolkes som at kunnskap omformes til makt. Ved å påvirke situasjonen han er i tar han seg små friheter, og skaper en identitet som ikke bare skapes av fengselsstrukturen (Ugelvik 2011, s. 14).

Eksemplet ovenfor viser hvordan klær kan brukes for å utøve motstand og å ta seg friheter (Ugelvik 2011, s. 14). Motstanden blir slik et kraftig verktøy for å endre egen posisjon. Gjennom (skjulte) forhandlinger av regler får informanten kontroll på et hverdagslige område som oppleves som viktig for han. Resultatet kan tolkes som at informanten skaper identitet i en situasjon som han delvis har innflytelse på. Motstand med klær og klespraksiser kan analyseres som et svar på fengslets påvirkninger og kontroll over innsattes kropp. Det at informanten delte ut klær til andre innsatte kan også bidra til en inntrykksstyring der han uttrykker raushet og hjelpsomhet (Goffman 1992, s. 27). Klær kan med det tolkes som både et fysisk og mentalt verktøy som gjør identitetsarbeid mulig i spennet mellom makt og frihet.

5.3.5 Uttrykke tilhørighet utenfor murene

Innsatte uttrykker tilhørighet utenfor fengslet gjennom klær på to nivåer: 1) Seg selv på et individuelt nivå, og 2) En spesifikk gruppe på et gruppenivå. Begge nivåene viser hvordan innsatte tar med seg noe som er viktig for dem innenfor murene. Ved å uttrykke tilhørighet til seg selv eller grupper utenfor fengslet viser innsatte at de også har et liv og en identitet uavhengig av institusjonen. På denne måten fremstår fengselsverdenen mer midlertidig. Flere av sitatene i andre del av analysen illustrerer hvordan innsatte kler seg på samme måte som de ville gjort på utsiden, og dermed tar med seg et personlig preg inn i fengslet. I en overført betydning kan de som bruker samme klesstil i fengslet tolkes som å uttrykke en tilhørighet til seg selv og sin tidligere identitet før fengslingen. Å uttrykke tilhørighet til en spesifikk gruppe viser at identiteten inngår som en del av et kollektiv ”vi” som tas med på innsiden av murene. I resten av delkapitlet fokuseres det på to innsatte i utvalget som viser hvordan det er mulig å uttrykke tilhørighet til noe utenfor fengslet (Ugelvik 2011, s. 181). Tilhørigheten illustrerer hvordan det er mulig å bli et unikt individ med identitet, og ikke bare en del av en stor fengselsgruppe. På grunn av anonymitet brukes ikke navn på de to informantene.

De to informantene fortalte om grupper eller vennegjenger på utsiden som de fortsatt føler en tilknytning til innenfor murene. Begge informantene kan tolkes å uttrykke identifikasjon og tilhørighet til seg selv og gruppene gjennom klær. På spørsmål om de hadde klær i fengslet med en spesiell betydning svarte den ene informanten:

Jeg får ikke inn alt jeg vil ha, men jeg prøver nå hvert fall å holde meg litt til det samme som jeg hadde før (fengslingen). Jeg har jo litt rocka stil på utsiden, de jeg hengte med var jo alt fra tatovører til artister og vi hadde samme klesstil, så det er den stilen jeg liker selv også.

Informanten bruker både klærne fordi han liker dem og fordi det er noe han identifiserer seg med. Han prøver å beholde en spesiell klesstil som han trivdes med før fengslingen. Klærne uttrykker også tilhørighet til vennegjengen utenfor murene. Informanten har fått avslag på flere av klærne som er sendt inn i fengslet fordi ansatte mente det gikk i mot reglene av tillatte symboler. Han gjorde derfor små tilpasninger i klesstilen for å få en tilsvarende garderobe som før fengslingen. Ved å beholde en spesifikk klesstil iscenesetter han seg som en representant for en spesiell vennegjeng, der identiteten hans i fengslet skapes som en del av et fellesskap på utsiden. I lys av institusjonens privilegiesystem kan kanskje en slik tilhørighet og identifikasjon fungere som en kompensasjon for fengslets utnyttning av menneskets sosiale instinkt som skal skape konformitet til systemet (Goffman 1961, s. 48).

Den andre informanten har også tilsvarende erfaringer med klær i fengslet: vedkommende tilhører en spesiell klubb som fengslet definerer som "ulovlig" og "avvikende". Fordi klærne går i mot reglene, har informanten flere ganger fått avslag på klubbklærne som han ønsker å få inn i fengslet. Dersom fengslet hadde tillatt klærne tror han at klesplaggene kunne skapt frykt og respekt blant andre på grunn av klubbens omdømme. Informantens reaksjon til avslaget var å bruke én farge i fengslet konsekvent slik at han likevel kunne uttrykke tilhørighet til klubben: *"Jeg bruker bare svart. [...] Det er klubbfargen, jeg må jo promotere noe, men det er ikke noe skrift på det eller noe sånt da"*. Klesstilen gir både informanten en god selvfølelse, i tillegg til å signalisere hvem han er som en del av et kollektivt "vi" på utsiden. Selv om inntryksstyringen og tilhørigheten ikke nødvendigvis oppfattes av andre, deltar han i maktforholdet ved å kommunisere noe om hvem han er. Fordi det ikke er lov å bruke klær som direkte promoterer klubben hans, foregår en form for hemmelig inntryksstyring der informanten fastholder sin solidaritet bak kulissene (Goffman 1992, s. 148). Dersom andre innsatte har kjennskap til klubben og bevisst bruker samme farge, vil det sannsynligvis foregå en hemmelig forståelse mellom deltagerne (Goffman 1992, s. 148). Fordi informanten har klart å finne en "lovlig" klesstil som uttrykker hans tilhørighet til en "ulovlig" klubb, kan han også tolkes å utøve motstand og motmakt i fengslet. I en overført betydning kan klærne tolkes som et svar og en reaksjon på fengslets definisjon av "avvikende identiteter". Med bakgrunn i fengslets påvirkning balanserer informanten mellom en offerrolle og overlever-rolle. Informanten posisjonerer seg på denne måten som noe annet enn en innsatt, samtidig som han legitimt følger klesrutinene og reglene i fengslet (Ugelvik 2011, s. 14). Resultatet er at han i likhet med den andre informanten skaper sin identitet i fengslet i samsvar med noe som eksisterer på utsiden av murene.

5.4 Klærnes betydning i backstage og frontstage

Innsatte ved kontraktsavdelingen har mulighet til å dra på turer utenfor murene sammen med ansatte. Alle som ble intervjuet ved avdelingen sa at de kledde seg opp med finere klær når de var utenfor fengslet. Sammenlignet med hvilke klær innsatte brukte i fengslet, ble klærne tillagt enda større betydning når de dro utenfor murene. I lys av Goffman (1992) sin teori om inntryksstyring er disse funnene interessante med utgangspunkt i fengslet som et begrenset område der samme aktører møtes hver dag. Ifølge Goffman (1992, s. 106) kjennetegnes slike steder av lite inntryksstyring og fasadepreg. Ut fra intervjuene med informantene kan det tolkes en form for backstage og frontstage blant innsatte, der de bruker klær til inntryksstyring når de beveger seg utenfor murene. Klærne kan se ut til å tillegges ulik verdi avhengig av omgivelsene og ”publikummet” som den innsatte har rundt seg (Goffman 1992, s. 22, 23). I de følgende delkapitlene analyseres klærnes betydning i backstage og frontstage, i tillegg til hvilke implikasjoner det har for innsattes identitetsarbeid. Permisjoner, besøk av venner og familie, turer utenfor murene og rettssaker er ulike eksempler der innsatte bruker finere eller andre type klær enn i fengslet.

Joggebukse eller fengselsbukse er for informantene forbeholdt fritid eller aktiviteter som trening inne i fengslet. På trening har fengselsbuksa mindre betydning fordi det er greit å slite den ut. Selv om innsatte gjør samme aktivitet på utsiden som på innsiden av murene, har det likevel betydning hvilke klær de bruker på de to stedene. Med andre ord er det omgivelsene som avgjør hvilke klær som brukes. Ingen sa de ønsket å bruke bukse utenfor murene. I tilfeller der innsatte er på turer utenfor fengslet kan det tolkes at backstage beveger seg over i frontstage (Goffman 1992, s. 107). Ragnhild fortalte om et konkret eksempel der hun og en gjeng innsatte var utenfor murene på en treningstur:

Det var jo en som satt her som ikke hadde egne klær, han var med på tur i marka og han hadde jo et eller annet fengselsklær på seg, og da ble jo de andre sånn ”åh vi blir flau for at du har på deg den bukse der, du kan ikke gå med den der liksom”.

Hendelsen viser hvordan innsatte kan være avhengige av hverandre for å presentere seg blant ”publikummet” i storsamfunnet (Goffman 1992, s. 22, 23). Fordi en innsatt brukte fengselsbuksa utenfor murene og resten av innsattgjengen ble sett sammen med han, risikerte alle å bli avslørt at de kom fra fengslet. De andre i gjengen med ”normale” klær ville med andre ord ikke identifiseres som innsatte. For de som soner ved kontraktsavdelingen og som har mulighet til å bevege seg utenfor murene, kan det tolkes to ulike verdener: fengslet som et

lokalsamfunn med mindre fasadepreg, og storsamfunnet utenfor der innsatte kan gjøre seg til noe annet eller noe mer enn en innsatt gjennom inntryksstyring (Goffman 1992, s. 105). Fordi klærne symboliserer noe av innsattes identitet og hvor de kommer fra, dannes det en forventning blant gruppa om hva de skal kle seg med når de drar utenfor murene som en gjeng. Disse forventningene kan tolkes som en form for kollektiv bevissthet. Å bryte forventningen til gruppa kan forstås som å ikke takle de sosiale kravene som stilles. Dersom alle i gruppa kler seg annerledes for å unngå å bli gjenkjent som innsatte, kan klærne tolkes som et kollektivt prosjekt for å styre andres inntrykk når gruppa drar utenfor fengslet (Goffman 1992, s. 85).

Flere innsatte var også opptatte av hvordan de presenterte seg utad i fengslet. Sitatet fra Anders som ble nevnt tidligere om *"innsatte som forfaller i fengsel,"* illustrerer noe av fengslets påvirkning på innsattes identitet og kropp. Sander og Kristian sine utsagn om *"å beholde egen selvfølelse"* viser også hvordan klær kan brukes som en identitetsmarkør for å beholde noe av det sosiale selvet som innsatte hadde før fengslingen (Goffman 1961, s. 14). Likevel kan det se ut til at innsatte opplever klærne som mest betydningsfulle i interaksjon med uavhengige aktører av fengselsinstitusjonen. Innsatte ved kontraktsavdelingen har mulighet til å se på fotballkamper utenfor murene når det er sommersesong. Kristian har aldri benyttet seg av tilbudet fordi han mangler *"passende"* klær til å være ute blant så mange mennesker:

Jeg har ikke vært der (fotballkamp) enda, for da skulle jeg hatt litt mer ordentlige klær som jeg kunne gått med, ei dongeribukse og se litt ordentlig ut med tanke på at det er mye folk og man skal møte så mange nye, så det har faktisk hindret meg litt fra å dra.

Fordi Kristian kun eier joggebukser i fengslet, hindrer garderoben han fra å bli med på fotballkampen. Kristian har ikke før nylig hatt mulighet til å få inn innsendt klær utenfra. Dersom fengslet hadde tilbudt innsatte det de definerer som *"normale"* og *"ordentlige"* klær, ville sannsynligvis Kristian dratt på fotballkamp. I interaksjon med andre mennesker oppleves fengselsklærne som stigmatiserende fordi *"det er klær som ingen går med"*. I lys av Kristians opplevelser kan det diskuteres *hvor* fri han egentlig er til å bli med på fotballkamp. Fordi innsatte ikke ønsker å bli assosiert med klærne på utsiden av fengslet, blir klærne et symbol på manglende frihet til å *velge* da innsatte ikke har egne klær å bruke. Problematikken illustrerer det motsatte av det den andre underproblemstillingen forsøker å svare på: her legges begrensninger for innsattes mulighet til å uttrykke seg og å skape identitet.

Sander har deltatt på fotballkampen med fengslet flere ganger tidligere og er veldig bevisst på hvilke klær han bruker når han er utenfor murene:

Jeg har på meg litt ekstra... det fineste jeg har når jeg går ut, fine sko, og ja.. style opp håret og ordne meg skikkelig. For jeg vil vise en bra personlighet og en bra utstråling, og ja... se bra ut da.

Sander bruker klær for å styre andres inntrykk av seg selv (Goffman 1992, s. 13, 27). Fotballkampen representerer en frontstage der han er opptatt av å vise sin identitet. Selv om menneskene rundt han ikke nødvendigvis vet at han er en innsatt, er det viktig for han å vise *hvem han er*, også uavhengig av fengslet. I lys av stereotypier om innsatte i fangedrakt skiller Sander seg ut fra en typisk innsatt da han styler håret og tar på sine fineste klær. Ved å bruke de klærne han gjør, gjør han seg til noe annet enn en innsatt (Ugelvik 2011, s. 308). Klær blir på denne måten et uttrykksmiddel for å forhandle identitet, der Sander i utgangspunktet styres av fengslet i stor grad (Goffman 1992, s. 27). Flere innsatte fremhevet også at ”publikummet” rundt de var avgjørende for hvilke klær de tar på når de skal utenfor murene: ”Når jeg drar på utsiden så kler jeg meg opp da. Men når du skal på kino så trenger du jo ikke det”. (Håvard). Om Håvard blir sett av andre eller ikke er avgjørende for hvilke klær han velger å bruke. Fordi det er mørkt i kinosalen mister inntryksstyringen sin effekt, og det spiller derfor liten rolle om han bruker fengselsklærne da andre uansett ikke kan se han. Omgivelsene er derfor viktig i en tolkning av innsattes identitetsarbeid og hvilke klær de bruker for å gi inntrykk til andre (Goffman 1992, s. 13, 27). Hvordan innsatte skaper identitet gjennom klær er derfor avhengig av mulighetene for å *avgi* inntrykk og konteksten de befinner seg i. Et annet eksempel som ble nevnt av både ansatte og innsatte var at mange bruker de fineste klærne de har i rettsmøtet. Hensikten var at klærne skulle vise at innsatte tar situasjonen seriøst. Eksemplet demonstrerer hvordan klær kan brukes til å styre andres oppfatninger av den innsatte.

Når innsatte får besøk av venner og familie i fengslet bruker de også klærne i et identitetsarbeid:

Er det en dag noen faktisk har på seg dongeribukse og litt mer normale klær, så sier man ”har du besøk nå, hvem er det du pynter deg sånn for,” folk blir jo så vant til at folk bare går med joggeklær (Anders).

Klærne kommuniserer noe av innsattes aktiviteter som for eksempel at de skal få besøk. Alle fra innsattgruppen sa at de tok på finere klær enn vanlig når de fikk besøk, blant annet for å gi et godt inntrykk av seg selv (Goffman 1992, s. 13, 27). Muren rundt hele fengslet gjøres til et symbol på to verdener som innsatte må forholde seg til. Fordi de må forholde seg til nåværende

fengselsverden er klær et av uttrykksmidlene de har for å forhandle identitet. I lys av hvordan innsatte fremstiller seg når de får besøk, beveger fronstage seg over i backstage når besøket passerer fengselsmurene (Goffman 1992, s. 107). Selv om klær også er viktig innad i fengslet, får klærne enda større betydning når innsatte får besøk. På spørsmål om hvorfor det er viktig for dem, svarte flere at det er fordi de bryr seg om hva familie eller venner syns om dem. Det at innsatte bryr seg om besøkets oppfatning av dem selv, kan tolkes som en måte å speile, uttrykke eller få bekreftet egen identitet hos andre. Å møte venner eller familie utenfor fengselssystemet gjør det også mulig å uttrykke identitet til noen som er uavhengige av fengslet. I en overført betydning kan det påstås at innsatte "lever" i møte med aktørene utenfor fengselssystemet: besøk av venner og familie i fengslet, og tilfeldige møter med ukjente utenfor murene når de er på turer eller har permisjoner. Ved å bry seg om "fasaden" kan innsatte føle seg frie, og dermed *bli frie* gjennom et identitetsarbeid (Ugelvik 2011, s. 14; Goffman 1992, s. 27). Poenget er å vise at innsattes handlinger og atferd ved bruk av klær gjør identitetsarbeid og inntrykksstyring mulig både innenfor og utenfor fengslet.

Ingen innsatte ønsket å beholde fengselsklærne etter soning. Flere sa også at de kom til å kaste de private klærne etter soningen. Selv om private joggebukser kan oppleves betydningsfullt i fengslet, mister de noe av sin verdi utenfor murene. Kanskje kan årsaken være at friheten til å velge klær ikke tas like mye for gitt i fengslet. Med utgangspunkt i fengslet som backstage og storsamfunnet som frontstage, kan klærne tolkes som et symbol på to ulike verdener der det stilles forskjellige krav til inntrykksstyring (Goffman 1992, s. 52). Ulike krav til klær og inntrykksstyring kan være et resultat av ulike roller og posisjoner på innsiden og utsiden av fengslet. En tidligere innsatt ble omtalt av både innsatte og ansatte da de ble spurt om noen skiller seg ut i fengslet. Mannen som ble beskrevet gikk i pendress hver dag. Mange syntes dette var rart fordi mannen brøt med forventningene om hvilke klær en bruker i fengsel. Mannen i pendress kan tolkes som et forsøk på å uttrykke identitet i fengslet, der institusjonen for han var en frontstage, som for andre innsatte var en backstage (Goffman 1992, s. 107). Både innsatte og ansatte ga uttrykk for at fine klær mister noe av sin betydning i fengselskonteksten, og at avvikende klesstiler derfor legges merke til. Med andre ord kan det som oppfattes som normalt på utsiden, bli oppfattet som avvikende i fengslet. Ulike krav til klærne på utsiden og innsiden av institusjonen kan også være et resultat av fengslets begrensninger og strenge rutiner. Kanskje forventes ikke et identitetsarbeid like mye i fengslet. Det at noen likevel velger å skille seg ut gjør klærne til et symbol på selvbestemmelse over egen kropp, klesrutiner og identitet.

6.0 Diskusjon

I de følgende delkapitlene diskuteres oppgavens funn opp mot problemstillingene. Først diskuteres identitet i spennet mellom makt og frihet ved å se på innsattes deltagelse i maktforholdet og hvordan de påvirkes av institusjonen. Deretter trekker jeg paralleller mellom funnene i forskningsstudien og storsamfunnet utenfor murene, der jeg mener at det er viktig å ta høyde for sosiale ulikheter i et svar på problemstillingene. Avslutningsvis sammenligner jeg mine funn opp mot tidligere forskning.

6.1 Identitet i spennet mellom makt og frihet

Maktutøvelsen i fengslet uttrykkes gjennom sosial kontroll og rutiner. I lys av innsattes opplevelser kan krenkelsene tolkes som det tydeligste uttrykket for fengslets påvirkninger (Goffman 1961, s. 23). Fordi institusjonen tilbyr innsatte klær som de ikke identifiserer seg med, kan klærne gjøres til et symbol på innsattes manglende frihet og avhengighet til fengslet. Maktutøvelsen i fengslet bidrar til et begrenset identitetsarbeid for innsatte. Det er først når innsatte bruker klærne på en bevisst måte eller eventuelt deltar i maktforholdet at identitet kommer i spennet mellom makt og frihet. I de følgende delavsnittene deler jeg innsattes klesbruk inn i tre kategorier, for så å diskutere hvilke konsekvenser det vil ha for innsattes identitetsarbeid. Kategoriene fremstår som idealtyper, der innsattes maktposisjoner og mulighet for å utøve frihet forenkles med bruk av tre begreper. Med bakgrunn i analysen vil de tre kategoriene diskuteres opp mot identitet i spennet mellom makt og frihet. For å svare på hovedproblemstillingen om hvordan fengslet påvirker innsattes identitet og hvordan de reagerer på det, er først og fremst innsattes bevisste deltagelse i maktforholdet en avgjørende faktor. Fordi identitet skapes sammen med omgivelsene, blir inntryksstyringen er viktig faktor for innsattes formidling av seg selv og sin identitet (Goffman 1992, s. 13). Informantene trenger ikke nødvendigvis å tilhøre en spesifikk kategori, men kan ha flere av kjennetegnene som beskrives. Kategoriene dannes med bakgrunn i analysen, og er en hypotetisk inndeling av fengslets påvirkning på aktørene, innsattes reaksjoner og i hvilken grad de møter makten:

1. Motmakt: Avstand og motstand mot alt som fengselsinstitusjonen representerer og tilbyr i et forsøk på å skape mer frihet. Handlinger som *kan* representere regelbrudd.
2. Avmakt: Internalisere fengslet som en del av selvet der identiteten krenkes. Innsatte formes av fengselsstrukturen.
3. Medmakt: Delta i maktforholdet og utnytting av privilegiesystemet for å skape frihet og identitet.

Den første kategorien *motmakt* forstår handlinger med utgangspunkt i avstand og motstand, der makt utøves som en reaksjon på makt (Mathiesen 1982, s. 5). Flere av informantenes klespraksiser kan forstås som et svar på fengslets maktutøvelse og strenge rutiner, der aktørene skaper seg små friområder. Innsattes motmakt kan være et resultat av to faktorer: på den ene siden kan et skyldes *egenskaper ved aktøren* der han eller hun nekter å la seg påvirke av institusjonen. Her befinner identiteten seg i spennet mellom makt og frihet der aktøren bevisst deltar i maktrelasjonen for å skape en egendefinert identitet uavhengig av institusjonen. På den andre siden kan det skyldes *egenskaper ved fengselssystemet* som fremprovoserer reaksjoner hos innsatte, fordi det institusjonen tilbyr ikke er i en overensstemmelse med aktørens ønsker. Dersom det er egenskaper ved fengselssystemet som fremprovoserer innsattes motstand og motmakt, har fengslet en påvirkning på aktørene i en situasjon som de prøver å ikke bli påvirket i. Fengslets maktutøvelse kan med andre ord tolkes å påvirke innsatte uavhengig av hvordan de møter makten.

Et av eksemplene på motmakt i analysen er informanten som gjemte og ga bort klær i fengslet. Dersom fengslet hadde sanksjonert informanten kunne han mistet flere fordeler. Poenget å vise at institusjonen alltid kan sanksjonere innsattes motmakt. Dersom motmakten går i mot reglene og gjøres kjent for fengslet, vil det være vanskelig å oppnå friområder for å skape identitet. Hvor sannsynlig det er at aktøren oppnår mer frihet og slik kan skape identitet avhenger derfor av institusjonens mulighet til å oppdage motmakten og hvor strenge sanksjonene er. Dersom innsatte flyttes til mer restriktive avdelinger på grunn av regelbrudd, vil innsattes motmakt slå tilbake på de selv og gi *mindre frihet* i en situasjon de i utgangspunktet prøvde å skape *mer frihet*. Det kan derfor ses som et paradoks at de som utøver mest motmakt er de som kan ende med mest avmakt og minst frihet. På den andre siden kan det også tenkes at det ligger frihet i det å *forsøke* å skape frihet, selv om det ikke lykkes. Her er det viktig å presisere at det kun er lovbrudd som blir sanksjonert, og at motmakt også kan være legitim.

Den andre kategorien *avmakt* tar utgangspunkt i fengslets påvirkning av aktørene der innsattes identitet formes etter institusjonens idealer. Fordi innsatte som plasseres i kategorien ikke motsetter seg maktforholdet, styrer makten store deler av livet til aktøren (Mathiesen 1982, s. 64, 65). Resultatet er mangel på frihet og mulighet til å forhandle identitet. Aktørene som går under første kategori *motmakt* opplever også en form for avmakt i fengslet, men reaksjonen på makten i de to kategoriene er forskjellig. Avmakt er resultat av at innsatte ikke gjør noe motstand mot reglene, men lar seg definere av institusjonen (Mathiesen 1982, s. 64).

Konsekvensen vil sannsynligvis bli at det sosiale selvet opphører med tiden. Håvard sitt valg om å bruke fengselsklær kan brukes som eksempel for kategorien. Det at han frivillig velger å bruke fengselsklær kan i en overført betydning tolkes som at han aksepterer fengslets føringer og tildelte posisjon som klærne er et symbol på. Fordi det ligger mer bak Håvards valg om å bruke fengselsklær, kan likevel ikke Håvard utelukkende bli plassert i avmaktkategorien. Avmaktsbegrepet illustrerer hvordan maktutøvelsen internaliseres av individene, der privilegiesystemet og krenkelsesprosessene begrenser et identitetsarbeid (Goffman 1961, s. 21).

Ifølge Gudmund Hernes (1975, s. 39) er en av årsakene til avmakt at aktøren har en manglende bevissthet på hvordan han eller hun påvirkes av makten. For innsatte som har en manglende bevissthet om maktens påvirkninger vil sannsynligvis fengslet legge grunnlaget for omgivelsenes inntrykk av den innsatte. Med bakgrunn i analysen vil ikke identiteten være i like stort spenn mellom makt og frihet fordi aktøren ikke prøver å skape seg friområder som gjør identitetsarbeid mulig. Dersom innsattes identitet blir mortifisert kan det diskuteres *hvor* legitim maktutøvelsen er over individene (Goffman 1961, s. 21; Mathiesen 2007). Ifølge Kriminalomsorgen (ukjent, a) skal ikke fengslingen innebære andre tap enn innskrenking eller berøvelse av frihet. Som det kom frem i analysen reagerer innsatte ulikt på makten og noen kan se ut til å bevisst eller ubevisst gi fra seg friheten og muligheten til et identitetsarbeid. Institusjonens klesrutiner viser hvordan det legges fysiske og mentale føringer for innsatte, og hvordan aktørene møter disse føringene. I kategorien avmakt vil den institusjonaliserende effekten av innsattes identiteter være størst fordi aktørene forholder seg passivt til maktutøvelsen.

Den tredje kategorien *medmakt* viser tydeligst hvordan identitet er i spennet mellom makt og frihet. Medmakt introduseres som et begrep med bakgrunn i datamaterialet og viser til innsattes reaksjon på makt. Begrepet er brukt i litteratur tidligere, men ikke innenfor fengselsforskningen. I lys av oppgavens funn illustrerer medmakt hvordan aktørene ”spiller på lag” med institusjonen og omgivelsene til egen fordel, slik at et identitetsarbeid er mulig. Å nyttiggjøre seg av omgivelsene i fengslet gjør at *innsatte flyter med makten*. Ved å balansere mellom avmakt og motmakt fremstår innsatte som kreative og kompetente aktører som tilpasser seg fengselssystemet (Ugelvik 2011, s. 209). Selv om fengselsinstitusjonen legger store føringer for innsattes hverdag, klarer de å skape seg handlingsrom gjennom legitime avstands- og motstandsformer som gjør et identitetsarbeid mulig. Selv om en symmetrisk maktposisjon aldri vil bli oppnådd, gjør innsattes medmakt det mulig å utfordre den tildelte innsattposisjonen og mortifikasjonsprosessen av identitet (Goffman 1961, s. 21; Ugelvik 2011, s. 19, 21). Innsatte i

medmaktkategorien lar seg også påvirke av fengslet, men bare til en viss grad. Et eksempel fra analysen er Anders som fant smutthull i reglementet for å få med ”ulovlige” klær inn i fengslet. Anders sin gode kjennskap til fengslets regler og rutiner kan tolkes som medmakt. Fordi Anders ikke bryter reglene kan hendelsen forstås som en ”seier mot systemet”. Medmakt blir slik et alternativ til motmakt, selv om motmakt ikke nødvendigvis trenger å bryte reglene. Klesplagget som Anders fikk inn i fengslet kan både analyseres som et symbol på fysisk og mental frihet. Handlingsrommet han skaper seg muliggjør en forhandling av identitet innenfor institusjonens rammer. Det skal likevel nevnes at medmakt også har sine begrensninger, da fengslet når som helst kan endre tidligere avgjørelser og praksiser.

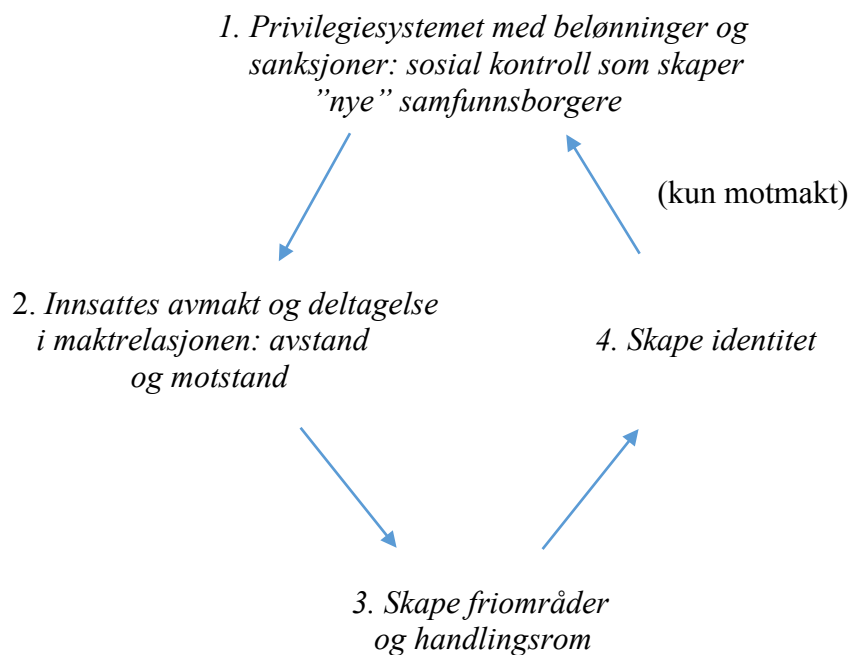
Med bakgrunn i analysen er medmakt den formen for makt som best viser innsattes reaksjon til fengslets påvirkninger og hvordan det er mulig å skape identitet gjennom deltagelse i maktforholdet. Flere innsatte ved kontraktsavdelingen kan plasseres i kategorien. Selv om disse sonet ved noe som kan minne om et privilegiesystem, skapte de seg små friområder som muliggjorde inntryksstyring og identitetsarbeid (Goffman 1961, s. 48). Å uttrykke identitet kan også være en måte å skape frihet. Fordi innsatte nyttiggjør seg av fordelene som tilbys, viser de hvordan det er mulig å mestre omgivelsene og påvirkningene som fengslets representerer (Ugelvik 2011, s. 17). På den ene siden ser det ut til at innsatte som utøver medmakt gjenskapes på institusjonens premisser fordi de følger reglene og rutinene. På den andre siden forhandles et legitimt friområde der identitet skapes. Identitet kommer slik i spennet mellom makt og frihet, der innsatte i medmaktkategorien skaper seg små friområder i en hverdag som styres av fengslet i stor grad. Eksempelene med klær der innsatte forhandler frem støttepunkter for identitet illustrerer hvordan det er mulig å skape friområder som innsatte delvis har kontroll over selv.

6.1.1 Struktur og aktør: en fleksibel institusjon?

I lys av teorien om totale institusjoner kan innsattes sekundære tilpasningsformer og identitetsarbeid begrense fengslets påvirkning og kontroll over aktørene (Goffman 1961). Denne studien viser hvordan strukturen (fengslet) påvirker aktørene (innsatte) gjennom sosial kontroll, regler og rutiner. Studien viser i tillegg hvordan det er mulig å nyttiggjøre seg av strukturen der aktørene ikke bare er ofre av systemet, men også overlevende. Strukturen og maktutøvelsen former bare aktørene til en viss grad på grunn av innsattes reaksjoner til påvirkningene. Selv om strukturen ikke påvirkes eller endres, kan den utnyttes gjennom privilegiesystemets fordeler og tilbud (Goffman 1961, s. 48). Strukturens rigide utforming kan

dermed bli til fordel for aktørene, der innsatte gjøres kjent med rutinene og reglementet over lang tid. Fordi strukturen er såpass stabil blir det lettere å forutse sanksjoner og konsekvenser av egne handlinger. Institusjonen er dermed ikke fleksibel i seg selv, men gjøres fleksibel i en overført betydning gjennom innsattes legitime avstands- og motstandsformer. Problematikken gjelder først og fremst innsatte som deltar i maktforholdet og som reagerer på makten gjennom fysiske (kontroll over egen kropp) og mentale (identitetsarbeid) handlinger. Innsatte som plasseres i *avmaktkategorien* reagerer ikke på makten og gjør dermed ikke institusjon fleksibel.

Figur 1: Aktørenes motmakt og medmakt i møte med strukturen

Figuren ovenfor viser hvordan fengslet kontrollerer innsatte og hvordan innsatte møter makten og muliggjør et identitetsarbeid. Fordi innsatte i avmaktkategorien ikke deltar i maktforholdet, inngår kun motmakt og medmakt i figuren (Mathiesen 1982, s. 64, 65). Strukturen utøver makt over aktørene ved å begrense et identitetsarbeid fordi innsatte skal skapes til "nye" samfunnsborgere der kriminalitet ikke lengre er en del av identiteten. Innsattes reaksjon på avmakten i figuren er å delta i maktforholdet gjennom avstands- og motstandsformer (Ugelvik 2011, s. 308). Å utøve avstand og motstand tillater innsatte å skape seg små friområder og handlingsrom som igjen muliggjør et identitetsarbeid. Dersom innsattes identitet og handlinger går i mot fengslets regler og rutiner vil de bli møtt av institusjonens sosiale kontroll som igjen plasserer innsatte i en avmaktskategori. Med forutsetning om at motmakt utløser regelbrudd viser pilen mellom punkt fire til en, det som skiller motmakten fra medmakt. Dersom aktørene klarer å skape identitet uten regelbrudd går identitetsarbeidet uforstyrret fra fengslets kontroll.

Et eksempel som illustrerer medmakt i figuren er informanten som brukte svarte klesplagg fordi han ble nektet klubbklær. De svarte klærne kan tolkes som en motstand og reaksjon på fengslets sosiale kontroll der han promoterer en "ulovlig" klubb. Fordi svarte klær er i tråd med reglene kan ikke informantens sanksjoneres. Resultatet er at han skaper seg små handlings- og friområder som gjør et identitetsarbeid mulig. Med klær som case viser medmaktbegrepet hvordan innsatte uttrykker seg som selvstendige aktører på et livsområde i fengslet. Klesplaggene kan tolkes som en "kompensasjon" for fengslets kontroll av innsattes kropp og klesrutiner. Dersom informanten hypotetisk sett hadde tegnet et hakekors på klærne sine ville punkt fire gått tilbake til punkt en i figuren. Motmakt som går i mot reglene vil møtes med sanksjoner av fengselsinstitusjonen, mens medmakt kommer unna fengslets kontroll fordi atferden er i tråd med reglementet. Pilen fra punkt fire til punkt en illustrerer med andre ord fengslets reaksjon og sanksjon på innsattes "ulovlige" frihet og identitet. Igjen er det viktig å presisere at kategoriene ikke er rendyrkede eksempler på innsattes møte med makten, men at de representerer hypotetiske ytterpunkter på møte mellom struktur og aktør.

6.2 Fengslets speiling av samfunnet: en reproduksjon av sosiale ulikheter?

I en overføringsverdi til verdenen utenfor murene kan fengslet analyseres som en speiling av storsamfunnet. I flere av intervjuene trakk informantene frem forskjeller mellom de som *kan* og *ikke kan* bruke private klær i fengslet. Klesplaggene illustrerer et sosialt gode som innsatte har ulik tilgang på. Økonomisk og sosial kapital er avgjørende for å ha private klær i fengslet, fordi innsatte enten må få innsendt fra kjensfolk utenfra eller kjøpe fra katalog (Bourdieu 1995). Fordi klesplaggene sier noe om en persons ressurs blir klesplaggene et visuelt symbol på mer enn hvilken klessmak innsatte har. Fordi det legges opp til at alle kan bruke egne klær vil det kunne skilles mellom to grupper i fengslet: dem som bruker egne klær og dem som ikke gjør det. Konsekvensen er at enkelte grupper er mer sannsynlig å bruke fengselsklærne. Ifølge flere informanter brukte de fleste som tilhører etniske minoriteter fengselsklær. Informantene forklarte det med "utlendingenes" manglende sosiale nettverk og økonomi på utsiden. Dersom det kan settes et synlig skille mellom nordmenn og etniske minoriteter kan det stilles spørsmål til fengslet legitime maktutøvelse og rutiner med hensyn til sosiale ulikheter i fengslet. Selv om klesplaggene kan virke som en liten del av innsattes hverdag er det ifølge informantene et viktig livsområde. Klærne kan dermed få en like stor betydning for de som har, og ikke har, private klær i fengslet.

Hvilke klær innsatte bruker kan skape fordommer og antakelser blant andre. På spørsmål om klærnes signaler svarte Ragnhild: *”Klærne sier jo litt om kultur, religion, status, rik og fattig. Jeg har faktisk tenkt at ”han har ordentlige klær så han er sikkert ordentlig på utsiden også”*. Som fengselsbetjent får Ragnhild informasjon om innsatte gjennom hvilke klær de bruker. Ragnhild danner seg et bilde av innsattes roller innenfor og utenfor murene der måten å kle seg på signaliserer identitet. I en overført betydning kan klærne bidra til å tilskrive innsatte en posisjon med indikator for økonomiske ressurser og sosiale nettverk (Ugelvik 2011, s. 18). Fordi innsatte går i ulike klær settes de i båser som *”ordentlig”* eller *”en dass”*. Med bakgrunn i analysen kan egne klær oppleves som en *”avkobling”* fra innsatt-identiteten. De som ikke har mulighet til å ha private klær kan risikere å bli identifisert med roller som de ikke identifiserer seg med i form av avmakt. At alle kan bruke egne klær kan derfor påstås å være et tilsørt budskap av fengslet fordi det finnes underliggende mekanismer som gjør at innsatte har ulike forutsetninger for å uttrykke identitet gjennom klær. Oppgavens tema om frihet kan med det trekkes opp på et høyere nivå: handler det om å bruke det som er tilgjengelig for å skape frihet, eller handler det om å faktisk ha noe tilgjengelig i det hele tatt? Ett svar på spørsmålet kan være at det avhenger av innsattes posisjon i et sosialt og økonomisk hierarki. De som befinner seg lengre ned i hierarkiet vil ha færre sjanser til å skape identitet og å utøve frihet gjennom klær, fordi fengslets rutiner er utformet til fordel for innsatte med sosial og økonomisk kapital (Bourdieu 1995). Konsekvensen kan bli at innsatte som er lenger ned i hierarkiet har større sjanse for å havne i avmaktkategorien. I lys av klær som identitetsmarkør og frihetspraksis bidrar avmakten til at innsattes kropp blir påvirket av fengselsinstitusjonen i enda større grad. Dersom norske fengsler hadde tatt i bruk fangedrakt hadde sannsynligvis de sosiale ulikhetene gjennom klær blitt utjevnet. Å bruke fangedrakt ville likevel utfordret flere av prinsippene i Kriminalomsorgen og er lite aktuelt å innføre.

Det at noen bruker fengselsbukse mens andre bruker dongeri, kan tenkes å bidra til en rangering og et intern hierarki mellom innsatte. Fordi noen har større mulighet til å *”etterligne storsamfunnet,”* kan dongeri gi status blant innsatte fordi plagget er ettertraktet. Med en slik antagelse plasseres innsatte med fengselsklær nederst i hierarkiet sammenlignet med ansattes uniformer og innsattes private klær. Innsatte som ufrivillig går i fengselsklær kan derfor tolkes som en avviker i dobbelt forstand: en avvikende kriminell i storsamfunnet, og en innsatt med avvikende klesstil i fengslet. Poenget er å vise at det er mulig å stå i mot noe av fengslets påvirkning og å skape identitet gjennom klær i fengslet, men at det ikke gjelder alle.

6.3 Oppgavens funn versus tidligere forskning

I oppgaven har jeg brukt Goffman (1961) sin teori om totale institusjoner som et teoretisk rammeverk for å studere makt, frihet og identitet. Innledningsvis i oppgaven ble det lagt vekt på Ugelvik (2011) sin forskning i et norsk fengsel, og jeg ønsker derfor kort å sammenligne mine funn med Ugelvik sin studie. Mitt prosjekt har i likhet med Ugelvik (2011, s. 15) sin studie tatt for seg hvordan innsatte posisjoneres i fengslet, hvordan de gjør frihet, og hvilke konsekvenser det får. Studien til Ugelvik (2011) tar for seg innsattes *motstandsformer* ved blant annet å se på innsattes matprosjekter, mens min studie har brukt klær for å studere innsattes *identitetsarbeid*. Mat skiller seg fra klær som en forutsetning for å overleve. Hverken restaurantmat eller dyre merkeklær er en selvfølge i fengsel. Utover det at Ugelvik sin studie er mye mer omfattende enn min, er de største forskjellene mellom studiene at vi bruker ulike teoretiske utgangspunkt og problemstillinger. Tatt i betraktning at begge studiene bruker Foucault (1999) sin definisjon av makt, har vi lagt vekt på ulike teoretiske tradisjoner. Slik jeg tolker Ugelvik (2011) legger han størst vekt på de mest typiske og dominerende trekkene i sin studie. I min oppgave har det blitt trukket frem situasjoner og kontekster der frihet *ikke* er like viktig for innsatte. Ett av eksemplene er en innsatt som kan tolkes å ta avstand til ”seg selv” og slik legger friheten til side.

Selv om Ugelvik (2011) ser sosiale fenomener mer fra aktørenes ståsted enn det Foucault (1999) gjør, er han likevel inspirert av et maktperspektiv som legger vekt på at strukturen skaper individene. Det at min studie med bruk av Goffman, finner flere av de samme funnene som Ugelvik (2011) gjør med Foucault, er interessant på et teoretisk nivå. I en sammenligning av min og Ugelvik (2011) sin studie, kan Foucault og Goffman settes opp mot hverandre. Som nevnt innledningsvis representerer Foucault og Goffman to ulike teoretiske perspektiver. Det at jeg finner lignende funn som Ugelvik (2011), kan derimot indikere at det ikke er like store motsetninger mellom perspektivene til Foucault og Goffman som jeg først antok. På den ene siden kan grunnen være at Goffman legger vekt på strukturens påvirkning på aktørene, noe Foucault også gjør i sitt maktperspektiv. Foucault (1999) ser på fengslets disiplinerende funksjoner som *formende* for aktørene, mens Goffman (1961) ser på fengselsinstitusjonen som *begrensende* for aktørenes identiteter. På den andre siden legger Goffman (1961, s. 54) også vekt på det han kaller sekundære tilpasningsformer, noe som gjør at han virker mer optimistisk enn Foucault til et potensielt identitetsarbeid i fengslet. Poenget er at det er interessant at jeg finner lignende funn med innsattes *identitetsarbeid* som Ugelvik (2011, s. 116) finner med innsattes reforhandling av *subjektposisjoner*.

7.0 Avslutning

Forskningsstudien har brukt et norsk høysikkerhetsfengsel som ramme for å studere makt, frihet og identitet. Formålet med oppgaven har vært å kartlegge innsattes identiteter som befinner seg i et spenn mellom makt og frihet. Gjennom kvalitative intervjuer har jeg forsøkt å svare på oppgavens hovedproblemstilling: *Hvordan påvirker fengslet innsattes identitet og hvordan reagerer innsatte på det?*. Hovedproblemstillingen ble spesifisert med to underproblemstillinger: 1) *Hvordan påvirket fengslet som en total institusjon de innsattes kontroll over egen kropp og klesrutiner?*, og 2) *Hvordan kan innsatte bruke klær i fengsel for å skape identitet og frihet?* I det neste delkapitlet oppsummerer jeg oppgavens hovedfunn med utgangspunkt i problemstillingene. Deretter redegjør jeg kort for prosjektets bidrag til forskningsfeltet.

7.1 Oppsummering

I oppgaven har jeg definert makt og frihet som noe som utøves, enten mentalt eller fysisk (Ugelvik 2011, s. 14). Makt og frihet har blitt behandlet som forutsetninger der identitet er i en stadig utvikling mellom institusjonens påvirkninger og innsattes frihetspraksiser. Goffman (1961) sin teori om totale institusjoner har vært oppgavens teoretiske rammeverk, der han mener at institusjonene legger store begrensninger for innsattes identiteter. I studien har klær blitt brukt som case for å studere hvordan innsatte møter makten og hvilke konsekvenser det får for deres identitetsarbeid. Å studere innsattes klesrutiner har gitt en inngang til å studere maktposisjoner og frihetspraksiser i fengslet (Ugelvik 2011, s. 115, 116). Utgangspunktet for oppgaven var at fengslet påvirker innsatte i stor grad. Jeg ønsket derfor å sette klær opp mot identitetsbegrepet som et konkret eksempel på hvordan makt og frihet gjøres i praksis. Klærne er ikke viktige i seg selv, men tjener en funksjon ved å si noe allment om innsattes hverdag og identitetsarbeid. Det er meningen som innsatte tillegger klærne som jeg har vært ute etter å vite noe om. I analysen har jeg forsøkt å vise hvordan klær kan gjøres til symbol på innsattes møte med makt, der klesplaggene kan fungere som en slags kompensasjon for fengslets kontroll over innsattes kropp og klesrutiner.

Analysen baserer seg på informantenes opplevelser og meningsforståelser (Leseth og Tellman 2014, s. 162). I oppgaven startet jeg med antakelsen om at alle aktører søker frihet. Jeg hadde også en antakelse om at høysikkerhetsfengsler påvirker innsattes identiteter, men kun til en viss grad. Noe av grunnen til disse antakelsene var litteratur jeg hadde lest på forhånd av prosjektet. Ifølge Goffman (1961, s. 121) bytter totale institusjoner ut innsattes identiteter og personlige

eiendeler med institusjonens effekter. Resultatet kan bli et mortifisert selv der innsattes tidligere identiteter med tiden opphører (Goffman 1961, s. 21). Første underproblemstilling var inspirert av Goffman sin påstand om at totale institusjoner begrenser innsattes identitetsarbeid. Funnene i første del av analysen indikerer at fengslet kontrollerer innsattes kropp og klesrutiner i stor grad. Fengslingen oppleves av informantene som problematisk på flere nivåer: 1) Fysisk på grunn av frihetsberøvelse og kontrollering av kropp, og 2) Mentalt på grunn av manglende støttepunkter for identitet. De fysiske og mentale påvirkningene henger sammen. Stripperutinen, urinprøver og fengselstruser er eksempler på hvordan institusjonen påvirker innsattes kontroll over egen kropp. Fengselsklærne kan i en overført betydning se ut til å symbolisere fengslets fysiske og mentale eierskap over innsatte. Fordi klær som fengselstruser symboliserer noe som innsatte ikke vil identifiseres med, markerer flere informanter avstand og motstand til det institusjonen tilbyr. I lys av avmakten som innsatte opplever i første del av analysen, kommer identitet mellom makten og en manglende frihet til å kunne være seg selv.

Med utgangspunkt i fengslet som en total institusjon har innsatte begrensede muligheter til å uttrykke identitet (Goffman 1961, s. 21). Funnene i andre del av analysen viser likevel at fengslet ikke har noen total makt over innsatte. Med bakgrunn i Goffman (1961, s. 54) sin teori om innsattes sekundære tilpasningsformer, viser informantene hvordan det er mulig å skape et hemmelig eller åpent frirom der det er mulig å uttrykke seg selv i et identitetsarbeid. I svar på den andre underproblemstillingen kan det settes et skille mellom innsatte med *hvor mye* de lar seg påvirke av institusjonen og hvordan de reagerer på makten. Et eksempel er informanten som velger å bruke fengselsklær selv om det utfordrer identitet og selvbildet han har av seg selv. Hvor mye innsatte deltar i maktforholdet ser ut til å være avgjørende for å påvirke egen hverdag og identitet. Alle informantene i utvalget var bevisste på hvilke klær de bruker, og tildelte klærne ulik betydning avhengig av omgivelsene. Gjennom inntrykksstyring kan innsatte bruke klær for å gjøre seg til noe annet enn en innsatt, og forhandle egen posisjon og identitet både innenfor og utenfor fengslet (Goffman 1992, s. 15; Ugelvik 2011, s.20). Ved å kjenne til fengslets regler blir det mulig å ta seg små friheter uten nødvendigvis å bryte reglementet. Klærne tillegges ulik betydning i backstage og frontstage av innsatte, der omgivelsene avgjør hvordan informantene fremstiller seg (Goffman 1992, s. 104). Når informantene beveger seg over i frontstage, ”lever de” i fysisk og mental forstand da de har mulighet til å uttrykke identitet til aktører som er uavhengige av fengselssystemet. Gjennom inntrykksstyring og klær som innsatte identifiserer seg med utøver de frihet, og blir dermed frie på et livsområde som de til dels kontrollerer selv (Ugelvik 2011, s. 14).

Med bakgrunn i analysen delte jeg innsattes reaksjoner til makten inn i tre kategorier: 1) Motmakt, 2) Avmakt og 3) Medmakt. De tre kategoriene fungerer som ulike idealtyper med en inndeling av fengselssystemets påvirkning på aktørene og i hvilken grad de møter makten. Informantene trenger ikke nødvendigvis å tilhøre én spesifikk kategori. Den første kategorien motmakt tar for seg innsattes avstand og motstand til alt som fengselsinstitusjonen tilbyr. Motmakt som går i mot institusjonens regler vil bli sanksjonert og innsatte kan derfor risikere å bli flyttet til en mer restriktiv avdeling. Den andre kategorien tar utgangspunkt i at innsatte ”gir fra seg” friheten. Innsatte i avmaktkategorien er et eksempel på det Goffman (1961, s. 21) kaller for mortifikasjon, der det sosiale selvet etter hvert opphører og erstattes med det institusjonen har å tilby. Den tredje kategorien medmakt er et begrep som er utviklet med bakgrunn i analysen. Medmakt viser hvordan innsatte utnytter fengselssystemet og privilegiesystemet til egen fordel for å skape frihet og identitet (Goffman 1961, s. 48). Det er når innsatte utøver medmakt at identitet tydeligst er i spennet mellom makt og frihet, når aktøren deltar i maktforholdet og forhandler egen posisjon i tråd med reglene. Begrepet medmakt viser hvordan innsatte balanserer mellom motmakt og avmakt, og hvilke konsekvenser det får for et frirom der aktøren er med på å skape sin egen identitet.

I et svar på problemstillingene vil jeg påstå at fengslets føringer påvirker innsattes identiteter, men kun til en viss grad. Fordi flere innsatte reagerer med å møte makten, får makten en begrenset påvirkning. Deltagelse i maktforholdet ser ut til å avgjøre hvor mye de *lar seg* påvirke, og hvor mye de er med på å forme egen hverdag. Med bakgrunn i disse påstandene er det viktig å nevne at studien baserer seg på intervju med sju informanter, og at jeg potensielt kunne fått andre eller flere svar med et større utvalg. Jeg mener likevel at datamaterialet gir et grunnlag til å svare på problemstillingene. Det var variasjoner blant innsatte som ble intervjuet, i tillegg til at fengselsbetjentene hadde erfaringer med flere typer innsatte. I diskusjonsdelen kom jeg med påstander om at fengslet bærer preg av sosiale ulikheter og at institusjonen fungerer som en speiling av storsamfunnet utenfor murene. Sosiale og økonomiske ressurser avgjør om innsatte har mulighet til å bruke private klær i fengslet. Konsekvensen er at noen gjøres mer avhengig av det institusjonen tilbyr. Kanskje kan avhengigheten til fengslets effekter forsterke at identiteten krenkes (Goffman 1961, s. 23). I et svar på problemstillingene er det derfor viktig å ta høyde for at enkelte innsatte påvirkes mer av fengselsinstitusjonen enn andre. Med det kan det konkluderes at det ikke bare er egenskaper og reaksjoner ved innsatte som avgjør et frihets- og identitetsarbeid, men også ressursene til menneskene bak klærne.

Å bruke klær for å skape identitet er et av flere eksempler på hvordan innsatte har maktmidler i fengslet, og utfordrer Foucault (1999, s. XI) sin påstand om at innsatte har få eller ingen maktmidler til rådighet. Innsattes symbolske former for makt *kan* også i en overført betydning gjøre institusjonen fleksibel. Selv om strukturen ikke endres, kan den utnyttes gjennom privilegiesystemets fordeler (Goffman 1961, s. 48). Strukturens rigide utforming kan dermed bli til fordel for aktørene, fordi aktørene gjøres kjent med systemet over lang tid. Det kan derfor bli lettere å forutse konsekvenser av egne handlinger og hva en kan oppnå. Selv om fengslet alltid kan trekke tilbake godene, vil innsattes legitime avstands- og motstandsformer kunne utfordre strukturens utforming gjennom smutthull i reglementet. I likhet med Ugelvik (2011) sin studie kan frihet tolkes som et svar på makten. Selv om min forskningsstudie er inspirert av Ugelvik, bruker vi forskjellige teoretiske rammeverk og problemstillinger. Det at jeg finner mye av det samme med Goffman, som Ugelvik (2011) finner med Foucault, er et funn i seg selv på et teoretisk nivå. Det er viktig å nevne at det finnes andre innfallsvinkler enn klær til å studere innsattes identitet og reaksjoner i fengsel. Det er derfor viktig å ta et forbehold i presentasjon av funnene da klær er én av mange potensielle innfallsvinkler til det som studeres. Jeg vil likevel påstå at klærne illustrerer et eksempel på forholdet mellom makt, frihet og identitet fordi de representerer en "evig kamp" mellom noe som fengslet og innsatte vil ha kontroll på.

7.2 Prosjektets bidrag til forskningsfeltet

Studien er et empirisk bidrag til makt- og frihetsbegrepene innenfor sosiologien. Ved å studere et felt som legger sterkt press på menneskers identiteter, illustrerer forskningsstudien ulike menneskers reaksjoner på maktutøvelse (Ugelvik 2011, s. 21). Studieprosjektets overføringsverdi vil først og fremst gjelde innenfor fengsels sosiologien og studier av høysikkerhetsfengsler. Fordi forskningsprosjektet tar utgangspunkt i informantenes erfaringer og opplevelser vil funnene være preget av deres forståelser, i tillegg til min tolkning av datamaterialet (Leseth og Tellman 2014, s. 162). Oppgavens fokus på hvordan innsatte bruker klær for å skape identitet kan også relateres til situasjoner utenfor murene (Goffman 1992, s. 13). Funnene kan overføres til lignende situasjoner der mennesker opplever et press eller påvirkes til å *bli noe*. Forskningsstudiens funn kan også brukes i en sosiologisk debatt av struktur-aktør problematikken, da jeg i oppgaven har forsøkt å vise hvordan fengselsstrukturen påvirker aktørene, og motsatt. Begrepet medmakt utfordrer spesielt fengselsinstitusjonens påvirkninger av aktørene der maktens begrensninger blir synlige. Å unngå fengslets påvirkninger på alle områder vil likevel aldri være mulig.

Som omtalt i metodekapitlet kunne intervjuer med etniske minoriteter og kvinner ha gitt enda flere funn i studien. Fordi jeg hadde lite kontroll på rekruttering av informanter ble kun etnisk norske menn intervjuet. I en forlengelse av prosjektet ville det vært interessant å ta for seg samme problematikk ved Utlendingsinternatet Trandum. Utlendingsinternatet fungerer i praksis som et fengsel og er et sted for personer med ulovlig opphold i Norge (Politiets utlendingsenhet 2017). Politiets utlendingsenhet (2017) omtaler menneskene på Trandum som innsatte. Ofte er ikke innvandrernes identitet kartlagt, og en kan derfor anta at omgivelsene som Trandum representerer utfordrer menneskenes identiteter på enda flere områder enn i denne studien. Innsatte på Trandum er også i påvente av å bli sendt ut av landet og skal i prinsippet aldri bli en del av det norske samfunnet. Det kan tenkes at oppgavens temaer om mak, frihet og identitet kunne fått en ny eller annen betydning ved utlendingsinternatet. Menneskene på Trandum har ulike bakgrunner fra forskjellig land og kulturer, og et slikt studie kunne derfor fått enda flere svar enn funnene som er presentert i denne oppgaven.

Litteraturliste

Alvesson, M. og Sköldberg, K. (2009). *Reflexive Methodology. New Vistas for Qualitative Research*. London: Sage Publications.

Bourdieu, P. (1995). *Distinksjonen: en sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax forlag.

Cappelen, A. (10.10.2014). "Innsatte". Hentet 16.03.2017 fra:
<https://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Forskning-pa-bestemte-grupper/Innsatte/>

Clemmer, D. (1940). *The prison community*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

Dalen, M. (2011). *Intervju som forskningsmetode – en kvalitativ tilnærming*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget.

De nasjonale forskningsetiske komiteene (18.12.2014). "Personopplysninger, konfidensialitet og anonymisering". Hentet 16.03.2017 fra: <https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/etiske-retningslinjer-for-forskning-pa-internet/personopplysninger-konfidensialitet-og-anonymisering/>

Fangen, K. (2010). *Deltagende observasjon*. 2. Utg. Bergen: Fagbokforlaget.

Fangen, K. og Sellerberg, A-M. (2011). *Mange ulike metoder*. Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag.

Foucault, M. (1999). *Overvåkning og straff: det moderne fengsels historie*. Oslo: Gyldendal Forlag.

Galtung, J. (1959). *Fengselsamfunnet: et forsøk på analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.

Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.

Goffman, E. (1961). *Asylums: essays on the social situations of mental patients and other inmates*. New York: Anchor Books.

Goffman, E. (1992). *Vårt rollespill til daglig. En studie av hverdagslivets dramatik*. Oslo: Pax Forlag AS.

Hernes, G. (1975). *Makt og avmakt: en begrepsanalyse*. Oslo: Universitetsforlaget.

Kalleberg, R., Engelstad, F., Malnes, R. (2009). *Samfunnsvitenskapenes oppgaver, arbeidsmåter og grunnlagsproblemer*. Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag.

Kriminalomsorgen (ukjent, a). "Straff i fengsel". Hentet 24.02.2017 fra:
<http://www.kriminalomsorgen.no/straff-i-fengsel.237611.no.html>

Kriminalomsorgen (ukjent, b). "Personlige eiendeler". Hentet 03.03.2017 fra:
<http://www.kriminalomsorgen.no/personlige-eiendeler.237856.no.html>

Kvale, S. (2001). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag.

Leseth, A.B. og Tellman, S.M. (2014). *Hvordan lese kvalitativ forskning?* Oslo: Cappelen Damm AS.

Mathiesen, T. (2007). *Kan fengsel forsvares?* Oslo: Pax Forlag AS.

Mathiesen, T. (1982). *Makt og motmakt*. Oslo: Pax Forlag AS.

Politiets utlendingsenhet (10.05.17). "Politiets utlendingsinternat". Hentet 11.05.2017 fra:
https://www.politi.no/politiets_utlendingsenhet/politiets_utlendingsinternat/

Repstad, P. (2007). *Mellom nærhet og distanse. Kvalitative metoder i samfunnsfag*. 3. Utg. Oslo: Universitetsforlaget.

Skog, O-J (2006). *Skam og skade: noen avvikssosiologiske temaer*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Sohlberg, P. og Sohlberg, B-M. (2013). *Kunnskapens former: vetenskapsteori och forskningsmetod*. Stockholm: Liber.

St. meld. nr. 37 (2007-2008). *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (kriminalomsorgsmelding)*. Det kongelige justis- og politidepartementet.

Sykes, G. (1958). *The society of captives: a study of a maximum security prison*. Princeton: Princeton University Press.

Thagaard, T. (2008). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. 3.utg. Bergen: Fagbokforlaget.

Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. 4. utg. Bergen: Fagbokforlaget.

Tjora, A. (2012). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. 2. utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Ugelvik, T. (2011). *Fangenes friheter. Makt og motstand i et norsk fengsel*. Oslo: Universitetsforlaget.

White, R. og Perrone, S. (2010). *Crime, criminality and criminal justice*. Melbourne: Oxford University Press.

Vedlegg

Vedlegg 1. Prosjektgodkjenning fra Norsk senter for forskningsdata

Johan Fredrik Rye
Institutt for sosiologi og statsvitenskap NTNU
Dragvoll
7491 TRONDHEIM

Vår dato: 07.10.2016

Vår ref: 49791 / 3 / BGH

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 06.09.2016. Meldingen gjelder prosjektet:

49791	<i>Identitet og rutiner i norsk høysikkerhetsfengsel</i>
Behandlingsansvarlig	<i>NTNU, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Johan Fredrik Rye</i>
Student	<i>Thea Kolloen</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skjå skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 31.07.2017, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Kjersti Haugstvedt

Belinda Gloppen Helle

Kontaktperson: Belinda Gloppen Helle tlf: 55 58 28 74

Vedlegg: Prosjektvurdering

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

FORMÅL

I følge prosjektmeldingen er formålet med prosjektet å kartlegge de innsattes opplevelser i et høysikkerhetsfengsel. Videre tar studien sikte på å undersøke hvordan fengselsinstitusjonen kan påvirke innsattes selvforståelse, der de er avskåret fra samfunnet over en lengre periode for å studere hvorvidt deres selvoppfatning og identitet påvirkes. Samtidig skal studien kartlegge hvordan de innsatte opplever og påvirkes av fengselet som institusjon.

Prosjektets problemstilling er: Hvordan påvirker et høysikkerhetsfengsel de innsattes oppfatning av seg selv?

ANDRE GODKJENNINGER

Personvernombudet legger til grunn for sin vurdering at forskningsprosjektet godkjennes av regionskontoret i Kriminalomsorgen der prosjektet skal foregå. Personvernombudet forutsetter at prosjektet gjennomføres innenfor tillatelse fra kriminalomsorgen. Vi ber om at du sender kopi av tillatelsen til personvernombudet@nsd.no.

UTVALGET OG REKRUTTERING

Utvalget i prosjektet er innsatte i et norsk høysikkerhetsfengsel. Dette reiser en del etiske problemstillinger, blant annet knyttet til muligheten å kunne innhente et fritt og informert samtykke, fra personer som befinner seg i en situasjon hvor deres frihet er begrenset. Det er viktig at de ansatte i fengselet ikke legger føringer på om de innsatte skal delta i forskningsprosjektet eller ikke.

Personvernombudet legger til grunn at student og veileder passer på at konfidensialitet og frivillighet ivaretas ved rekruttering av de innsatte.

Vi anbefaler at dere leser "De nasjonale forskningsetiske komiteenes retningslinjer" (NESH) for forskning på innsatte: <https://www.etikkom.no/fbib/temaer/forskning-pa-bestemte-grupper/innsatte/>

INFORMASJON OG SAMTYKKE

Utvalget (innsatte) informeres skriftlig og muntlig om prosjektet og samtykker til deltakelse. Informasjonsskrivet er godt utformet.

DATAINNSAMLING

I følge meldeskjemaet består datamaterialet av intervjuer og observasjon. Ettersom det ikke fremkommer informasjon om observasjon i informasjonsskrivet forstår vi det slik at det ikke skal registreres personopplysninger om de innsatte under observasjon i fengselet. Vi forutsetter at det kun gjøres generelle observasjoner og at ingen direkte eller indirekte personopplysninger bli registrert av studenten under observasjon. Denne delen av prosjektet faller da utenfor meldeplikten.

SENSITIVE PERSONOPPLYSNINGER

Det behandles sensitive personopplysninger om strafferettslige forhold.

INFORMASJONSSIKKERHET

Personvernombudet legger til grunn at forsker etterfølger NTNU sine rutiner for datasikkerhet. Dersom personopplysninger skal lagres på privat pc og mobile enheter, bør opplysningene krypteres tilstrekkelig.

PUBLISERING

I meldeskjemaet har dere krysset av for at dere skal publisere personopplysninger i oppgaven. Dersom personopplysninger skal publiseres, må det innhentes et eksplisitt samtykke til dette. Vi kan imidlertid ikke finne informasjon om dette i informasjonsskrivet. Personvernombudet legger derfor til grunn at dette er feil, og har endret dette punktet til at dere skal publisere anonymt og at ingen informanter vil kunne gjenkjennes i publikasjonen.

PROSJEKTLUTT OG ANONYMISERING

Forventet prosjektlutt er 31.07.2017. Ifølge prosjektmeldingen skal innsamlede opplysninger da anonymiseres. Anonymisering innebærer å bearbeide datamaterialet slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det gjøres ved å:

- slette direkte personopplysninger (som navn/koblingsnøkkel)
- slette/omskrive indirekte personopplysninger (identifiserende sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. bosted/arbeidssted, alder og kjønn)
- slette digitale lyd-/bilde- og videoopptak

Vedlegg 2. Prosjektgodkjenning fra Kriminalomsorgen.

Kriminalomsorgen region

Thea Kolloen

Deres ref:

Vår ref:
200900463-204

Dato:
06.09.2016

SVAR PÅ SØKNAD OM FORSKNING I FENGSEL

Vi viser til søknad datert 6.7.16 og påfølgende ettersendte dokumentasjon fra masterstudent ved NTNU Thea Kolloen. Professor Johan Fredrik Rye ved NTNU Institutt for sosiologi og statsvitenskap, fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse er veileder.

Kolloen ønsker å intervju åtte innsatte ved fengsel i forbindelse med sin masteroppgave. Problemstillingen til Kolloen er *hvordan påvirker et høysikkerhetsfengsel de innsattes oppfatning av seg selv?* Formålet er å kartlegge de innsattes opplevelser i et høysikkerhetsfengsel og hensikten er å se hvordan fengselsinstitusjonen kan påvirke innsattes selvforståelse, der de er avskåret fra samfunnet over en lengre periode - se om selvpåfatning og identitet påvirkes.

Kolloen har framlagt prosjektbeskrivelse, uttømmende vandelsattest, uttalelse fra faglig veileder, intervjuguide og informasjonsbrev og samtykkeskjema til innsatte.

Søknaden er vurdert av fengsel som bekrefter at de kan bistå Kolloen med å rekruttere deltakere og legge til rette for intervju med innsatte. Kontaktperson ved fengsel er 1.betjent

VEDTAK

**Kriminalomsorgen region innvilger søknaden.
Det må undertegnes en taushetserklæring.**

Problemstillingen som det søkes forsket på vurderes å gi etaten og samfunnet for øvrig informasjon og ny kunnskap. Søknaden er utformet i tråd med de krav som stilles til forskning i kriminalomsorgen, jfr. retningslinjer for behandling av søknader om forskning. Det er ikke behov for å gi dispensasjon fra taushetsplikten da deltakelse forutsetter samtykke i alle ledd.

a. Sikkerhetsvurdering

Forskningen skal gjennomføres på en forsvarlig måte og domfelte, innsatte og ansatte skal ikke utsettes for personlige belastninger. Forskeren skal forholde seg til den enkelte enhets

Postadresse:
Dokumentsenter,
Postboks 694
4305 Sandnes

Besøksadresse:

Telefon:
Telefaks:
Org.nr: 982348048

Saksbehandler:

sikkerhetsmessige instruksjoner. Det er opp til den enkelte enhetsleder å vurdere om forskningsprosjektet er praktisk gjennomførbart i enheten og hvordan gjennomføringen skal gjøres for at den skal være sikkerhetsmessig forsvarlig. Forskeren skal forholde seg til de sikkerhetsmessige tiltak som er påkrevd i gjennomføringen. Forskeren skal fremlegge bakgrunns materialet og informere enhetene ut i fra deres behov.

Det kreves at den som skal gjennomføre samtaler og intervju av innsatte fremlegger politiattest. Dersom forsker ønsker å ta i bruk andre spørreskjema eller belyse andre problemstillinger enn godkjent må det fremlegges ny søknad til Kriminalomsorgen region for godkjenning.

b. Forskers taushetsplikt

Opplysninger forskeren blir gjort kjent med kan være undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13. Forskeren er undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13 c. Av § 13 c følger at forskeren plikter å hindre andre i å få tilgang til eller kjennskap til opplysningene. Overtredelse av bestemmelser om taushetsplikt er straffbart, jf. straffeloven § 121. Behandling av personopplysninger reguleres av lov om personopplysninger (LOV 2000-04-14 nr. 13) med tilhørende forskrift (FOR 2000-12-15 nr. 1265), og forskningsprosjekter er særlig omtalt i § 7-27 i forskrift til personopplysningsloven. Det er et vilkår at forsker undertegner en taushetserklæring med henvisning til bestemmelsene ovenfor. Slik erklæring utarbeides av den enhet der forskningen skal gjennomføres.

c. Oppbevaring av materiale

Forskeren skal påse at innsamlet materiale blir oppbevart på en forsvarlig måte og at det foretas anonymisering av personidentifiserbare opplysninger ved publisasjon. Innsamlet materiale som inneholder personidentifiserbare data, skal makuleres så snart undersøkelsen er avsluttet. Dersom det skal gjøres unntak fra denne hovedregel, må dette godkjennes av Datatilsynet.

d. Rapportering

Forskeren skal sende et eksemplar av forskningsrapporten til Kriminalomsorgen region til biblioteket ved Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS) og til Kriminalomsorgsdirektoratet. Det er ønskelig at forskeren melder resultatene til respondentene i en eller annen form.

Klageadgang

Regiondirektørens vedtak om å anvende taushetsbelagte opplysninger til forskningsformål, kan påklages til Kriminalomsorgsdirektoratet. Klageretten etter forvaltningsloven kap. VI § 28, omfatter den som ikke får medhold i sin søknad om forskning og den som taushetsplikten er satt til vern for, i denne sammenheng innsatte/domfelte og tilsatte.

Kriminalomsorgen region

Ass. regiondirektør

Seniorrådgiver

Kopi til: fengsel
Kriminalomsorgens utdanningscenter
Kriminalomsorgsdirektoratet
Professor Johan Fredrik Rye, Institutt for sosiologi og statsvitenskap
Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, NTNU 7491 Tr.heim

Vedlegg 3. Informasjonsskriv til informanter og samtykke til deltakelse i studien.

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet *Identitet og rutiner i norsk høysikkerhetsfengsel*

Bakgrunn og formål

Mitt navn er Thea Kolloen og jeg skriver en master i sosiologi ved Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet (NTNU). Gjennom masteroppgaven ønsker jeg å undersøke hvordan rutiner i høysikkerhetsfengsel legger føringer for innsattes identiteter og handlingsrom. Her vil jeg studere fengsel. I den forbindelse ønsker jeg 8 innsatte som er villig til å stille til intervju. Studiet har 2 kriterier for å stille som informant: 1) Du er norsk statsborger 2) Du har sonet i fengslet sammenhengende de siste 2 mnd.

Målet med masteroppgaven er å studere et høysikkerhetsfengsels rutiner og hvilken betydning dette har for identitet og handlingsrom.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Studiet krever en aktiv deltagelse i form av intervju. Hvert intervju vil vare i ca. 45-60 minutter. Spørsmålene vil omhandle rutiner i fengslet og hva slags betydning dette har for ditt personlige og sosiale handlingsrom. Det vil kun stilles spørsmål som er sentralt for oppgavens tema. Spørsmål rundt dine opplevelser og hverdag i fengslet er eksempler. Underveis i intervjuene vil jeg bruke båndopptaker og skrive notater med penn og papir. Dette er for å sikre at all viktig informasjon for prosjektet blir med. Studiet legger vekt på intervjuer med innsatte i fengslet, men vil også suppleres med observasjoner av fengslets utforming. Dette er for å studere de fysiske begrensningene fengslet representerer.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger behandles konfidensielt. Det er bare jeg som vil ha tilgang til notatene fra intervjuene og alt gjøres anonymisert. Når masteroppgaven publiseres vil det ikke være mulig for informantene å gjenkjennes. Fiktive navn på informanter brukes i oppgaven. Prosjektet skal etter planen avsluttes juni 2017. Så fort prosjektet er ferdig vil notatene fra intervju og båndopptak makuleres. Prosjektet er blitt meldt inn til Personvernombudet for forskning (NSD – Norsk senter for dataforskning AS) og oppgaven gjennomføres i henhold til personopplysningsloven.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert. Dette vil heller ikke få noen konsekvens for din soning i fengslet.

Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, ta kontakt med leder/ansatte i fengslet som videreformidler til meg. Dersom du ønsker å delta i prosjektet kan du **skrive deg opp på en liste hos fengslet**. Jeg ønsker å gjennomføre intervjuene i løpet av oktober/november 2016, og håper at flere ønsker å la seg intervju.

Jeg har med meg et samtykkeskjema som du signerer hvis du ønsker å delta på intervjuet.

Med vennlig hilsen

Thea Kolloen

Institutt for sosiologi og statsvitenskap
Dragvoll, 7491 Trondheim

Veileder:

Johan Fredrik Rye

Institutt for sosiologi og statsvitenskap
Dragvoll, 7491 Trondheim

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg samtykker til å delta i intervju

Jeg som deltager har fått nødvendig informasjon om prosjektet og dens formål, og er villig til å delta på intervju.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 4. Intervjuguide til innsatte.

Intervjuguide innsatt

Takk for at du stiller til intervju

Ca. 5 min. Informasjon

- Temaer for samtalen: dine erfaringer i fengslet, fengslets rutiner, klesbruk

Bakgrunn: Interesse innenfor tidligere fengselsforskning- og teorier om hva slags påvirkning dette har for innsatte. Synliggjøring av aspekter ved høysikkerhetsfengsler

Formål: Frihet over egen kropp i høysikkerhetsfengsel. Undersøke hvordan en streng fengselsinstitusjon påvirker (fysisk) handlingsrom og selvforståelse

Har du tidligere erfaring med å bli intervjuet i fengsel?

Taushetsplikt og anonymitet: Jeg har taushetsplikt og alt som sies vil bli behandlet konfidensielt. Det er dine erfaringer av å sitte i fengsel som jeg er interessert i. Du trenger ikke svare på noe du ikke har lyst til, det er opp til deg. Når resultatene blir ferdig er det ikke mulig å kjenne deg igjen i materialet, alt gjøres anonymt. Du kan når som helst trekke deg fra intervjuet uten å gi noen begrunnelse for dette.

Dersom du har noen spørsmål underveis er det bare å spørre.

Informert om notater som skrives underveis og bruk av lydopptak

Er noe uklart? Har du noen spørsmål?

→ Informert samtykke

→ Start lydopptak

Bakgrunn:

Hva heter du?

Kan du fortelle kort om deg selv? (Alder, avdeling, lengde på dom, evt. tidligere dommer)

Fortell kort om din første dag i dette fengslet? (Evt. Første gang du sonet i fengsel)

Typisk dag i fengslet fra du våkner til du sovner?

Rutiner: kroppen som kontrolleres i fengslet

Når våkner/sovner du? Vekkeklokke/vekkes?

Har du obligatoriske oppmøter på hverdag/helg?

Hvor mange timer i døgnnet er du alene?

Kan fengselsbetjentene når som helst låse seg inn på rommet ditt?

Får du bevege deg fritt i et stort rom/bakgård i løpet av dagen?

Føler du deg overvåket til enhver tid?

- Hvis ja: påvirker dette din atferd i fengslet?

- Hvis nei: hvorfor ikke? Måter å unngå overvåkning på?

Er det handlinger eller situasjoner som gir deg følelse av frihet i fengslet?

- Hvis ja: kan du gi et eksempel?

Følger du reglene i fengslet?

- Hvis nei: hvorfor ikke? Hvilke regler brytes?

Hva er en bra og dårlig dag i fengslet?

Klær i fengslet

Regler og rutiner for klær ved oppstart av soning

Går fengslet gjennom alle personlige eiendeler før soningen starter?

- Hvis ja: Ble du nektet eller fratatt private effekter? Fratatt klær? Hva synes du om dette?

Har fengslet regler for hva som er lov å ha på seg?

- Er det klær som fengslet ikke aksepterer?

Lar fengslet deg velge klær du bruker selv?

- Hvis ja: Kan det skape forskjeller mellom innsatte når man kan velge klær selv?

- Ser du fordeler/ulempes ved dette? Synd du dette er bra/dårlig?

Tilbyr fengslet klær underveis og før soningen starter?

- Hvis ja: Hva slags klær?
Hvilke farge på klærne?
Tok du i mot klærne? Hvorfor/hvorfor ikke?
Bruker du fengselsklærne ofte?

Dersom du mangler et plagg, f.eks. t-skjorte – kan du få/kjøpe dette av fengslet?

- Hvis ja: benytter du deg av tilbudet?

Tok du med deg klær inn i fengslet når du skulle sone?

- Hvis ja: Var dette gjennomtenkt? (ha med favorittgenser?)
Hvorfor disse klærne? Spesielle farger?

Må du spørre om tilgang på klærne dine? Klær på rommet?

Klær i intervjusituasjonen

Hva har du på deg i dag? (klær, sko, hodeplagg)

Hvorfor har du på deg disse klærne? (behagelig, fint, fått av kjæreste, solid materiale)

Har du kjøpt klærne selv?

- Hvis ja: Brukte du noen av klærne hjemme før soningen startet?

Er slike klær det du vanligvis har på deg i fengslet?

Har du noen spesiell stil i fengslet? (pent, behagelig, oversized)

- Ville du brukt disse klærne på utsiden av fengslet også? Hvorfor/hvorfor ikke?

Har du klær i fengslet som har en spesiell betydning for deg?

Har du plagg du liker godt/bruker ofte?

- Hvis ja: hvorfor?

Spesielle farger på klærne du bruker i fengsel?

Har du tatovering?

- Hvis ja: legger fengslet begrensninger for å vise den frem?
Har tatoveringen noen betydning for deg?
Bruker du klær bevisst for å vise de(n) frem?

Ulike kontekster og situasjoner

Er det klær blant innsatte som brukes ofte? (joggebukse, caps, joggesko, oversized)

- Hvis ja: hvilke klær?

Er det en forventning å bruke disse klærne?

Hva avgjør hvilke klær du har på deg i fengslet?

Når planlegger du hva du tar på deg om morgenen?

Er det plagg som ikke er akseptert blant innsatte? (stram treningstight, russebukse)

Hvilke klær/antrekk har du i fengslet? (dongeribukse, treningstight, dressbukse, turbukse)

Har du penere antrekk i fengslet?

- Hvis ja: hva er peneste antrekk? Hvor ofte bruker du dette? I hvilke sammenhenger?
- Hvis nei: er det bevisst at du ikke har det?

Hvis du gikk i en pen svart dress til daglig – tror du innsatte og ansatte hadde reagert på det?

- Hvorfor?

På høytidsdager som 17 mai og juleaften – hva har du på deg da?

Ved høytidsdager – oppfordres du til å gå i pent antrekk av ansatte og andre innsatte?

Har du hatt møte med advokat og prest under soningen?

- Hvis ja: hva hadde du på deg? Hvorfor valgte du disse klærne?

Er du sysselsatt med arbeid i fengslet?

- Hvis ja: Bestemmer du antrekk på jobb selv?
Hvilke klær på jobb?
Samme antrekk på jobb hver dag?

Har du brukt klær i fengslet som andre reagerte på?

- Hvis ja: Byttet du antrekk/sluttet å bruke klærne?

Har du fått positive/negative kommentarer på klær før?

- Hvis ja: Hvilke kommentarer?
Hva hadde du på deg?

Bruker du samme klær inne på cellen og ute blant andre innsatte?

Hva mener du om bruk av fengselsdrakt? (f.eks. i USA)

- Hva syns om du om å få velge egne klær i fengsel?

Kan du vaske klærne dine selv?

- Hvor ofte? Benytter du deg av muligheten?

Bruker fengselsansatte uniformer?

- Hvis ja: opplever du at dette markerer en forskjell på innsatt og ansatt?

Dersom innsatte hver dag gikk i uniformer og ansatte i hverdagsklær – tror du dette hadde forandret noe?

Erfaringer og opplevelser i høysikkerhetsfengslet

Er det noe som gjør soningen enklere/verre å gjennomføre?

Hva savner du mest fra hverdagslivet utenfor fengsel?

Finnes et ideal av en perfekt innsatt?

- Hvis ja: lever du opp til dette?

Avslutning

Hva ser du mest frem til når du er ferdig med soningen?

Har du noe mer å tilføye om det vi har snakket om?

Noe vi ikke har snakket om?

Har du noen spørsmål?

Vedlegg 5. Intervjuguide til ansatte.

Intervjuguide ansatt

Takk for at du stiller til intervju

Ca. 5-10 min. Informasjon

- Temaer for samtalen: din erfaring som fengselsbetjent, fengslets rutiner, klesbruk blant innsatte

Bakgrunn: Interesse innenfor tidligere fengselsforskning- og teorier om hva slags påvirkning dette har for innsatte. Synliggjøring av aspekter ved høysikkerhetsfengsler

Formål: Frihet over egen kropp i høysikkerhetsfengsel. Undersøke hvordan en streng fengselsinstitusjon påvirker (fysisk) handlingsrom og selvforståelse

Har du tidligere erfaring med å bli intervjuet?

Taushetsplikt og anonymitet: Jeg er underlagt taushetsplikt og alt som sies vil bli behandlet konfidensielt. Det er dine erfaringer som fengselsbetjent jeg er interessert i. Du trenger ikke svare på noe du ikke har lyst til – det er opp til deg. Når resultatene blir ferdig er det ikke mulig å kjenne deg igjen i materialet, alt gjøres anonymt. Du kan når som helst trekke deg fra intervjuet uten å gi noen begrunnelse for dette.

Dersom du har noen spørsmål underveis er det bare å spørre.

Informert om notater som skrives underveis og bruk av lydopptak

Er noe uklart? Har du noen spørsmål?

→ Informert samtykke

→ Start lydopptak

Bakgrunn:

Hva heter du?

Kan du fortelle kort om deg selv? (Alder, avdeling, erfaring som fengselsbetjent)

Hvor lenge har du jobbet i dette fengslet?

Har du jobbet ved lavsikkerhetsfengsel tidligere?

Rutiner: kroppen som kontrolleres i fengslet

Kan du beskrive første dag i fengsel for noen som starter soning?

Typisk dag for innsatte fra morgen til kveld?

Hvordan er fengslets og innsattes våkne- og leggerutiner?

Innlåsningstider på de ulike avdelingene?

- Samme låserutiner hver dag? Dager med flere/færre timer på låst celle?

Låses dørene til cellene hver natt?

Har innsatte obligatoriske oppmøter? (jobb, psykolog, skole)

- Forskjell hverdag og helg?

Overvåkes innsatte til enhver tid?

- Hvis ja: tror du det påvirker atferden deres?
- Hvis nei: hvorfor ikke? Måter å unngå overvåkning på for innsatte?
- Steder i fengslet som innsatte ikke overvåkes?

Kan innsatte fritt bevege seg innenfor et stort område i løpet av dagen? (bakgård, fotballbane)

- Er det områder i fengslet som innsatte kan bevege seg fritt?

Er det situasjoner eller hendelser i fengslet der du tror innsatte kjenner på frihet?

Hvis innsatte nekter å komme ut av cellen sin – hva gjør dere da?

I hvilke situasjoner bruker dere fysisk makt/tvang?

Er det noe i fengslet du mener ikke fungerer?

- Hvis ja: eksempler?

Brukes sanksjoner i fengslet? (belønning, isolasjonscelle, bøter, fengselsrulleblad etc.)

- Hvis ja: Brukes dette mye/lite? Hva synes du om slike sanksjoner? Fungerer sanksjonene? Innsattes reaksjoner?

Finnes ideal av en perfekt innsatt?

Klær og rutiner

Går dere gjennom alle private effekter før soningen starter?

- Hvis ja: Hender det at innsatte ikke får med noe inn?

Må innsatte stille opp uten klær for kroppsvisitasjon før soning starter?

- Hvis ja: opplever innsatte dette som ydmykende?

Hva slags klær tar innsatte vanligvis med seg inn i fengslet?

Tilbys innsatte klær når de starter soningen?

- Hvis ja: Hvilke type klær?
Tilbys klærne underveis i soningen?
Benytter innsatte seg av tilbudet?

Er det regler for hva som er tillat av klær? Påbudte klær?

- Hvis ja: hva er ikke tillat? Eksempler?

Hadde en jakke med logo av Hells Angels vært godkjent i fengslet?

Tillates klær med print på?

- Forbys klær med print av banneord?

Har du nektet innsatte spesielle klær før?

- Hvis ja: hvorfor? Hvilke type klær?

Er det lov å få klær av venner/familie i gave? Innsendt pakke eller ved besøk?

Er hodeplagg tillatt innendørs?

Praktiseres egne arbeidsklær på arbeidsplassene i fengslet?

Bruker ansatte betjentuniformer?

- Hvis ja: opplever du at dette markerer statusforskjell på innsatt-ansatt?
Opplever du at uniformen bidrar til respekt blant innsatte?

Dersom innsatte til vanlig gikk i uniformer og ansatte i hverdagsklær – tror du det hadde forandret noe?

Klesbruk blant innsatte i fengsel:

Spesiell kleskode blant innsatte?

Er det klær/antrekk/merker som går igjen?

Hvis du har jobbet på lavsikkerhet tidligere: annen kleskode i forhold til høysikkerhet?

Avslutning

Har du noe mer å tilføye om det vi har snakket om?

Noe vi ikke har snakket om?

Har du noen spørsmål?

Vedlegg 6. Tillatte effekter på celle.

Kriminalomsorgen
fengsel

TILLATTE EFFEKTER PÅ CELLE

Instruks 2.1.3 – Tillatte eiendeler - Strgf. §26, forskriftens §§ 3-19 til 3-23

- Hver celle er utstyrt med fast inventar.
- Med henblikk på å muliggjøre en tilfredsstillende visitasjon må omfanget av private effekter holdes nede på et minimum.

Følgende effekter tillates å ha på cella:

Klær: (private eller anstalt)	Toalettartikler:	Nytteting:
10 par sokker	1 Sjampo	1 gulvmatte 1,20 x 1,20
10 truser	1 Balsam	1 par solbriller
10 t-skjorter	1 Deodorant (ikke spray)	1 par øreringer
4 bukser	1 Barberskum/gel	1 armbåndsur/klokke, max 100 gram (smartklokke tillates ikke)
6 gensere/skjorter	1 Bodylotion	1 glatt ring - giftering
5 par sko (joggesko, slippers...)	1 Dusjsåpe/såpe	10 bøker med stiv perm
2 bomullsskjørt	1 Hudkrem/ansikskrem	10 aviser/tidsskrifter
2 shorts/korte tights	1 Hårgel/skum (ikke spray)	10 brev (med mindre brevene er tatt ut av konvoluti og satt i ringperm)
2 treningsoverdeler	1 Tannborste	• Skolebøker etter behov
2 treningsbukser	1 Tannkrem	• Nødvendige papirer (max 2 ringpermer)
3 ytterjakker	1 Ajtershave gel/krem (ikke spray)	• Fotografier
2 belter	1 Lippomade	• DVD spiller og hodetelefoner (ikke trådløs)
1 par treningshansker	1 Hårbørste/kam	• 20 stk. CD/DVD'er (kun originale plater godtas)
1 vest	1 Negleklipper (ikke saks)	• Hobbyutstyr, (godkjennes av Avd.leder)
1 morgenkåpe	1 Barbermaskin og 1 hårklipper	• Religiøse bøker som bibel, Koran, salmebøker....
1 pyjamas	1 Nesehårtrinmer	
3 par lange underbukser/stillongs	10 kondomer/glidemiddel	
2 par vanter/hansker/votter		
2 luer/cups		

Toalettartikler:

- Anstalten holder innsatte med nødvendige toalettartikler: Såpe, tannkrem og tannborste.
- Barberhøvel utleveres den innsatte ved utflytting til felleskapsavdelinger på E, 5 barberhøveler utleveres en gang i md. Ved behov for flere må disse kjøpes på For avd A1 gjelder egne regler.
- Toalettartikler kjøpt ved annen anstalt tillates tatt inn ved fengsel om det er visiterbart, det er tjenestemenn ved Tøylagret som avgjør hva som er visiterbart.

Følgende er ikke tillatt på rommet:

- Elektriske apparater, med unntak av de nevnt over.
- Levende dyr.
- Tobakk, sigaretter eller fyrstøy/lighter.
- Potteplanter, kun avskårne blomster tillates i forbindelse med bursdag eller høytid.
- Manualer eller annet treningsutstyr som ikke er delt ut av fysio/helse f. eks ball/strikker.
- Symboler eller effekter som er egnet til å skape frykt hos andre innsatte eller ringakt for dem, eller som på andre måter er uheldige for miljøet i fengslet. (ikke tillatt er f. eks nazi symboler eller symboler tilknyttet MC miljøet)
- Bruk og oppbevaring av kosttilskudd er ikke tillatt. Tabletter tillates ikke oppbevart på cellen, heller ikke Paracet, Link eller lignende, tabletter skal tas ved utlevering. Livsviktig medisin (eks. nitro) kan oppbevares på cella. Det skal da henge et notat fra fengselslegen på tavla om medisinen, og tillatelse fra avd.leder.
- Feste av kroker, tape, tannkrem og lignende på vegger, skap og dorer er ikke tillatt. Bilder tillates kun satt opp på korktavle samt trelist.
- A3 har egen effektliste i forbindelse med kontraktsoning.
- Innsatte er ansvarlig for sine private effekter.
- Effekter som etterlates på anstalten, vil bli destruert 3 md etter løslatelse.

I tvilstilfeller er det Avdelingsleder eller Seksjonsleder som avgjør tillatte effekter.

Instruks pr. 14.04.2016